

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з дисципліни «Методологія наукових досліджень»
для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем
«магістр» денної та заочної форм навчання спеціальностей
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок» (Частина 2)**

2025

Конспект лекцій з дисципліни «Методологія наукових досліджень» для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «магістр» денної та заочної форм навчання спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (Частина 2) / Укл. Н.Г. Фатюха – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. - 132 с.

Укладач: к.е.н., доцент Н.Г. Фатюха

Рецензент: к.с.н., доцент О.П. Зоря

Відповідальний за випуск: к.е.н., доцент О.Г. Лищенко

Затверджено
на засіданні кафедри
«Облік та фінанси»
Протокол № 9
від 14 травня 2025 р.

Рекомендовано
до видання НМК БТЕ
Протокол № 7
від 18 травня 2025 р.

ЗМІСТ

Частина 2	
ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ	169
7.1. Стадії наукового дослідження. Етапи наукового дослідження та їх характеристика	169
7.2. Генерування та ідентифікація наукової ідеї	173
7.3. Гіпотеза наукового дослідження	175
7.4. Моніторинг стану обраної проблеми	177
7.5. Вибір теми наукового дослідження	178
7.6. Формування структурних елементів наукового дослідження	180
7.7. Порядок складання плану наукової роботи	187
ТЕМА 8. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	190
8.1. Особливості та основні ознаки наукового стилю мови	190
8.2. Загальний порядок оформлення наукової роботи	194
8.3. Порядок формування окремих елементів наукової роботи	199
8.4. Оформлення списку використаних джерел та посилань на нього	206
8.5. Академічна доброчесність	211
ТЕМА 9 АПРОБАЦІЯ ТА ПУБЛІКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ	215
9.1. Наукова стаття	215
9.2. Структура наукового реферату і наукових тез	220
9.3. Доповідь на науковій конференції	223
9.4. Звіт про результати наукових досліджень	225
ТЕМА 10. НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ: ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ	226

10.1. Загальні засади щодо вимог підготовки магістерських робіт	226
10.2. Структура та обсяг роботи	233
10.3. Підготовка розділів магістерської роботи	236
10.4. Оформлення магістерської роботи	239
10.5. Захист дипломної роботи	248
ТЕМА 11. НАУКОВІ ШКОЛИ. КВАЛІФІКАЦІЙНІ РІВНІ. НАУКОВІ ЗВАННЯ ТА СТУПЕНІ	254
11.1. Наукові школи	254
11.2. Національна рамка кваліфікації	258
11.3 Наукові ступені	266
11.4. Наукові звання та посади	276
ТЕМА 12. СПОСОБИ ЗАХИСТУ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. ОСНОВНІ АСПЕКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	285
12.1. Основні поняття авторського права	285
12.2. Історичні передумови виникнення вітчизняної системи охорони авторського права	285
12.3. Об'єкти й суб'єкти авторського права	289
12.4 Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет	293
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	296

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ

7.1. Стадії наукового дослідження. Етапи наукового дослідження та їх характеристика

Наукові дослідження є доволі складним та багатограним процесом, який поєднує економічні, технічні, організаційні, психологічні і правові аспекти, зокрема, кінцеву мету, інформаційне забезпечення, предметну сферу, методичне, технічне і програмне забезпечення, період реалізації завдань, витрати на їх реалізацію тощо. Співвідношення зазначених аспектів у кожному науковому дослідженні має свою специфіку. Дослідження відрізняються за джерелами фінансування, цільовим призначенням і термінами реалізації, вони потребують різного програмного, інформаційного, технічного і методичного забезпечення. Проте, усім науковим дослідженням притаманні спільні методологічні підходи та універсальні логічні та послідовні процедури проходження.

Процес наукового дослідження характеризується такими складовими елементами: виникнення ідеї, формулювання теми наукового дослідження; визначення мети і завдань дослідження; висування гіпотези, проведення теоретичних досліджень; проведення експериментальних заходів, узагальнення наукових фактів та результатів наукового дослідження; проведення аналізу результатів дослідження; оформлення результатів наукових досліджень; впровадження і визначення ефективності проведених наукових досліджень.

Наукове дослідження доцільно поділяти на етапи: організаційний; дослідний; узагальнення, апробація, реалізація результатів дослідження. У табл. 7.1 представлено основні етапи проведення наукових досліджень.

1. Організаційний етап.

Організація наукового дослідження супроводжується вивченням стану об'єкта дослідження, місця наукової теми у дослідженнях відповідного спрямування; визначення об'єкта дослідження. На цьому етапі проходить попереднє визначення теоретичної бази наукового дослідження.

Організаційно-методична підготовка наукового дослідження передбачає складання: програми наукового дослідження та його техніко-економічного обґрунтування, складання плану дослідження обраної теми, визначення методики дослідження.

Таблиця 7.1 - Основні етапи проведення наукових досліджень та їх характеристика

№ п/п	Основні етапи наукових досліджень даного етапу	Логічна послідовність процедур	Характеристика етапу наукового дослідження
1	Організаційний етап	<p>організаційно-методична підготовка наукового дослідження передбачає складання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - програми наукового дослідження, його техніко-економічного обґрунтування, зокрема, відображення найважливіших показників наукової роботи, - плану дослідження теми, - методики дослідження (перелік методів і прийомів, які будуть використовуватися в науковому дослідженні, висування гіпотез та їх узагальнення), - робочий план (складається відповідно до програми і плану наукового дослідження, вказуються календарні строки, етапи робіт і т.д.). 	<p>на даному етапі наукового дослідження передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчення стану об'єкта дослідження, конкретизацію місця наукової теми у наукових дослідженнях даного спрямування; - визначення об'єкта дослідження (на даному етапі визначається теоретична база наукового дослідження (теоретичні основи, які виступають базою для наукового дослідження, - розглядається еволюція становлення та історичні етапи формування об'єкту дослідження, - подається оцінка сучасного стану досліджуваної проблеми, - здійснюється підбір інформації про об'єкт дослідження, висунення та обґрунтування гіпотез).

Продовження таблиці 7.1

№ п/п	Основні етапи наукових досліджень даного етапу	Логічна послідовність процедур	Характеристика етапу наукового дослідження
2	Дослідний етап	<ul style="list-style-type: none"> - створення нової інформації; - перетворення інформації на ПЕОМ; - застосування теоретичних і емпіричних методів дослідження 	на даному етапі проводяться спостереження, обстеження, вибираються критерії оцінки, здійснюється збирання і групування інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій.
3	Етап узагальнення, апробації і реалізації результатів дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - узагальнення результатів дослідження; - апробація; - реалізація результатів дослідження. 	<ul style="list-style-type: none"> - узагальненням результатів дослідження є вербальний виклад результатів дослідження у вигляді звіту про виконану роботу, дисертації, студентської науково-дослідної роботи та інших форм подання завершеної наукової продукції; - апробація результатів дослідження передбачає їх обговорення на науково-практичних конференціях, семінарах, інших наукових заходах, а також застосування пілотних проектів у виробничих процесах; - реалізація результатів дослідження передбачає впровадження у практичну діяльність результатів науково-дослідної роботи.

2. Дослідний етап. Виконання дослідницького етапу передбачає спростування або доведення гіпотез, формулювання висновків та пропозицій з обраної теми, виконання наукового експерименту, коригування попередніх результатів дослідження, оприлюднення проміжних результатів на наукових та науково-практичних конференціях, у наукових фахових статтях і доповідях. Збір нової

наукової інформації полягає у проведенні спостережень, виборі критеріїв для оцінки даних, досліджуванні економічних процесів, а також у збереженні і групуванні нової інформації. Даний процес передбачає вивчення технологічних процесів, використання прогресивних засобів та способів виробництва, економічних видів сировини, впровадженні новітніх методів і технічних засобів у плануванні, використанні досягнень науково-технічного прогресу в управлінні виробництвом, обліку і контролі виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємств, корпорацій, галузі. Зазначене дозволяє виявити позитивні та негативні чинники, які впливають на особливості функціонування об'єкта дослідження, а також визначити критерії їх вимірювання. З метою надання повної характеристики досліджуваних процесів, з'ясування закономірностей і тенденцій їх розвитку акумулюють і групують інформацію для її перетворення відповідно до мети наукового дослідження.

3. Етап узагальнення, апробації і реалізації результатів дослідження складається з: узагальнення результатів дослідження; апробації; реалізації результатів дослідження.

Узагальнення результатів дослідження передбачає вербальний виклад отриманих результатів наукового дослідження у вигляді звітів про виконану науково-дослідну роботу, дисертації, студентської науково-дослідної роботи, а також інших форм подання завершеної наукової продукції.

Апробація передбачає колективне обговорення виконаного дослідження на науково-технічних радах, його рецензування та науково-дослідну експертизу, оприлюднення результатів дослідження у спеціальних фахових виданнях, а також у виступах науковців-дослідників з доповідями та науковими повідомленнями на науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах. Результати наукового дослідження підлягають апробації на основі зовнішнього рецензування.

Реалізація результатів наукового дослідження здійснюється їх впровадженням у практичну діяльність за участю замовника даної теми. При цьому виявляються недоліки, які потребують подальшого усунення науковцем-дослідником, відповідно, коригується звіт про науково-дослідну роботу чи/або дисертація, оприлюднюються отримані кінцеві результати науково-практичного дослідження. Реалізація цих результатів завершується формуванням акту

впровадження за участю науковця-дослідника чи його представників та замовників, після цього здійснюється авторський нагляд за виробничим впровадженням результатів досліджень чи/або захист дисертації.

7.2. Генерування та ідентифікація наукової ідеї

Початковим етапом будь-якого наукового дослідження є наукова ідея, яка відображає форму мислення людини, нове розуміння об'єктивної реальності.

Наукові ідеї виступають своєрідним стрибком наукової думки за межі раніше пізнаного. Також наукові ідеї виступають передумовами формування теорій та елементами, які об'єднують окремі теорії у відповідну галузь знань.

Наукова ідея є основою творчого, наукового процесу, результатом людського мислення і думки, формою зображення дійсності. Вона базується на наявних знаннях та дозволяє виявити раніше не помічені закономірності. Науковим ідеям притаманні визначення мети, перспективи щодо пізнання і практичного перетворення практичної дійсності. Розвиток наукових ідеї до стадії їх завершення проходить на основі логічних процедур єдиного процесу наукового дослідження. Ідея відрізняється від інших форм мислення тим, що в ній відображається об'єкт дослідження, перспективи пізнання та практичного перетворення дійсності.

В основі новітніх ідей лежать реальні факти та події. Життя висуває конкретно сформульовані завдання, проте часто не одразу виникають продуктивні ідеї їх вирішення. В такому разі на допомогу приходять здатність науковця-дослідника аналізувати ідеї, думки попередників, пропонувати новий, незвичний аспект вирішення завдання, яке на протязі тривалого часу не змогли вирішити науковці та практики при загальному підході до них.

Нова ідея є не просто зміною уявлень про об'єкт наукового дослідження, вона виступає якісним стрибком наукової думки за межі сприйнятих почуттями даних та перевірених рішень. Нові ідеї спроможні виникати під впливом різноманітних, часто парадоксальних ситуацій, при якому спостерігається неочікуваний результат, який досить часто не співпадає із загальноприйнятими положеннями науки – парадигмами.

Логічні процедури технології роботи з ідеями, зображено на рис.

7.1.

Розрізняють наступні види наукових ідей:

а) за змістом:

1) конкретні – ті, що виражають предмет дослідження, кваліфікуються за природною або формальною ознакою і можуть відповідати конкретному суб'єкту. Зазначені ідеї можуть виступати поняттями чи/або концепціями якостей і властивостей, таких як: ефективність, продуктивність, прибутковість або/чи назвами понять: витрати, доходи, фінансові результати;

2) абстрактні – ті, що є вираженими природними чи/або формальними ознаками та не можуть належати до конкретного суб'єкта;

Рисунок 7.1 - . Етапи роботи з науковими ідеями

б) за масштабами вираження наукові ідеї поділяються на:

1) одиничні – ті, які виражають концепцію чи/або сукупність концептуальних особливостей, які належать тільки одній особі;

2) універсальні – ті, що включають природні чи/або формальні ознаки та можуть бути використані окремими науковцями або ж їх групами;

3) трансцендентні – ті, що можуть бути використані індивідуально окремими групами науковців;

4) особливі – ті, що можуть виражати лише частину розширеної універсальної чи/або трансцендентної ідеї;

в) за призначенням для наукової діяльності:

1) конструктивні – ті, які мають значення для проведення наукової роботи;

2) деструктивні – ті, які не мають значення для наукової діяльності.

У наукових дослідженнях з фінансової проблематики наукові ідеї зароджуються, насамперед, з практики, хоча інколи, у наукових дослідженнях достатньо високого рівня, ідеї виникають з потреб окремо взятої науки. Матеріалізованим вираженням наукової ідеї є гіпотеза.

7.3. Гіпотеза наукового дослідження

Гіпотеза наукового дослідження представляє собою можливу чи/або передбачувану відповідь на запитання, яке ставить перед собою науковець, і формується із передбачуваних зв'язків між окремими досліджуваними фактами. Формулювання ймовірної гіпотези починається з формування мети і теми дослідження. Здійснюючи аналіз стану обраної для наукового дослідження проблематики, науковець роздумує про необхідність дослідження, насамперед, найбільш актуальних питань, формування попередніх уявлень про зв'язки, які можуть існувати між уже відомими фактами. На основі цього формується уявлення про гіпотезу наукового дослідження. Основні вимоги до формулювання гіпотези подано на рис. 7.2.

Наукова гіпотеза є твердженням, що містить припущення стосовно вирішення наукової проблеми, яка стоїть перед дослідником у певній галузі. По-суті гіпотеза є головною ідеєю можливого рішення проблеми.

З метою уникнення можливих помилок при формулюванні гіпотези необхідно дотримуватися відповідних підходів:

- гіпотеза повинна бути сформульована чітко, грамотною мовою та відповідати предмету дослідження;
- гіпотеза повинна бути обґрунтованою попередніми науковими знаннями, впливати з них чи/або, у разі повної самостійності, не суперечити науковим знанням;
- гіпотеза виконує функції захисту щодо інших гіпотез з врахуванням набутих новітніх, існуючих та попередніх знань;
- гіпотеза формулюється так, щоб істинність її припущень не була очевидною.

Найбільш результативними є гіпотези, які мають такий вигляд: «Якщо має місце А, то матиме місце й В при виконанні умови С».

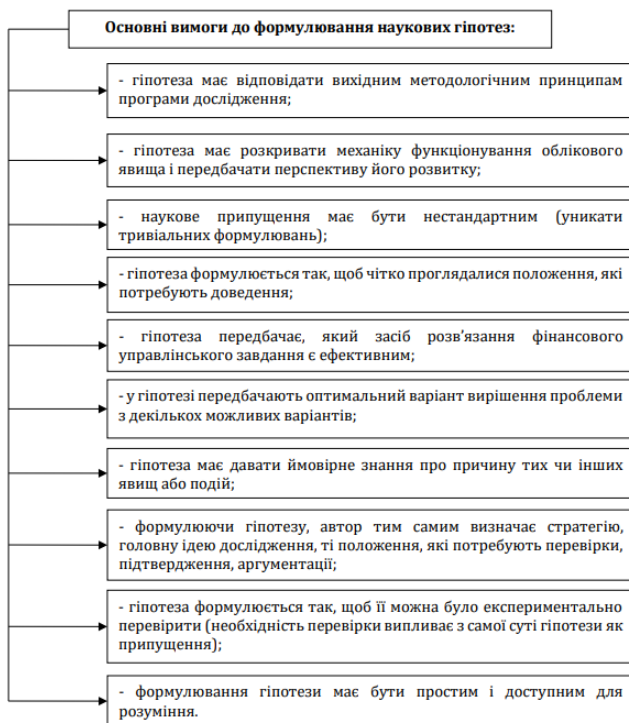

Рисунок 7.2 - Основні вимоги до формулювання наукових гіпотез

7.4. Моніторинг стану обраної проблеми

Науковці-дослідники мають на меті вирішити одну або кілька наукових проблем у межах обраного наукового напрямку дослідження. Науковою проблемою (від грец. *problema* – завдання, задача) виступає комплекс нових питань та завдань, які суперечать вже відомим знанням у науці та потребують свого власного наукового вирішення.

Проблеми у наукових дослідженнях в більшості випадків виникають з потреб соціально-економічного розвитку суспільства та його індивідів. Вірний, науково обґрунтований вибір проблеми дослідження є запорукою його майбутнього успішного здійснення.

Під час вибору наукової проблеми науковці повинні діяти за алгоритмом:

- відокремити невідоме від відомого;
- локалізувати це невідоме в часі та у просторі;
- сформулювати проблему та визначити, що саме необхідно для її дослідження.

До основних етапів вибору проблеми наукового дослідження відносять:

- пошук, формулювання окресленої проблеми та намічання очікуваного результату;
- диференціація теми, підтеми та дослідницьких питань і завдань;
- обґрунтування актуальності, цінності проблеми для вітчизняної науки і практики.

З метою успішного вирішення обраної для наукового дослідження проблеми, дослідник повинен, насамперед, мати якнайповніше уявлення про все те, що вже зроблено попередниками-науковцями в обраній сфері дослідження.

Огляд стану напрацювання проблеми дозволяє:

- здійснити якісний та кількісний аналіз вибраної проблеми;
- визначити предмет наукового дослідження;
- зазначити суперечності між практичною реалізацією предмета дослідження та теоретичним її обґрунтуванням;
- окреслити прогресивні тенденції, форми, шляхи, прийоми і методи вирішення поставлених завдань;
- окреслити межі проведення наукового дослідження, обґрунтувати умови та вимоги до його реалізації та можливого використання отриманих результатів.

Вивчати стан досліджуваної проблеми слід розпочати з найбільш ґрунтовної публікації на кшталт монографії, тематичного збірника наукових праць, дисертації та ін.), яка є близькою до обраної для наукового дослідження проблеми. При ознайомленні з проблемою може виявитись, що у тексті наукової роботи, у посиланнях на джерела використаної літератури подано праці, потрібні для наступного їх опрацювання з метою ознайомлення зі станом досліджуваної проблеми. Зважаючи на те, що наукова проблема є сукупністю складних практичних або теоретичних питань, в процесі наукового дослідження чи визначення параметрів наукового доробку проблеми поділяють на складові компоненти – теми.

7.5. Вибір теми наукового дослідження

За результатами ознайомлення зі станом обраної наукової проблеми подальшого дослідження, здійснюється формулювання тему наукової роботи та означення спектру проблеми, який потребує наукового дослідження.

Тема є згорнутим в одне речення головним змістом наукової проблеми, вивченню і дослідженню якої вона присвячена. З допомогою базових понять і сутнісних зв'язків між ними тема дослідження виражає ключову ідею, спрямування, мотив наукового дослідження. Вірний вибір теми наукового дослідження є вже наполовину забезпечене якісне та успішне її виконання.

Залежно від проблем і завдань науки теми наукових досліджень умовно поділяють на окремі види:

- теоретичні, які передбачають дослідження певних концепцій теорії науки, що розкривають її наукові закони, розробку аксіоматичних знань;
- методологічні – розкривають методи фінансової науки, які використовують у процесі вивчення її об'єктів дослідження;
- організаційні – застосовують з метою організації досліджень у фінансах і застосування їх результатів у практичній роботі.

У темі повинна бути відображена проблематика дослідження. Тема вказує на рух від традиційного, вже вивченого і апробованого до нового. Тема наукового дослідження відображає зміст запланованої наукової роботи. Формулювання теми наукового дослідження має бути конкретним. У темі відображаються спрямування наукового

дослідження на вивчення і дослідження конкретного аспекту фінансової теорії та практики.

Необхідно уникати багатопредметності у формулюванні теми наукового дослідження, потрібно відображати в ній тільки предмет. Тема повинна забезпечити цілісність і цінність дослідження, єдність та логічний взаємозв'язок усіх його методологічних складових.

При обранні теми наукового дослідження науковець особливу увагу приділяє наступним вимогам.

По-перше, вона має бути актуальною, включати елементи наукової новизни, бути перспективною і малодослідженою. Актуальність теми полягає у її цінності і важливості на даний час. Визначити актуальність досліджуваної теми може тільки досвідчений учений, науковець у відповідній галузі знань або науковий колектив. Зазначене пояснюється відсутністю чітких критеріїв для обґрунтування рівня актуальності наукових досліджень та необхідністю широкої обізнаності з проблемою в даній галузі. Актуальність прикладних наукових доробок визначати легше, адже більш актуальною буде саме та тема, яка забезпечує значно вищий економічний ефект своїх результатів.

По-друге, при виборі теми науковець має враховувати наявність ґрунтовної теоретичної бази, з допомогою якої він може мати максимально повне уявлення про те, що вже зроблено і що ще необхідно зробити. Тобто, для того, щоб обрати тему, дослідник має ознайомитися з фундаментальною літературою з теми наукового дослідження. Причому дане ознайомлення проводиться, як правило, в ретроспективному аспекті, тобто від останніх за часом дослідження літературних джерел до більш ранніх. Опрацьовуючи з теоретичні джерела, потрібно пам'ятати, що у кожному з них, особливо щодо формулювання загальних висновків, є момент суб'єктивного аспекту. Зазначене означає, що вивчати потрібно праці різних авторів, зокрема, зарубіжних.

По-третє, обираючи тему наукового дослідження, потрібно враховувати можливість її виконання саме в даному вищому навчальному закладі чи науково-дослідній установі. Адже кожна кафедра чи будь-який інший науковий підрозділ має свій профіль, компетенцію і кваліфікацію. Певна спеціалізація наукових досліджень є цілком виправданою, оскільки сприяє зростанню теоретичного рівня наукових досліджень, покращенню їх якості та підвищенню

ефективності наукових доробок. Проте, в окремих випадках наукові установи чи колективи свідомо йдуть на виконання непрофільних для них тем, однак близьких до основної тематики. Зазначене проводиться з міркувань розвитку ініціативи та творчості, уникнення монополізму, що може мати місце при дослідженні вузькоспеціалізованих тем.

По-четверте, вибір теми наукового дослідження потребує врахування зв'язку її з конкретними планами, базовими потребами фінансової діяльності на конкретному етапі. Адже будь-яка наукова тема в кінцевому підсумку потребує дослідження лише при умові, що отримані результати будуть у майбутньому впроваджені у практичну діяльність, тобто отримують відповідне застосування. Якщо на етапі вибору теми дослідження стає зрозуміло, що її результати не використовуватимуться, то дану тему розробляти не слід. Безпомилково визначитися в даному питанні науковцю можуть допомогти візити до великих підприємств, академічних та галузевих інститутів, кафедр споріднених вищих навчальних установ. Доцільно також проводити консультації з провідними ученими і практиками.

Обираючи тему наукового дослідження слід пам'ятати про те, що в процесі дослідницької роботи можливі окремі її уточнення. Потребу в цьому науковець може відчувати уже на етапі складання плану наукового дослідження.

7.6. Формування структурних елементів наукового дослідження

При постановці проблеми і виборі та обґрунтуванні теми наукового дослідження потрібно чітко визначити структурні елементи наукової роботи, до яких належать:

- актуальність наукового дослідження;
- мета наукового дослідження;
- постановка завдань наукового дослідження;
- об'єкт та предмет наукового дослідження;
- наукова новизна результатів наукового дослідження.

1. Актуальність теми наукового дослідження визначається рівнем вирішення конкретних практичних проблем та завдань, можливістю усунення існуючих теоретичних суперечностей у галузі фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку загалом або в окремих її складових.

Актуальність наукової роботи обґрунтовують, насамперед, науковою новизною отриманих результатів у процесі проведення наукових досліджень, на основі яких встановлюються нові теоретичні постулати та визначаються шляхи їх використання для вирішення конкретних практичних потреб фінансової практики.

У наукових дослідженнях у галузі фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку розрізняють окремі види їх актуальності:

а) фундаментальна актуальність передбачає прогнозування теоретичного призначення теми наукового дослідження; проведення аналізу рівня опрацювання обраної теми в науці; визначення рівня впливу запланованих результатів наукового дослідження на існуючі теоретичні уявлення в конкретній галузі;

б) прикладна актуальність передбачає визначення прикладної потреби в опрацюванні теми наукового дослідження; проведення аналізу рівня вирішення даного питання у фінансовій практиці; прогнозування позитивного ефекту від впровадження результатів наукового дослідження.

2. Мета наукового дослідження визначається обраною темою. Чітке уявлення про мету дослідження сприяє цільовому спрямованню діяльності науковця, активізує у правильне русло його науковий та творчий потенціал.

Мета (ціль) наукового дослідження є авторською стратегією щодо отримання нових знань про об'єкт і предмет наукового дослідження.

Формулювання мети наукового дослідження спрямоване на його заключний результат, який очікує отримати науковець у своїй науковій діяльності. Таким чином, мета наукового дослідження – це результат наукового дослідження, ціль, яку ставить перед собою науковець. При цьому з формулювання мети повинно бути зрозуміло, що саме досліджується та для чого здійснюється наукове дослідження (тобто, суспільне значення обраної теми), а також яким саме шляхом може бути досягнутий результат.

Метою наукового дослідження є комплекс отриманих результатів наукового дослідження.

Проте, сама по собі проблема наукового дослідження є суперечністю, відтак в науковому дослідженні потрібно виділити

кілька під цілей єдиної мети, що передбачає вивчення різних сторін досліджуваної проблеми та з'ясувати їх співвідношення.

3. Мета наукового дослідження передбачає вирішення ряду поставлених завдань. Завдання наукового дослідження передбачає деталізований перелік процедур, які мають бути проведені в процесі наукового дослідження для того, щоб реалізувати його мету.

Завдання наукового дослідження формулюються після здійснення аналізу рівня вивчення об'єкта дослідження з огляду на поставлену мету та виступають тим мінімумом питань, відповіді на які необхідно отримати для досягнення мети наукового дослідження.

Завдання наукового дослідження передбачають детальний опис:

- основного змісту досліджуваного явища чи процесу;
- характеристику процесу еволюції та розвитку досліджуваного явища;
- розробку та (або) обґрунтування критеріїв показників даного явища.

Основні критерії класифікації завдань наукового дослідження представлено на рис. 7.3.

Завдання наукового дослідження визначають з допомогою таких основних дієслів, які вказують на проведену роботу, а саме: вивчити; виявити; розробити; виявити; визначити; обґрунтувати; перевірити.

Завдання повинні давати уявлення про те, що необхідно зробити з метою вирішення поставленої проблеми наукового дослідження.

Таким чином, завдання наукового дослідження виступають як окремі, порівняно самостійні цілі щодо загальної мети в конкретизованих умовах перевірки визначеного припущення (гіпотези).

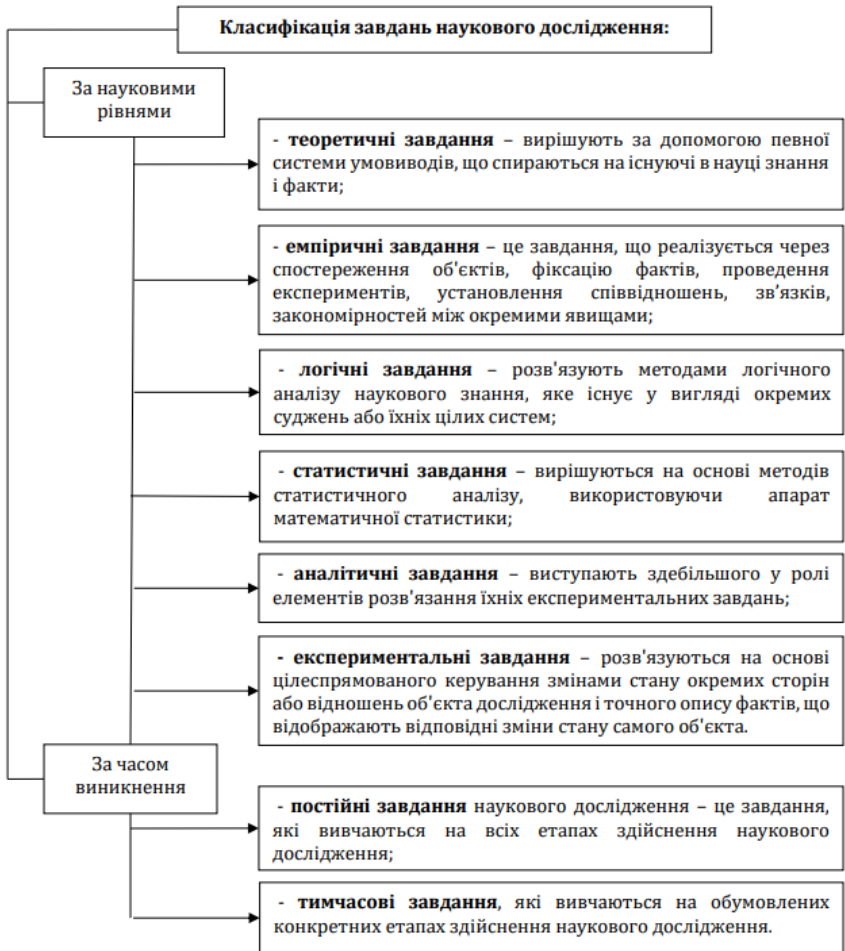

Рисунок 7.3 - Класифікація завдань наукового дослідження

4. Вірне визначення проблеми наукового дослідження передбачає визначення об'єкта наукового дослідження. Об'єктом наукового дослідження є те, на що спрямована основна увага та процес пізнання дослідника, він відображає процес або явище, у межах якого виникли проблеми, які потребують вивчення. Об'єкт дослідження є широким та

інтегральним поняттям. Об'єкти наукового дослідження класифікують за певними ознаками (див. рис. 7.4)

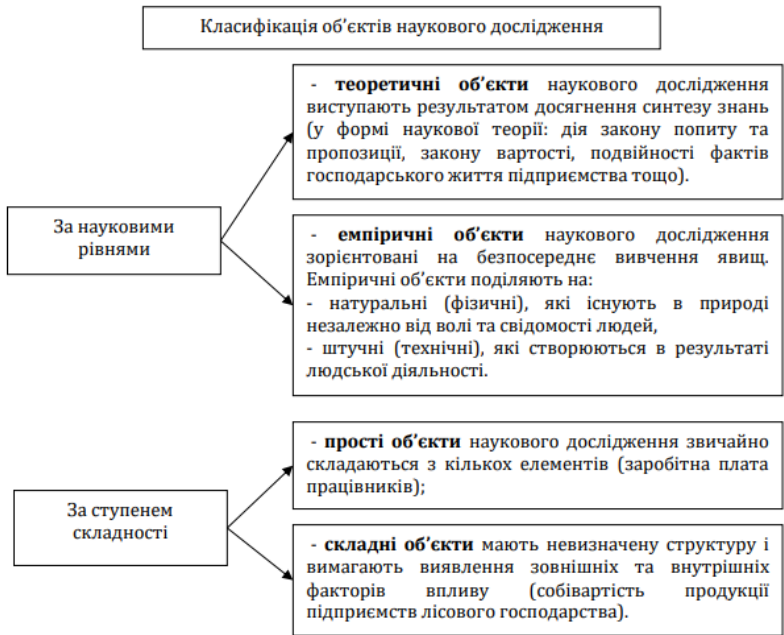

Рисунок 7.4 - Класифікація об'єктів наукового дослідження

Характерною особливістю сучасної науки є її системний підхід до вивчення об'єктів дослідження. Це означає, що дані об'єкти розглядають не ізольовано, а як комплексна сукупність єдиного цілого, дозволяють виявити не лише структуру та властивості об'єкта дослідження, а і взаємозв'язки між окремими його частинами, підсистемами, їх функціями, встановлюють взаємозв'язок об'єкту дослідження із навколишнім середовищем, відтак об'єкт дослідження вивчається як частина більш загальної цілісної системи.

5. На початковій стадії наукового дослідження окрім об'єкта визначають також і його предмет, який відображає найбільш значимі, з теоретичного та практичного аспекту властивості, особливості об'єкта, його сторони, що підлягають безпосередньому дослідженню. При

цьому доволі важливою вимогою виступає відповідність предмета дослідження його об'єкту.

Предметом наукового дослідження є та частина об'єкта дослідження, що безпосередньо підлягає вивченню і визначає його тему. Отже, предмет наукового дослідження є поняттям вузьким порівняно з його об'єктом. Формування предмету наукового дослідження передбачає створення умов, необхідних для проведення наукової експертизи з даного дослідження, обґрунтування ступеня його наукової новизни у порівнянні зі схожими дослідженнями, які були попередньо проведені іншими науковцями.

З позиції визначення предмету наукового дослідження науковець пізнає цілісний об'єкт, виділяючи найбільш головні, суттєві (з огляду дослідника) ознаки. Предмет дослідження включає в себе специфічні особливості об'єкта, які здатні максимально відтворити проблему та підлягають вивченню. В одному об'єкті дослідження науковець може виділити декілька предметів дослідження, залежно від мети, яку він ставить перед собою.

Здатність майстерно визначити предмет наукового дослідження традиційно пов'язана з процесом наближення науковця до:

- по-перше, сфери найбільш вагомих і актуальних проблем об'єкта дослідження, тобто здатність пояснити його генезис, походження і розвиток;

- по-друге, до сфери суттєвих зв'язків між окремими елементами об'єкта, зміна яких може впливати на всю систему в організації об'єкта дослідження.

Об'єкт та предмет наукового дослідження як окремі категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне та часткове.

6. Актуальна тема наукового дослідження дозволяє вирішити визначені науковцем проблеми, а відтак, має містити наукову новизну отриманих результатів. В Україні при проведенні наукових досліджень обов'язковим аспектом є формування наукової новизни отриманих результатів за допомогою таких виразів як: вперше досліджено, розглянуто, обґрунтовано; удосконалено; набуло подальшого розвитку.

Наукова новизна є одним із найбільш суперечливих та складних процедур при написанні різних видів наукових робіт. Одними вченими вважається отриманий науковцем результат новим, а іншим – давно відомим фактом. Роблячи висновки наукового дослідження, вони опираються на свій власний досвід, який при умові зростаючої

кількості наукових робіт, розширення тематики наукових досліджень і одночасного скорочення доступних джерел інформації стає все менш надійним. Тому науковець повинен уміти чітко та обґрунтовано визначити наукову новизну свого наукового продукту, а також вміти захистити свій результат у перспективі.

У таблиці 7.2 подано три основні умови формулювання наукової новизни.

Наукові положення, які враховують досягнутий рівень новизни, виступають теоретичною основою, базисом розв'язаного у дослідженні наукового завдання або наукової проблеми. Зазначене супроводжується позитивними відгуками уповноважених осіб, які оцінюють науковий рівень такої наукової роботи.

Наукова новизна і теоретичне значення наукового дослідження полягають у достатньо повному і обґрунтованому розкритті змісту теорій, концепції, методу чи методики, виявленні та формулюванні закономірностей аналітичного процесу або опису математичних моделей.

Практичне значення наукової новизни включає обґрунтування нових підходів, наявність висновків і рекомендацій, пропозицій. У науковій новизні отриманих результатів дослідження подають короткий перелік запропонованих автором нових наукових положень.

При цьому необхідно вказати на відмінність отриманих результатів від вже відомих фактів, описати ступінь наукової новизни (вперше здобуто, вдосконалено, дістало подальший розвиток).

Наукові положення потребують чіткого формулювання, відокремлення його основної сутності і зосередження особливої уваги на рівні досягнутої новизни.

Викладене наукове положення повинно сприйматися і читатися легко і однозначно без громіздких деталей і уточнень. Не можна вдаватися до викладу наукового положення за прикладом анотації, коли відбувається констатація фактів про те, що зроблено в науковій роботі. Викладення наукових положень у вигляді анотації виступає найбільш розповсюдженою помилкою дослідника при написанні загальної характеристики роботи. Досить часто зустрічаються наукові роботи, загальні висновки яких повторюють уже відомі положення чи очевидні істини.

Таблиця 7.2 - Основні умови формування новизни наукового дослідження

№ п/п	Умови формування новизни	Їх характеристика
1	Розкриття результату наукового дослідження	у науковій роботі необхідно вказати, який тип нового знання здобув дослідник. Це може бути вироблення концепції, методики, класифікації, закономірностей тощо. Слід розрізняти теоретичну і практичну новизну;
2	Вивчення рівня новизни наукового дослідження, визначення його місця серед відомих наукових фактів	у зіставленні з ними нова інформація може виконувати різні функції: уточнювати, конкретизувати існуючі відомості, розширювати і доповнювати їх або суттєво перетворювати. Залежно від цього виділяють такі рівні новизни: конкретизацію, доповнення, перетворення;
3	Чіткий виклад нових наукових результатів дослідження	оцінкою нових результатів є їх розгорнутий і чіткий виклад, а не формальне, нічим не підкріплене запевнення, що теоретичні позиції і практичні висновки дослідження є новими. Виділяють три рівні новизни наукових досліджень: а) перетворення відомих даних, докорінна їх зміна; б) розширення, доповнення відомих даних; в) уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем.

При формуванні наукової новизни доцільно висловлювати власну думку, проте не слід зловживати займенником „я”. Зазвичай, для офіційних наукових доповідей доречно уникати особових займенників, адже вони надають неофіційного характеру. Найбільш часто вживаним у науковій комунікації є використання безособових форм (розглянуто, досліджено, проаналізовано).

Об'єктивності думки допомагають і безособові речення, зворотні дієслова, пасивні звороти.

7.7. Порядок складання плану наукової роботи

Початковий етап наукового дослідження потребує складання плану, який дозволить упорядкувати, систематизувати, спрямувати

наступну дослідницьку діяльність. Складаючи план наукової роботи, науковець конкретизує ті основні питання вибраної теми, на яких він бажає сконцентрувати свою увагу. Усі пункти плану повинні відображати мету та завдання наукової роботи, а також планові результати. Отже, складання плану є доволі важливим аспектом наукової роботи дослідника.

План наукової роботи – це сформульований перелік назв складових частин наукової роботи різного рівня, який забезпечує повну, логічну послідовність викладення матеріалу наукової роботи з метою якісного виконання її завдань.

На початковому етапі наукового дослідження скласти остаточний варіант плану наукової роботи доволі складно, саме тому досліднику доводиться формувати кілька варіантів плану: попередній; робочий; остаточний. Попередній план наукового дослідження лише в основних рисах подає характеристику предмета дослідження і у подальшому уточнюється без зміни основного спрямування наукової роботи. Він має довільну форму, як правило, це план-рубрикатор, що складається з переліку окремих спрямувань, поєднаних логікою наукового дослідження теми.

Попередній план наукової роботи формують на основі гіпотези, тобто припущення, що складається інтуїтивно.

Попередній план тільки в основних рисах визначає предмет дослідження, є доволі гнучким щодо можливості внесення змін та уточнень.

Робочий план наукового дослідження більш точно відображає тему роботи і повніше включає її мету і завдання. Робочий план наукової роботи виступає попереднім планом, який зазнав відповідних уточнень у процесі роботи над науковим дослідженням. В ньому більш конкретно описуються питання, проблеми, думки до кожного пункту плану наукового дослідження, джерела, на основі яких науковець має намір розглядати кожне питання.

Остаточний план наукової роботи передбачає реферативний виклад окремих питань у логічному порядку, відповідно до яких у подальшому буде проводитись систематизація напрацьованого матеріалу. Він дає повне уявлення про основні положення наукового дослідження, співвідношення обсягів окремих його частин, принципи розкриття обраної теми тощо. Остаточний план наукової роботи відображає назви розділів та параграфів та їх реферативний огляд.

Складання плану є найбільш важливою складовою наукової роботи дослідника. Я показує досвід, кожен науковець, хто здійснює наукове дослідження, від початку цього етапу і до його завершення має мати план, незалежно від того, який це вид наукової роботи: реферат, доповідь, стаття, дисертація, монографія тощо. При цьому її автор повинен чітко усвідомлювати черговість і логічну послідовність викладених пунктів, адже саме логіка викладу матеріалу є передумовою успішної реалізації поставлених наукових завдань.

Основні положення плану формулюють у такому вигляді, щоб була зрозумілою ідейна спрямованість наукової роботи, вихідні позиції науковця, а також структура роботи. Структура наукового дослідження передбачає простоту, прозорість і забезпеченість пропорцій між окремими її структурними складовими, що суттєво спростить написання роботи та групування матеріалів дослідження. На основі опрацьованого плану інформативний матеріал наукової роботи поділяють на окремі розділи і структурні підрозділи (параграфи). Дане групування матеріалу наукового дослідження полегшує формування нотаток і матеріалів до файлів з окремими структурними частинами праці роботи.

Значна кількість наукових робіт, для прикладу, наукові реферати, дипломні і курсові роботи, мають кілька розділів, що мають логічний виклад. Це означає, що кожний наступний розділ чи питання має логічно впливати з попереднього, при цьому розділи і питання повинні співвідноситися один з одним як загальне з частковим або ж навпаки. Такі наукові праці, як дипломні роботи та дисертації, здебільшого охоплюють від трьох до п'яти розділів.

Відмітимо, що структура, а відповідно і план наукової роботи залежать від її виду. Наприклад, структура наукової статті суттєво відрізнятиметься від структури курсової чи кваліфікаційної роботи, адже метою статті є, зазвичай, глибоке дослідження одного з питань обраної проблеми, тому основна увага у статті зосереджена саме на цьому питанні. Натомість, тези доповідей на конференції мають містити короткий реферативний огляд поставленої проблеми за обраною темою дослідження, що також вимагає формування специфічного плану [1, с.79-95].

ТЕМА 8. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

8.1. Особливості та основні ознаки наукового стилю мови

Характерною особливістю, яка відрізняє наукові праці від інших видів літературних творів є використання наукового стилю викладення інформації при їхньому написанні.

Науковим визначають такий стиль мови, для якого характерні аргументованість і точність викладення інформації (риси, які покладені в основу будь-якого наукового дослідження).

Науковим стилем викладають інформацію у навчальній літературі (підручники, посібники, реферати та ін.), а також наукових працях (монографії, наукові статті, дисертації, дипломні роботи).

Головними ознаками науково стилю визначають наступні:

- використання спеціальної наукової термінології та предметної фразеології. Використання спеціальних термінів дає можливість чітко й детально визначити важливі поняття, уникнувши при цьому двозначності їхнього тлумачення. З цією метою у наукових текстах використовують предметну фразеологію – сталі словесні вирази з відповідної предметної сфери («платник податків», «аналітична записка», «фінансові ресурси», «грошові кошти» та ін.);

- підкреслена логічність викладення матеріалу;

- однозначність і точність (однозначний характер розуміння змісту певних явищ та процесів);

- ясність та об'єктивність представлення інформації;

- знеособленість викладення матеріалу (оповідь від першої особи не прийнятна, в окремих випадках допускається вживання множинної форми «ми» (зазвичай, у колективних наукових роботах, коли слід підкреслити, що наукова позиція належить кільком вченим).

Наприклад, у науковій праці пишуть не «я зробив аналіз...», а «...проведено аналіз»);

- строгість та стислість викладення думки. Однак, для вітчизняної науки притаманне широке застосування довгих і складних речень, що не характерне для зарубіжних наукових праць.

Тому, готуючи наукову статтю до опублікування у міжнародних наукових виданнях, вітчизняні вчені зазвичай намагаються адаптувати

власний матеріал до цих правил, спрощуючи текст, розділяючи складні речення на кілька більш простих;

– відсутність художніх словесних прикрас (художніх образів, епітетів та ін.) та емоційно-експресивних слів (наприклад, «сумнозвісне рішення», «життєдайне джерело коштів», «величезний податок» та ін.).

Завдяки таким ознакам тексти, написані науковим стилем мовлення, навіть за наявності у них спеціальної термінології, зазвичай доступні та зрозумілі для звичайного читача.

Зважаючи на сферу застосування наукового стилю, його призначення полягає у реалізації інформаційно-пізнавальної функції, тобто донесення до читача певної інформації та доказів її істинності, розкриття новизни та цінності.

На відміну від творів, написаних художнім стилем, де завданням є викликати у читача певну емоційну реакцію щодо прочитаного, викладені науковим стилем твори мають активізувати логічне мислення людини, спонукати її до міркувань щодо достовірності представлених у науковій праці фактів і висновків, достатності й переконливості аргументів, які підтверджують їхню об'єктивність (табл. 8.1).

Таблиця 8.1 - Порівняння специфіки художнього та наукового стилів мови

Стиль	Художній стиль	Науковий стиль
Приклад речення	Податки – це життєдайне джерело українського бюджету	Податки відіграють провідну роль у наповненні державного бюджету, їхня питома вага у структурі його доходів у 2018-2021 рр. складала 70-75%
Пояснення	Речення містить епітет та фразеологізм (життєдайне джерело), неточність вживання понять (український бюджет). Завдання речення – викликати емоційну реакцію читача	Речення розкриває певний висновок щодо об'єкту дослідження, у другій частині речення наведено доказ достовірності цього висновку. Завдання речення – донести інформацію про об'єкт дослідження, навести докази її достовірності

В залежності від сфери застосування, вирізняють кілька різновидів наукового стилю – власне науковий (академічний), науково-

навчальний та науково-популярний підстилі. Загальна характеристика кожного виду наукового стилю, а також сфери його застосування подано у табл. 8.2.

За допомогою QR-кодів можна ознайомитись із прикладами праць, виконаних із застосуванням кожного із різновидів наукового стилю. Крім наукових робіт у письмовій формі, науковий стиль також застосовують в усному мовленні, при проведенні лекційних занять, представленні тез доповіді на науковій конференції, на захисті кваліфікаційної роботи.

Лексика (словниковий склад) наукового стилю об'єднує три групи мовних засобів:

- слова загальної мови (загальнонавчана лексика), які у наукових текстах мають вживатись у їх звичних значеннях;

- загальнонаукові поняття і словосполучення, які зустрічаються у наукових текстах незалежно від предметної сфери наукового дослідження;

- спеціальні терміни (характерні для певної предметної сфери).

Застосування мовних засобів у лексиці наукового стилю має певну логіку. При викладенні інформації насамперед обирають загальнонаукові поняття і словосполучення, які мають загальне значення.

За допомогою таких слів розкривають зміст термінів з відповідної предметної сфери. Слова вживають у їх прямому значенні, а застосування синонімів обмежене (оскільки слова-синоніми можуть сприйматись як різні за змістом).

Фразеологія наукового стилю спрямована на окреслення логічного зв'язку між окремими частинами думки та посилення аргументації («за результатами аналізу», «як показало оцінювання», «відштовхуючись від»), а також на позначення певних понять («відсоткова ставка», «фінансова піраміда», «прокрустове ложе», «звести до спільного знаменника» та ін.).

Для вираження логіки наукового дослідження, у наукових текстах нерідко вживають спеціальні функціонально-синтаксичні засоби зв'язку, які свідчать про послідовність викладення думки («поперше,...», «перш за все,...», «отже,...» та ін.) або вказують на суперечності («проте,...», «тоді як...», «однак...» та ін.).

Таблиця 8.2- Різновиди наукового стилю та їхня характеристика

Різновид наукового стилю	Сфера застосування	Характеристика
Науковий (академічний) 	Дисертація, монографія, наукова стаття у фаховому виданні, доповідь, тези, реферат, курсова і дипломна робота	Застосовують при розкритті, поясненні, тлумаченні результатів наукових досліджень для читачів, які володіють відповідною предметною термінологією. Його основна функція – пояснити наукову ідею дослідника. Вирізняється активним застосуванням спеціальних термінів, складнопідрядних речень, вставних слів (отже, таким чином, наприклад та ін.).
Науково-навчальний 	Підручник, навчальний посібник, лекція та ін.	Застосовують при написанні навчальної літератури. Основна функція – донести до читача інформацію, необхідну для засвоєння ним предмету, активізувати його логічне мислення. Подібно до академічного підстилю, передбачає послідовне використання спеціальних термінів (з роз'ясненням їхнього змісту), системність та чітку логіку подання матеріалу. Однак, інформація викладена більш доступно, спрощена система доведень, наукова полеміка обмежена.
Науково-популярний 	Стаття у нефаховому виданні, газеті чи науково-пізнавальному інтернет-ресурсі, брошура	Застосовують при написанні статей з наукової тематики для масової аудиторії читачів-нефахівців. Основна функція – привернути увагу до певної наукової проблеми, ознайомити з нею, викликати емоційну реакцію читача. Передбачає обмежене подання аргументів, наведення фактів (які апіорі сприймаються як істинні), використання засобів художнього та публіцистичного стилів (епітети, метафори та ін.). Вирізняється широким застосуванням ілюстративного матеріалу, простих речень, емоційністю наукового тексту

Завдяки таким мовним засобам зв'язку у науковому тексті можна чітко простежити змістовий та стилістичний зв'язок між окремим складовими наукової роботи (розділами, підрозділами, окремими частинами тексту).

Головною синтаксичною особливістю наукового стилю є значна кількість безособових та невизначено особових речень (які не мають підмета), наприклад: «Фінансові ресурси поділяють на власні й залучені», «Державний бюджет розглядають як головну складову

фінансової системи країни» та ін. Проте, при розкритті наукової полеміки щодо досліджуваних категорій і понять можуть використовуватись особові речення («Ми поділяємо позицію...», «Г. Шевченко визначає фінанси як...» та ін.).

Нерідко у наукових працях замість підрядних речень вживають прийменниково-відмінкові сполучення (наприклад, «при підвищенні ставки податку...», «із збільшенням обсягів виробництва...» та ін.).

Інша синтаксична особливість наукового стилю мовлення – широке застосування посилань, цитат при обґрунтуванні власної наукової позиції. Усі наведені дослівні цитати у наукових текстах мають бути належно оформлені для уникнення звинувачень у плагіаті.

Зазвичай наукові тексти – це безособовий монолог, який ведеться від третьої особи (форми першої особи використовують рідко, а займенники другої особи однини – не вживають взагалі).

8.2. Загальний порядок оформлення наукової роботи

Мовою наукової праці визначають такий формально-логічний спосіб викладення матеріалу дослідження, який передбачає особливу точність у вживанні спеціальної термінології, наявність власної позиції дослідника, обґрунтування висновків.

Зважаючи на специфіку наукового тексту, до нього висувають дві групи вимог:

– технічні (вимоги щодо використання рекомендованого стилю та розміру шрифту у тексті й ілюстраціях, міжрядкового інтервалу, вимоги до оформлення таблиць, рисунків, додатків, списку джерел тощо);

– змістовні (щодо дотримання логіки та послідовності дослідження, вимоги щодо використання певних наукових методів чи інструментів).

В сучасній науці змістовні вимоги до наукової праці нерідко передбачають обов'язкове застосування економіко-математичного моделювання для підтвердження висунутої наукової гіпотези, або ж належну аргументацію кожної наукової думки дослідника відповідним фактичним матеріалом [1, с. 97-101].

Загальні вимоги до формування структури та оформлення науково-дослідних робіт в Україні визначені нормами ДСТУ 8008:2015

«Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення» [19].

На його основі розроблені також вимоги до інших видів наукових праць. Зокрема, правила підготовки та оформлення дисертацій визначені відповідним Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р. [20]. Щодо інших наукових робіт (наукові статті у спеціалізованих виданнях, тези доповіді на наукових конференціях, кваліфікаційні чи курсові роботи), то вимоги до їхнього обсягу, структури та оформлення можуть бути визначені самостійно інституціями, відповідальними за видання чи прийняття (наприклад, методичні рекомендації до оформлення курсових чи дипломних робіт, затверджені вченою радою закладу вищої освіти, або вимоги до наукових статей, схвалені редакційною колегією наукового видання).

Незважаючи на певні відмінності, які можуть існувати у вимогах до оформлення наукових робіт різного типу, загалом вони відповідають міжнародному стандарту ISO 5966:1982 «Documentation-Presentation of scientific and technical reports». Цей стандарт застосовують при підготовці звітів про наукову роботу (дослідження, розробки) та її окремі етапи зі сфери науки і техніки у багатьох розвинених країнах світу, зокрема у США, Німеччині, Франції, Японії, Канаді та ін.

Узагальнивши вимоги до оформлення різних типів наукових робіт, визначимо їх у розрізі змістовної і технічної складових. Зокрема, вимоги щодо обсягу наукових робіт не регламентовані повною мірою.

Обсяг дисертацій на здобуття наукових ступенів передбачений у законодавчому порядку (Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 656), де визначено, що обсяг основного тексту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук має становити 11-13 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 15-17), а дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії) – 4,5-7 авторських аркушів (для суспільних і гуманітарних наук – 6,5-9, відповідно).

Для інших видів наукових робіт (монографія, наукова стаття, тези доповіді та ін.) вимоги не визначені у правовий спосіб, проте науковою статтею зазвичай вважають працю обсягом від 0,5 авторського аркушу, тезами доповіді – від 0,1 до 0,3 аркуша.

Стандартний обсяг курсової роботи у закладах вищої освіти економічного профілю складає 30-35 сторінок комп'ютерного тексту (з використанням текстового редактора Word), а кваліфікаційної

магістерської роботи – 90-120 сторінок (без урахування переліку використаних джерел та додатків).

Авторським аркушем визначають обсяг у 40 тис. друкованих знаків (з урахуванням цифр, розділових знаків, пробілів між словами).

Невід’ємним складовим елементом більшості наукових робіт (крім курсової роботи, тез доповіді) є анотація – узагальнений короткий виклад її основного змісту.

В анотації стисло викладають основні результати наукової роботи із зазначенням їхньої наукової новизни і практичного значення. У багатьох випадках в анотації також зазначають методи, які були використані при здійсненні наукового дослідження, вказують об’єкт, предмет та мету наукової роботи.

У великих за обсягом наукових роботах основна (змістовна) частина поділена на окремі складові – розділи, які можуть вмщати підрозділи та пункти.

У цьому випадку обов’язковим структурним елементом наукової роботи є «Зміст». У ньому послідовно перелічують назви усіх складових наукової роботи (вступ, назви розділів, підрозділів, пунктів, висновки, перелік використаних джерел, додатки) із вказуванням номера сторінки початку цього структурного елемента.

Невід’ємною складовою будь-якої наукової роботи є вступ. У цій частині у стислій формі викладають такі відомості: актуальність проблеми, яка стала об’єктом наукового дослідження, важливість її вирішення для науки і практики; аналіз рівня розробленості цієї теми із розкриттям внеску провідних науковців у вирішення зазначеної проблеми, а також тих питань, які ще потребують уваги; мету наукового дослідження з поділом її на відокремлені завдання; інші елементи, залежно від виду наукової роботи.

Основна (змістова) частина – це висвітлення дослідником відомостей про предмет (об’єкт) наукового інтересу, які є необхідними/достатніми для розкриття сутності наукової роботи та її підсумків.

У цій частині наукової роботи викладають теоретичні, практичні аспекти досліджуваної проблеми, наявні у науці підходи та авторське бачення щодо її вирішення. У великих наукових роботах досягнення мети потребує вирішення низки проміжних завдань, тому основний зміст зазвичай поділяють на кілька складових (розділи, питання, пункти), які містять закінчену інформацію.

Логічним завершенням будь-якої наукової роботи є висновки, у яких автор підсумовує отримані результати дослідження, оцінює можливості їхнього впровадження, а також визначає перспективи подальших наукових досліджень у визначеній предметній сфері.

Для уникнення переобтяженості основного змісту наукової роботи використовують додатки. У них наводять відомості, які необхідні для забезпечення повноти розкриття теми, але долучення яких до основної частини може негативно вплинути на логічне уявлення про роботу або проблемне через великий обсяг чи спосіб відтворення.

У додатки також виносять ілюстративні матеріали (таблиці, рисунки), які надто громіздкі і займають цілий аркуш роботи. При цьому в тексті зазначають посилання на відповідний додаток.

Технічні вимоги до наукових робіт визначають стандарт оформлення за допомогою текстового редактора Word. Наукову роботу друкують на одному або двох (за бажанням) боках аркуша білого паперу формату А 4 (210x297 мм) через 1,5 інтервали (близько 30 рядків на одній сторінці).

Традиційно, при оформленні наукових робіт використовують текстовий шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 pt (14 типографських пунктів). Текст наукової роботи друкують, залишаючи відступи від краю сторінки таких розмірів: зліва – не менш як 25 мм, справа – не менш як 10 мм, зверху – не менше 20 мм, знизу – не менше 20 мм. Шрифт друку слід обрати чітким з однаковою щільністю тексту, а стрічку – чорного кольору середньої жирності (рис. 8.1).

Заголовки (назви) структурних складових наукової роботи зазвичай друкують великими літерами симетрично до тексту, використовуючи жирний шрифт (**ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ** та ін.). Жирним шрифтом друкують також назви підрозділів роботи, однак для цього використовують звичайні літери (крім першої великої) з дотриманням абзацного відступу (1,25 см) розрядкою в підбір до тексту.

Для візуально кращого сприйняття відстань між назвою структурної складової наукової роботи і текстом має складати 2 друкованих міжрядкових інтервали (2 пропущених рядки тексту).

Кожен розділ наукової роботи слід починати з нової сторінки, однак підрозділи у межах одного розділу розпочинають відразу, відділивши один від іншого двома пропущеними рядками.

Рисунок 8.1. - Приклад розміщення тексту в науковій роботі

З метою легкості орієнтування у тексті наукової роботи усі сторінки нумерують. Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знаку №. Перша сторінка наукової роботи – це титульний аркуш, який враховують до загальної нумерації сторінок, проте не проставляють його номери. Усі наступні сторінки наукової роботи нумерують, проставляючи номер у верхньому правому куті сторінки без крапки в кінці. У роботах, які поділені на розділи, номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ» без крапки, а назву розділу друкують з нового рядка великими літерами. Проте, такі складові наукової роботи, як вступ, висновки, перелік використаних джерел не мають порядкового номера (тобто не можна друкувати «1. ВСТУП» чи «5. ВИСНОВКИ»).

При нумерації складових частин наукової роботи використовують арабські цифри. Підрозділи нумерують в межах

кожного розділу окремо. Номер підрозділу складається із номера відповідного розділу та номера підрозділу, відокремленого крапкою (наприклад, 1.2, тобто підрозділ 2 розділу 1). Якщо основна частина наукової роботи поділена лише на пункти, їх нумерують порядковими номерами. У випадку, якщо підрозділ містить відокремлені пункти, то їх позначають номером, який складається із номера розділу, порядкового номера підрозділу та порядкового номера пункту, які відокремлюють крапками (наприклад, 1.2.1, тобто пункт 1 підрозділу 2 розділу 1). В кінці номера підрозділу чи пункту ставлять крапку (наприклад, «2.1.»), після чого розміщують назву відповідного підрозділу

Вимоги до мови виконання наукової роботи диференційовані. Для прикладу, дисертацію на здобуття наукового ступеня готують державною мовою, але за бажанням здобувача вона може бути перекладена англійською чи іншою мовою, пов'язаною із предметом наукового дослідження. Подібні вимоги ставляться до написання інших наукових робіт, які пов'язані із здобуттям певного освітнього рівня (кваліфікаційна чи курсова робота).

Щодо інших наукових праць, таких як наукова стаття чи тези доповіді на науковій конференції, то вимоги до мови написання визначаються самостійно видавцями наукових видань та організаторами наукових заходів. У зв'язку із інтеграцією вітчизняної науки у світовий науковий простір, в Україні заохочується підготовка наукових публікацій мовами Європейського Союзу. [1, с.100-104].

8.3. Порядок формування окремих елементів наукової роботи

Важливими структурними елементами наукової роботи є графічні матеріали (рисунок, графіки, схеми, діаграми, фотознімки, кресленики та ін.), а також таблиці, переліки, примітки, виноски, формули, рівняння, посилання та додатки. Усі графічні матеріали наукової роботи повинні мати однаковий підпис «Рисунок».

Рисунки подають у тексті відразу після того, як посилаються на нього, або якнайближче до нього на наступній сторінці наукової роботи. У випадку, коли рисунок надто громіздкий, його виносять у додатки. На усі графічні матеріали, які розміщені у науковій роботі, обов'язково мають бути згадування у тексті.

Якщо рисунок створений не автором наукової роботи, то при поданні їх у тексті необхідно дотримуватись вимог законодавства про авторське право, тобто вказувати посилання на відповідне джерело літератури. Розміщені у науковій роботі графічні матеріали повинні відповідати вимогам стандартів «Єдина система конструкторської документації» та «Єдина система програмної документації». Зокрема, рисунки нумерують наскрізно арабськими цифрами, однак у розділених на розділи наукових роботах рисунки доцільно нумерувати у межах кожного розділу. У цьому випадку номер рисунка складається з номера розділу і порядкового номера рисунка у розділі, розділених крапкою. Наприклад, «Рис. 2.3» позначає третій рисунок другого розділу. Для позначення рисунків у тексті використовують скорочене слово «Рис. __», яке з назвою рисунка подають після пояснювальних даних (полотно рисунка). Назву рисунка друкують з великої букви, розміщують посередині рядка (рис. 8.2).

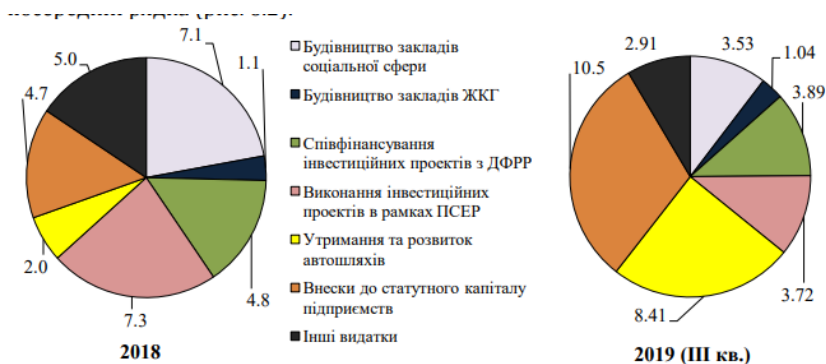

Рисунок 8.2 - Видатки міського бюджету м. Дрогобича на економічну діяльність у 2018-2019 рр., млн грн.

При конструюванні рисунків важливо приділити увагу тому, яким чином будуть відображені їх окремі структурні елементи. Якщо робота буде надрукована з використанням кольорового друку, то при побудові діаграм можна використовувати різні кольори для позначення окремих сегментів даних. Але якщо друк буде чорно-білим, слід використовувати різні варіанти штрихування сегментів діаграми, щоб забезпечити легке прочитання даних. У більшості випадків, рисунки не

займають більше одного аркуша. Але якщо рисунок не вміщується на сторінці, можна його переносити на інші сторінки. У цьому випадку назву рисунка вказують на першій сторінці, пояснювальні дані – на кожній сторінці, а під ними – «Рис. __, аркуш__». За необхідності, рисунки можуть бути перелічені у змісті наукової роботи із вказуванням їхніх номерів, назв та сторінок, на яких вони розміщені [1, с. 104-105].

Цифрові дані, які дослідник використовує при здійсненні практичної складової наукової роботи, як правило, оформлюють у вигляді таблиць. Подібно до рисунків, таблиці у тексті наукової роботи розміщують відразу після її першого згадування або на наступній сторінці. Розміщення у роботі таблиць, про які не йде мова у тексті наукового дослідження, неприйнятне. Таблиці нумеруються арабськими цифрами порядковою нумерацією у межах розділу (наприклад, «Таблиця 2.1», тобто таблиця перша другого розділу). При згадуванні у тексті наукової роботи вживають скорочене слово «табл. __» [1, с.106]. (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Ефективна ставка ПДВ, коефіцієнти продуктивності та бюджетної ефективності ПДВ в Україні у 2015-2019 рр

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
ВВП, млрд грн	1988,54	2385,37	2983,88	3558,71	4014,70
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, млрд грн	1331,53	1569,70	1977,64	2431,01	н.д.
Надходження податку на додану вартість до державного бюджету, млрд грн	178,45	235,50	313,98	374,51	436,65
Ефективна ставка ПДВ, %	13,40	15,00	15,88	15,41	-
Коефіцієнт продуктивності ПДВ, %	67,01	75,01	79,38	77,03	-
Коефіцієнт бюджетної ефективності ПДВ, од.	0,4487	0,4936	0,5261	0,5262	0,5438

Таблиця містить головку (утворена із заголовків та підзаголовків колонок) та боковика. Заголовки колонок починають з великої літери, а підзаголовки – з малої літери, якщо вони складають єдине речення із заголовком, або з великої літери, якщо вони мають самостійне значення. В кінці заголовків і підзаголовків колонок крапки не ставлять (крім випадків, коли використовують скорочені слова – «тис.», «од.»),

«дол.» та ін.). Зазвичай усі слова головки таблиці подають жирним шрифтом. У боковикі таблиці, як правило, подають назви показників, значення яких відображені у колонках. При побудові таблиці доцільно використовувати розмір шрифту 12 pt (12 типографських пунктів).

Окремі вимоги є до таблиць, рядки та графи яких виходять за межі формату сторінки. У цьому випадку таблицю поділяють на частини, які розміщують одна під іншою або поруч. Також можна перенести частину таблиці на наступну сторінку, повторюючи в кожній частині таблиці її головку і (або) боковик. При поділі таблиці на частини можна головку або боковик замінити відповідно номерами колонок чи рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами у першій частині таблиці. Слово «Таблиця ___» вказують один раз зліва над першою частиною таблиці, над іншими частинами надписують фразу «Продовження таблиці ___» із зазначенням номера таблиці.

У наукових роботах нерідко є необхідність подання переліків, які можуть бути одного або кількох рівнів підпорядкованості. У реченні перед переліком ставлять двокрапку, після чого з абзацного відступу подають позиції переліку. Для переліків одного рівня підпорядкованості позиції позначають знаком «тире». Для переліків іншої підпорядкованості при позначенні позицій першого і наступних рівнів деталізації дотримуються правила – спочатку позначають позиції малими літерами української абетки, потім – арабськими цифрами, далі – знаком «тире». Після цифр та літер певної позиції переліку ставлять круглу дужку. Позиції другого і наступних рівнів деталізації переліку мають бути подані з відступом відносно позицій першого рівня.

У випадку, якщо є потреба подати пояснення до тексту, таблиць або рисунків, у науковій роботі використовують примітки. Розміщують їх безпосередньо після тексту, таблиці чи рисунка, до яких вони відносяться. Якщо примітка тільки одна, її не нумерують. Якщо приміток дві та більше, їх нумерують арабськими цифрами. Слово «Примітка» друкують з абзацного відступу з великої літери курсивом, використовуючи розмір шрифту 12 pt. Після цього ставлять крапку і з великої літери у тому ж рядку подають текст примітки.

Наприклад:

Примітка. Відповідно до Бюджетного кодексу України, до бюджетів місцевого самоврядування належать бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад).

У випадку, якщо є необхідність вказати більше однієї примітки, то після слова «Примітки» ставлять двокрапку і з абзацного відступу з нового рядка після номера кожної примітки з великої літери подають її текст.

Наприклад:

Примітки: 1. Видатки бюджету – кошти, спрямовані на виконання бюджетних програм, передбачених відповідним бюджетом.

2. Витрати бюджету – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

У випадку, якщо наведені у тексті роботи, таблиці або рисунку дані потребують окремого пояснення, використовують виноски. Їх позначають над рядком арабськими цифрами із круглою дужкою, наприклад, ¹⁾ або зірочкою (*).

Виноски нумерують в межах кожної сторінки, однак на одній сторінці дозволено подавати не більше як чотири виноски. Знаки виноски розміщують безпосередньо після слова, числа, символу, речення, до якого доцільно дати пояснення, та перед самим текстом пояснення.

Текст виноски має бути розміщений у кінці сторінки чи під основною частиною таблиці з його відокремленням від таблиці або тексту тонкою горизонтальною лінією завдовжки 30-40 мм, проведеною з лівого берега сторінки.

Текст виноски подають з абзацного відступу, використовують розмір шрифту 12 pt, одиничний міжрядковий інтервал.

Наприклад, цитата в тексті роботи: «На всіх стадіях бюджетного процесу його учасники в межах своїх повноважень здійснюють оцінку ефективності бюджетних програм* , що передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів».

Відповідне подання виноски:

---

*Відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджетна програма – це сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Якщо у дослідника є необхідність подати у науковій роботі формулу та/або рівняння, то їх розміщують безпосередньо після тексту, у якому вони згадані, посередині сторінки. Вище та нижче формули/рівняння слід залишити не менше одного вільного рядка. Подібно до інших видів графічного матеріалу, формули та рівняння у науковій роботі нумерують арабськими цифрами в межах кожного розділу. Номер формули або рівняння подається у дужках і складається з номера розділу і порядкового номера формули/рівняння, відокремлених крапкою, наприклад, формула (2.1) – перша формула другого розділу. Номер формули/рівняння подають на їхньому рівні праворуч у крайньому правому положенні на рядку. Якщо формула/рівняння займає більше одного рядка, то номер проставляють на рівні останнього рядка, який вона займає.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів, що входять до формули чи рівняння, необхідно наводити безпосередньо під формулою у тій послідовності, в якій вони наведені у формулі чи рівнянні. Тлумачення кожного символу та числового коефіцієнта доцільно подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають без абзацного відступу словом «де» без двокрапки. Після цього подають пояснення значень символів і числових коефіцієнтів, які вирівнюють вертикально.

Наприклад: «1) на першому етапі проводиться визначення співвідношень між рівнем захворюваності населення у розрізі основних класів хвороб по і-му регіону та країні в цілому за t років (t = 3) згідно з формулою: [1, с.105-108]

$$C_{DN_i} = \frac{DN_{i_t}}{DN_t} \quad (2.1)$$

де t DN_i C – коефіцієнт співвідношення рівнів захворюваності D на хвороби класу N мешканців i -го регіону та України у t -му році;

$DN_{i,t}$ – кількість вперше зареєстрованих випадків захворювання D на хвороби класу N в розрахунку на 100 тис. мешканців i -го регіону у t -му році;

DN_t – кількість вперше зареєстрованих випадків захворювання D на хвороби класу N в розрахунку на 100 тис. мешканців України у t -му році».

Перенести формулу чи рівняння на наступний рядок можна лише на знаках здійснюваних операцій, які необхідно вказати у кінці попереднього й на початку наступного рядка. Перенесення на знаку ділення «:» є не бажаним, а при перенесенні формули чи рівняння на знакові операції множення застосовують знак «×».

Якщо дослідник наводить кілька формул відразу, без відокремлення їх текстом, то вони мають бути розміщені одна під одною і розділені комами.

Окремі вимоги встановлені для посилання на структурні елементи наукової роботи (розділи, підрозділи, пункти), а також графічні матеріали, таблиці, додатки та ін. При згадуванні їх у тексті наукової роботи вказують їхні номери. При посиланнях необхідно писати: «... у розділі 2 ...», «... див. 2.1...», «... за 3.1...», «... відповідно до 2.3 ...», «... на рис. 1.1 ...» або «... на рисунку 1.1 ...», «...у табл. 3.1 ...», «... за формулою (3.1) ...», «... у рівнянні (1.12)», «... у додатку А ...».

Оформлення додатків може здійснюватись у двох варіантах: як продовження основного змісту наукової роботи на її наступних сторінках; як окрему частину наукової роботи. Додатки розміщують у нумерують у порядку їхнього згадування у тексті наукової роботи.

Кожен додаток розпочинають із нової сторінки. Заголовок кожного додатку друкують вгорі великими літерами з першої великої (наприклад, «ДОДАТОК__»), після чого великою літерою позначають сам додаток.

Додатки слід позначати літерами української абетки, крім літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. У випадку, якщо дослідник використав усі літери абетки, додатки дозволено позначати арабськими цифрами.

Іншим варіантом вирішення цієї проблеми є поділ додатків на розділи, підрозділи, пункти, які нумерують в межах кожного додатка (наприклад, А.2 – другий розділ додатку А, Б.3.1 – підрозділ 3.1 додатку Б). Додатки повинні мати спільну з основним текстом наукової роботи наскрізну нумерацію сторінок. Графічні матеріали, таблиці, формули та

рівняння, які винесені у додатки, нумерують у межах кожного додатку. Наприклад, рисунок А.1 – перший рисунок додатку А; таблиця А.2 – друга таблиця додатку А; формула (А.1) – перша формула додатку А. Кожен різновид графічного матеріалу в межах додатку нумерують не наскрізно, а окремо (тобто, якщо у додатку А є один рисунок і формула та дві таблиці, то їх позначають, відповідно, рисунок А.1, формула (А.1), таблиця А.1, таблиця А.2) [1, с.108-109].

8.4. Оформлення списку використаних джерел та посилань на нього

Список використаних джерел є елементом бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних у науковій роботі джерел інформації та подається наприкінці дослідження, після висновків. джерел, який подається після висновків.

Під бібліографічним описом розуміють сукупність бібліографічних відомостей про документ в цілому, його складову частину або групу документів, які використані при здійсненні наукової роботи та наведені у списку використаних джерел за певними правилами.

Його складають безпосередньо за друкованою (електронною, архівною тощо) працею або виписують із каталогів та бібліографічних покажчиків повністю, без пропусків елементів та недоцільних скорочень назв та інших складових.

Джерела інформації у списку використаних джерел слід розмішувати одним із способів:

- у порядку згадування цих джерел у тексті (такий спосіб вважають достатньо зручним для використання при написанні дисертаційних робіт та монографій);

- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків (такий спосіб завдяки простоті пошуку джерел інформації у їхньому списку отримав найбільше поширення у вимогах до оформлення наукових статей у спеціалізованих наукових виданнях);

- у хронологічному порядку.

Складання списку використаних у науковій роботі джерел важливе з погляду дотримання дослідником правил академічної доброчесності. При використанні у науковій роботі напрацювань інших науковців, практиків, наведенні цифрових та аналітичних даних та в

інших випадках важливо належним чином оформити наукове цитування.

Цитування є невід'ємною складовою будь-якої наукової роботи, а їхня відсутність може вказувати на порушення авторських прав. Вагомим недоліком є неналежно оформлене наукове цитування, оскільки це може негативно впливати на показники цитованості наукових праць зі списку літератури на наукометричних платформах, а також підвищувати рівень запозичень у науковій роботі при перевірці її на плагіат.

Використання бібліографічних посилань на джерела зі списку літератури у наукових роботах відбувається у кількох випадках:

– при дослівному цитуванні у науковій праці дослідника фрагментів тексту, графічних матеріалів, таблиць та інших елементів наукових праць інших авторів;

– при запозиченні дослідником положень, графічних матеріалів, таблиць та інших елементів наукових праць інших авторів без їх прямого (дослівного) цитування, в тому числі перефразування;

– при здійсненні аналізу змісту наукових праць інших авторів при підготовці тексту власного наукового дослідження;

– за необхідності звернення уваги читача до інших наукових праць чи інформаційних джерел, де міститься більш повний обсяг матеріалу, про який дослідник згадує у тексті.

Для уніфікації норм оформлення списку використаної літератури у науковому світі напрацьовано значний перелік стилів (правил) цитування джерел у наукових роботах. Такі стилі розроблялись свого часу фаховими об'єднаннями та іншими інституціями (Американське хімічне товариство, Американський інститут фізики, асоціація сучасної мови тощо), закладами вищої освіти світового рівня (Гарвардський і Оксфордський університети), авторитетними науковими виданнями (Springer).

На основі цього було напрацьовано міжнародні стандарти оформлення цитувань та посилань, які були використані при розробці відповідних національних стандартів.

На теперішній час в Україні діють такі Національні стандарти, які містять норми щодо оформлення бібліографічної інформації у науковій роботі.

– ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис.

Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Цей стандарт регламентує оформлення бібліографічних посилань та бібліографічних списків у наукових роботах. Цим нормативним актом визначено види бібліографічних посилань, правила й особливості їхнього складання і розміщення у документах різного типу (опублікованих і неопублікованих) та незалежно від носія інформації.

Сферою застосування стандарту є підготовка навчальної літератури (підручники, навчальні посібники) та інших видань;

– ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Цей стандарт регламентує оформлення бібліографічних списків, переліків використаної літератури у наукових роботах.

Прийняття стандарту спростило оформлення списку літератури в основних видах наукових праць, відмінивши обов'язкове подання окремих елементів бібліографічного опису (тире, повторення прізвищ авторів та ін.);

– ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках». Цей стандарт визначає норми щодо складу, порядку подання і розміщення елементів редакційно-видавничого оформлення наукових праць у періодичних і продовжуваних виданнях.

Особливістю стандарту є те, що він передбачив подання у наукових виданнях ORCID (міжнародний ідентифікатор авторів наукових публікацій) та DOI (Digital Object Identifier – присвоєний номер електронного документа у глобальній мережі Інтернет), що значно спрощує пошук наукових публікацій. Присвоєння науковій роботі DOI підвищує наукову репутацію автора, за допомогою цього ідентифікатора наукова робота може бути розміщена у провідних світових наукових бібліографічних каталогах.

У 2017 році Міністерство освіти і науки України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел при підготовці дисертацій на здобуття наукового ступеня. Для цього можна використовувати на вибір або Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один із запропонованих стилів оформлення списку наукових публікацій, які широко використовують у зарубіжній практиці оформлення наукових

робіт. Ці стилі, зокрема Harvard Referencing Style або APA style, також використовують при оформленні бібліографічного опису References, складання якого є обов'язковою умовою подання публікації до наукових фахових видань України.

Використання міжнародно прийнятих стилів цитування важливе також при підготовці українськими вченими публікацій до зарубіжних наукових видань, а також публікування праць іноземних науковців в Україні (табл. 8.4).

ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках», який вступив у дію з 2021 року, був неоднозначно сприйнятий науковцями. Він передбачає, що бібліографічні посилання (внутрішньотекстові, підрядкові, позатекстові) складаються відповідно до вимог ДСТУ 8302:2015, тоді як бібліографічні записи в пристатейних бібліографічних списках – за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і ДСТУ ГОСТ 7.80:2007.

Основним аргументом прийняття нового стандарту є сприяння обміну результатами каталогізації з країнами, де він діє. Цей стандарт прийнятий переважно у державах пострадянського простору, а значна частина широко використовуваних бібліографічних менеджерів (Mendeley, Zotero, EndNote Basic, Papers...), АБІСів, електронних бібліотек, баз даних не підтримує його вимог при складанні бібліографічних списків.

Отож, впровадження ДСТУ 7152:2020 вважають кроком назад у питанні інтеграції вітчизняної науки до світового наукового простору.

Складання списку використаних джерел важливе для забезпечення вимог академічної доброчесності при здійсненні наукових досліджень. При використанні у науковій роботі чужого інтелектуального продукту дослідник повинен належним чином оформити посилання на нього. У тексті наукової роботи таке посилання позначають порядковим номером відповідного джерела у списку використаної літератури, виділеним з обох боків квадратними дужками. Після номеру джерела через кому та після малої букви «с» з крапкою вказують сторінки першоджерела, на яких міститься цитований текст. Посилання на використане джерело також можна навести у вигляді виноски, його оформлення повинне відповідати бібліографічному опису такого джерела у списку літератури із зазначенням номера.

Таблиця 8.4 - Стили (правила) цитування використаних джерел у наукових працях та сфери їхнього застосування

Стиль (правила) цитування джерел в наукових роботах	Сфера застосування
Vancouver style	медицина та фізичні науки
Harvard Referencing Style	гуманітарні науки та суспільні науки
AIP Style (стиль Американського інституту фізики)	фізика та фізичні науки
ACS style (стиль Американського хімічного товариства)	хімія та інші природничі науки
APA style (стиль Американської психологічної асоціації)	суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)
MLA Style (стиль Асоціації сучасної мови)	гуманітарні науки (мистецтво, література, філософія, релігія тощо)
IEEE style (стиль Інституту інженерів з електротехніки та електроніки)	інженерія, електроніка, телекомунікації, інформатика та інформаційні технології
OSCOLA style (стиль Оксфордського університету для цитування юридичних документів)	юриспруденція
Chicago style	Author-Date – фізичні, природничі та суспільні науки), Notes and Bibliography – гуманітарні науки (мистецтво, література, філософія, релігія тощо)
APS style (стиль Американського товариства фізиків)	фізика та фізичні науки
Springer MathPhys Style	математика, фізика, статистика

Крім оформлення посилань відповідно до вимог, важливим є також дотримання правил самого цитування. Якщо вчений повністю відтворює у своїй роботі текст іншої наукової роботи, то таку цитату необхідно взяти у лапки і навести із збереженням граматики першоджерела. Неприйнятним є довільне скорочення авторського тексту, перекручування думок іншого науковця, а якщо є необхідність пропуску слів, речень або абзаців, то це має бути позначене трьома крапками у будь-якому місці цитати. Якщо дослідник використовує непряме цитування (переклад, викладення думки іншого науковця своїми словами), то важливо бути гранично точним у передачі змісту такого запозичення і вказати посилання на відповідне першоджерело. Якщо цитата у формі перефразування чи довільного переказу займає понад один абзац, то посилання необхідно проставляти щонайменше один раз у кожному абзаці такої цитати. При використанні у науковій роботі змісту нормативноправового документу, слід зазначити його

назву, дату ухвалення та, за наявності, дату внесення останніх змін до нього чи прийняття нової редакції [1, с.109-114].

8.5. Академічна доброчесність

Плагіат у наукових публікаціях: види та сервіси перевірки тексту на унікальність Одним з важливих моментів здійснення наукової діяльності у системі вищої освіти є дотримання правил академічної доброчесності. Відповідно до дефініції Міжнародного центру академічної доброчесності, цей термін визначають як дотримання науковцем шести фундаментальних цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності та мужності [22].

Таким чином, дотримуватись принципів академічної доброчесності для науковця означає не тільки шанобливо ставитись до інтелектуальної праці інших людей, бути чесним перед самим собою та суспільством за наукові здобутки, але й мати мужність та відвагу відстоювати такі цінності у щоденній діяльності.

Закон України «Про освіту» характеризує академічну доброчесність як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [23]. Законом також визначено вимоги дотримання академічної доброчесності для науковопедагогічних працівників та здобувачів освіти. Спільними для цих учасників освітнього процесу є вимоги щодо «посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права» [23].

Законом також визначено ознаки порушення вимог академічної доброчесності при здійсненні наукової діяльності та в освітньому процесі.

Зокрема, щодо провадження наукової діяльності такими порушеннями є:

– академічний плагіат (часткове або повне оприлюднення наукових результатів інших осіб, як результатів власного наукового дослідження без вказання авторства);

– самоплагіат (часткове або повне оприлюднення власних раніше опублікованих наукових напрацювань як нових);

– фабрикація (вигадування даних чи фактів для їх використання у науковій роботі);

– фальсифікація (свідома зміна або модифікація уже наявних даних, які мають стосунок до наукового дослідження).

Різновидом фальсифікації є також фіктивне співавторство, коли до колективу авторів наукової праці вносять осіб, які не були задіяні у її створенні.

Отож, порушення академічної доброчесності найперше пов'язують із плагіатом. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела плагіат визначено як «привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора» [14, с. 977]. У науковій діяльності плагіат найчастіше виявляється в оприлюдненні науковцем чужого тексту під власним іменем або у запозиченні у власну наукову роботу фрагментів тексту з наукових робіт інших дослідників без вказування джерела.

Науковою спільнотою розроблено багато підходів до розмежування видів плагіату, які наголошують на різних критеріях порушення вимог академічної доброчесності. Ґрунтовне дослідження поняття, видів та ознак класифікації плагіату проведене О. Рижко [24], де вона наводить десять його видів, виокремлених однією із найвідоміших у світі антиплагіатних програм Turnitin.

Узагальнення різних підходів до класифікації плагіату свідчить, що в їхній основі лежить різний ступінь та форма запозичення чужого тексту або інших елементів наукової роботи.

В академічному плагіаті вирізняють такі різновиди, як:

– *copy & paste plagiarism* – копіювання чужої наукової роботи, чи декількох робіт та оприлюднення результату під своїм іменем;

– поєднання власного авторського тексту і запозиченого наукового тексту без належного цитування джерел;

– *rerait* (від англ. *rewrite* – переписування) – перефразування чужої праці без згадування оригінального автора. Різновидом *rerait* можна вважати *translation plagiarism* – представлення як власного перекладеного з іншої мови оригінального тексту іншого науковця без

посилання на першоджерело. Одним із наслідків рерайту є неточне передання змісту наукових ідей інших науковців, приписування їм думок, яких вони не висловлювали;

– shake & paste plagiarism або компіляція (від лат. *compilatio* – грабіж) – формування тексту наукової роботи на основі використання фрагментів праць інших науковців без цитування. Проявом плагіату вважають також випадки, коли дослідник посилається на неіснуюче джерело цитування або вказує невірну інформацію про нього;

– idea plagiarism – запозичення наукових ідей інших авторів, які описані у науковій роботі як результати власного наукового дослідження. Хоча такий вид запозичень чужого тексту вважають плагіатом, більшість програм перевірки наукових робіт на плагіат поки не мають можливостей для його відслідкування.

Проявом плагіату ідей можна також розглядати представлення у якості власних напрацювань наукових робіт, виконаних на замовлення іншими науковцями (так зване літературне «рабство»).

Окреме місце у проявах порушення академічної доброчесності займає самоплагіат – використання власних наукових напрацювань попередніх років в іншому контексті, без згадування про те, що такий текст уже був раніше використаний чи опублікований.

В розширеному глосарії термінів та понять до Закону України «Про освіту» визначено «типові приклади самоплагіату:

– дуплікація публікацій – опублікування ідентичної наукової роботи (повністю або з несуттєвими змінами) в кількох наукових виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше опублікованих наукових робіт, як нових наукових праць;

– дублювання наукових результатів – опублікування як нових і таких, що публікуються вперше тих наукових результатів, які раніше були оприлюднені у різних наукових працях;

– подання у звітах з виконання наукових проєктів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих при виконанні відповідного проєкту;

– агрегування чи доповнення даних – поєднання старих та нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;

– дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;

– повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу» [25].

Для виявлення запозичень у наукових роботах та оцінювання рівня їхньої унікальності використовують спеціалізовані програми перевірки.

До найбільш поширених інструментів пошуку плагіату у наукових роботах належать:

– Plagiarisma (<http://plagiarisma.net/>) – програма перевірки текстів на запозичення, яка підтримує понад 190 мов і дає можливість виявити збіги у текстах через пошуковики Google і Yahoo! Перевагою програми є те, що вона є безкоштовною і може бути встановлена на персональному комп'ютері користувача;

– StrikePlagiarism.com (<http://strikeplagiarism.com/uk/>) – інтернетсистема перевірки рівня унікальності текстів, яка автоматично перевіряє їх оригінальність через порівняння з ресурсами інтернет та базою даних самої системи.

Сервіс дає можливість завантажувати документи у кількох найбільш популярних форматах (DOC, ODT, TXT, PDF) та не має обмежень на обсяг перевірки;

– Edu-Birde (<https://edubirdie.com/perevirka-na-plagiat>) – онлайн-сервіс перевірки тексту на плагіат. Для цього необхідно завантажити текст, який підлягає перевірці на платформу (у форматах DOC, DOCX, TXT) або вставити його у віконце на екрані монітора і натиснути кнопку «check for plagiarism». Послуги перевірки на плагіат є безкоштовними;

– Unplag/Unichek (<https://unichек.com/uk-ua>) – онлайн-сервіс для перевірки наукових робіт на плагіат, який використовує значна частина вітчизняних закладів вищої освіти. Сервіс перевіряє збіги тексту з базами наукових робіт та репозитаріями університетів.

Сервіс дає можливість завантажувати документи у форматі DOC, DOCX, PDF, ODT, RTF, HTML, а також не передбачає обмежень по кількості користувачів, які здійснюють перевірку текстів одночасно;

– Plag (<https://www.plag.com.ua/poslugy/plagiat>) – міжнародна платформа перевірки текстів на плагіат, яка передбачає використання мультимовного інструменту виявлення збігів.

Крім рівня схожості тексту, сервіс надає послуги оцінюванні інших типів плагіату (перефразування, некоректного цитування, достовірності першоджерел, оцінювання ризику плагіату та ін.) [1, с.113-116]

ТЕМА 9 АПРОБАЦІЯ ТА ПУБЛІКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ

9.1. Наукова стаття

Практична цінність та значущість наукової діяльності дослідника реалізується при оприлюдненні її результатів для широкого кола членів суспільства. Переважно, представлення результатів наукової діяльності відбувається у формі наукових публікацій (рис. 9.1).

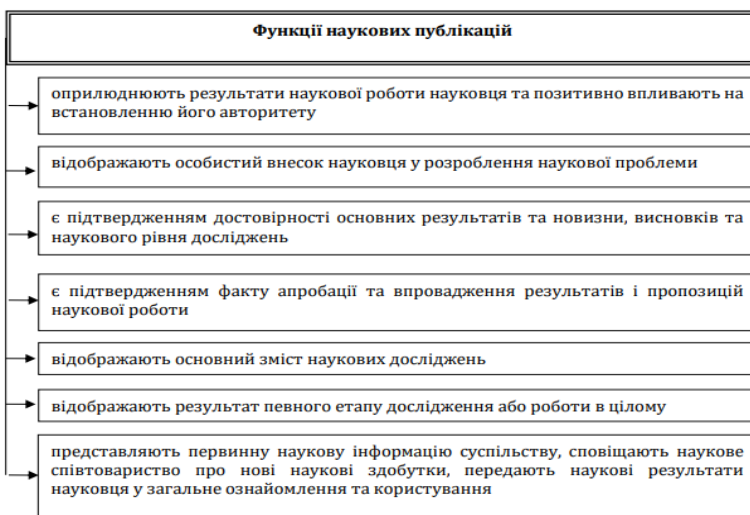

Рисунок 9.1 - Функції наукових публікацій

Результати досліджень науковців потребують апробації шляхом їх обговорення на конференціях, семінарах та оприлюднення у формі публікації у науковому фаховому виданні. Однією із видів наукових публікацій є наукова стаття, яка є відображенням проміжних або остаточних результатів наукового дослідження. Наукова стаття є однією із видів наукових публікацій, котра виконана автором (або авторами), у якій описуються результати дослідження в межах однієї теми, розглядаються важливі та дискусійні питання, представляється інформація про отримані результати наукових досліджень. Наукові статті публікуються у періодичних фахових наукових журналах. Публікація статей у фахових виданнях забезпечує можливість ознайомлення наукової спільноти із результатами досліджень науковців. У наукових статтях розкриваються окремі питання в межах наукових досліджень, фіксуються наукові пріоритети автора. Для наукових статей притаманні характерні риси (рис. 9.2).

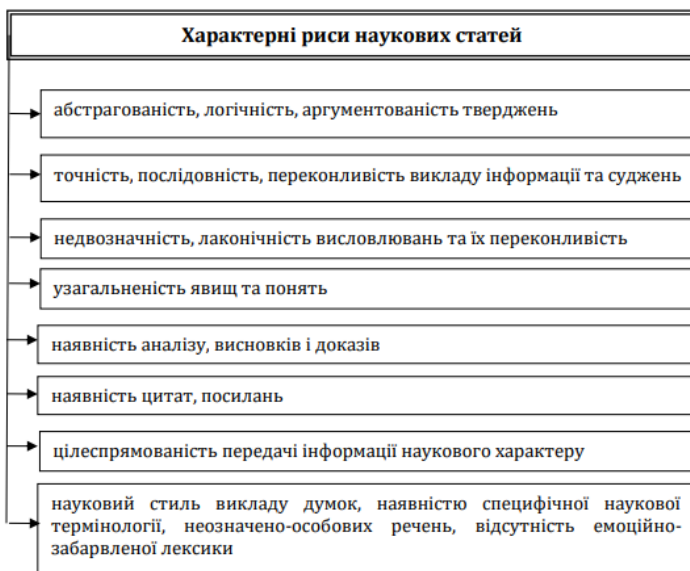

Рисунок 9.2- Характерні риси наукових статей

Наукові статті виконують дослідницьку, презентаційну, оціночну, комунікативну функції. Дослідницька функція наукових статей полягає у наявності результатів наукових досліджень, які є джерелом нових знань. Наукові статті забезпечують презентацію дослідника у науковому товаристві, демонструють його внесок у розвиток науки, у створення нових знань.

У статтях аналізують абстрагованість, логічність, аргументованість тверджень точність, послідовність, переконливість викладу інформації та суджень недвозначність, лаконічність висловлювань та їх переконливість наявність цитат, посилань узагальненість явищ та понять наявність аналізу, висновків і доказів цілеспрямованість передачі інформації наукового характеру науковий стиль викладу думок, наявністю специфічної наукової термінології, неозначено-особових речень, відсутність емоційно-забарвленої лексики та оцінюють рівень існуючих наукових досліджень з певної проблематики.

Крім того, наукові статті представляють автора у науковій спільноті та слугують способом спілкування дослідників.

Редакційна колегія наукових журналів приймають для рецензування з подальшим опублікуванням статті з високим науковим рівнем, які відповідають тематичному спрямуванню видання, є актуальними і містять результати теоретичного або експериментального дослідження, причому раніше не публікувалися.

Рукопис статті, переважно починається із зазначення УДК (індекс універсального десятикового класифікатора), який використовується у світовій практиці для систематизації різноманітної друкованої продукції та її занесення у відповідні картотеки. Визначення індексу УДК базується на україномовному виданні таблиць УДК, які готує та випускає Книжкова палата України.

УДК наукової статті визначають за її темою (змістом), що у подальшому забезпечить ідентифікацію та швидкий пошук не лише в Україні, але й у світі. Назва статті повинна стисло відбивати її зміст та головну ідею і має бути короткою та лаконічною.

Існують вимоги щодо структурних елементів наукової статті (рис. 9.3).

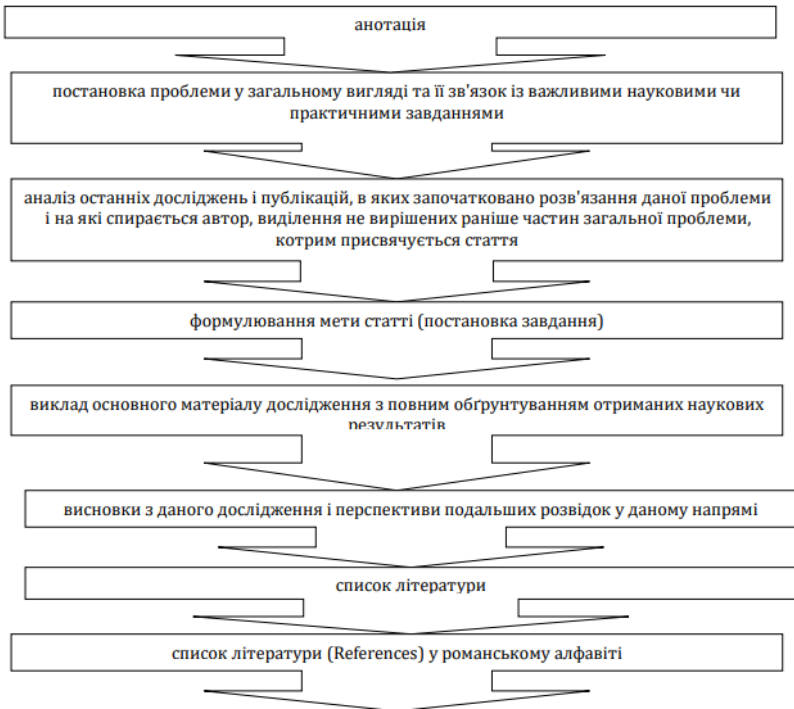

Рисунок 9.3 - Структурні елементи наукової статті

Перед науковою статтею розміщується анотація, обсяг якої має складати 120–200 слів. Переважно анотація подається кількома мовами, в тому числі і англійською. Анотація дає можливість зрозуміти основну суть статті і вирішити: чи варто ознайомлюватися із повним текстом статті. Крім того, анотація застосовується в інформаційних системах для пошуку інформації.

Наукова стаття починається із вступу, де здійснюється постановка наукової проблеми, вказується на актуальність теми, відслідковується зв'язок із завданнями державного та регіонального рівнів, значення для розв'язання існуючих практичних проблем. Крім того, доцільно здійснити критичний аналіз існуючих наукових досліджень інших науковців, які вивчали дану проблематику. Особливу увагу доцільно зосередити на невирішених питаннях.

Обов'язковим елементом є формулювання мети статті, яка розкриває її головну ідею і спрямована на доповнення або поглиблення існуючих підходів. При формулюванні мети статті слід зосередити увагу на розробленні рекомендацій, формулюванні закономірностей або уточнення існуючих, однак недостатньо вивчених. Читачі краще зможуть оцінити докази, котрі будуть викладені автором у науковій статті, якщо знатимуть яку мету хоче досягнути автор.

Важливою частиною наукової статті є представлення методів дослідження, як експериментальних, так і теоретичних. Доцільно детально описувати методи, які було застосовано та вказати, яких саме результатів було досягнуто завдяки використанню того чи іншого методу наукового дослідження.

Результати наукової статті відображаються у висновках, у яких автор формулює основні результати, виокремлює проблемні (невирішені) питання та обґрунтовує пропозиції і рекомендації, вказує на їх значення для теорії і практики, доводить суспільну значущість. Висновки не повинні повторювати окремі положення з тексту наукової статті.

У заключній частині наукової статті вказують на перспективи подальших наукових досліджень для вирішення існуючих проблем.

Завершується наукова стаття списком використаних джерел, який представляє собою бібліографічний список, в якому вказано всі джерела інформації, які були використано під час написання статті. Кожне джерело має бути процитованим у статті (по тексту) та відображеним у списку використаних джерел. Важливим є використання сучасних наукових робіт, які враховують сучасні тенденції та особливості.

Список використаних джерел дає можливість оцінити, рівень ознайомлення автора із дослідженнями вітчизняних та зарубіжних науковців, крім того, засвідчує пріоритет та запобігає плагіату. Слід пам'ятати, що надмірна кількість посилань на джерела призводить до зниження ролі автора статті, однак незначна кількість посилань наштовхує на думку про надмірну самовпевненість автора при викладі тверджень.

Переважно наукові видавництва встановлюють максимальний обсяг наукової статті та вказують на обмеження (виражається певною кількістю друкованих сторінок формату А4). Також обсяг наукових

праць вимірюють такими показниками як: авторський і умовний друкований аркуші.

Авторський аркуш є одиницею обліку друкованої праці, яка використовується для обчислення праці автора, перекладача, редактора тощо (рис. 9.4).

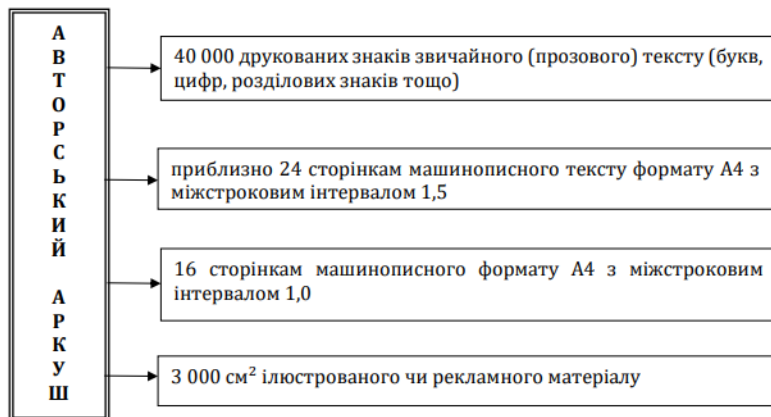

Рисунок 9.4 - Обсяг авторського аркуша

Умовним друкованим аркушем (умов. др. арк.) є аркуш паперу розмір якого складає 60х90 см (5400 см²).

У випадку якщо авторський аркуш друкують на папері такого розміру, то він дорівнює 1 умов. друк. арк.

9.2. Структура наукового реферату і наукових тез

Реферат (з латинської *refereo*, що означає доносити, повідомляти, переказувати) є коротким переказом змісту наукової роботи чи книги, оформлений у вигляді письмової роботи чи доповіді на певну тему, який зроблено на основі критичного огляду джерел інформації (наукових праць, літературних джерел певної тематики).

Обсяг реферату залежить від специфіки теми та змісту документів, обсягом відомостей, їх науковою цінністю чи практичним значенням і коливається в межах від 50–2500 знаків до 20–24 сторінок. Існує кілька видів рефератів.

Науковці переважно створюють інформативні, розширені (зведені реферати).

Інформативні реферати найбільш повно розкривають зміст документа, містять основні теоретичні та фактичні відомості.

У таких рефератах зазначають:

- мету роботи, об'єкт та предмет дослідження;
- основні результати наукового дослідження; – інформацію про методи і умови дослідження;
- пропозиції автора щодо можливості використання результатів дослідження;
- характеризують нові технологічні процеси чи технічні вироби, розкривають нову інформацію про відомі явища чи предмети тощо.

Інформаційний реферат переважно розміщують у первинних документах таких як: збірники наукових праць, книги, журнали, звіти про науково-дослідну роботу тощо.

Розширені (зведені реферати) містять інформацію про певну кількість опублікованих та неопублікованих документів з однієї тематики, які викладено у формі зв'язного тексту (рис. 9.5).

Рисунок 9.5- Структура розширених (зведених рефератів)

У вступі розширених (зведених рефератів) обґрунтовується актуальність теми та її значущість з позиції соціальних потреб

суспільства та розвиток конкретної сфери науки або напряму практичної діяльності.

У першому розділі відображають основні теоретичні і експериментальні дослідження по темі, вказують, хто з науковців вивчав дану проблему раніше та які ідеї висловлював. Тут визначають сутність (основний зміст) проблеми, вказують на основні чинники (фактори, обставини), які впливають на розвиток досліджуваних явищ або процесів.

Значна увага приділяється основним змістовим аспектам проблеми, які вже досліджувалися вченими при цьому визначається перелік недостатньо досліджених питань та з'ясовуються причини недостатнього рівня розробленості.

У другому розділі здійснюється поглиблений аналіз сучасного стану процесів або явищ, дається їх характеристика та оцінка основних поглядів і позицій у сфері даної проблематики.

Особливе місце займає виявлення нових ідей та гіпотез, отримання та аналіз експериментальних даних, застосування нових методик, оригінальних підходів при вивченні проблеми.

Іншими словами, у другому розділі здійснюється аналіз існуючої практики, на основі чого формулюється власне бачення щодо перспектив вирішення проблеми.

У висновках представляють узагальнені ідеї, думки, формулюються та обґрунтовуються пропозиції науковця.

При формуванні списку літератури надають перевагу публікаціям за останні 5 іноді 10 років.

Додатки містять таблиці, формули, схеми, які поглиблюють та відображають зміст матеріалів першого та другого розділів, полегшують сприйняття та розуміння роботи. Обсяг розширеного реферату складає близько 20–25 сторінок.

Тезами називають короткий текст, написаний в науковому стилі у якому сформульовано основні ідеї та положення наукової доповіді, статі, повідомлення або іншої наукової праці дослідника (рис. 9.6).

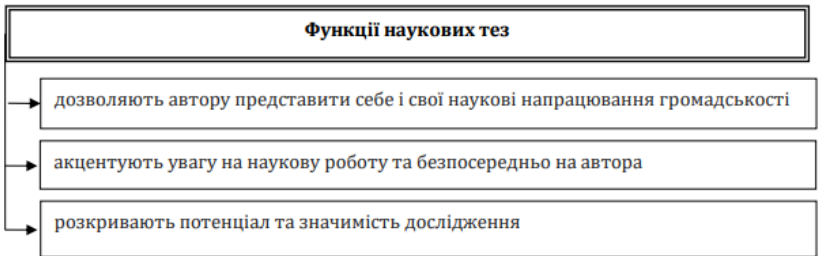

Рисунок 9.6 - Функції наукових тез

Переважно обсяг тез складає 1–3 сторінки формату А4 машинописного тексту через 1,0 або 1,5 інтервали.

Для наукових тез характерна певна послідовність (рис. 9.7).

Тези, які були опубліковані належать до наукових праць, які відображають результати наукової роботи (кваліфікаційної, дисертації) і засвідчують апробацію результатів дослідження.

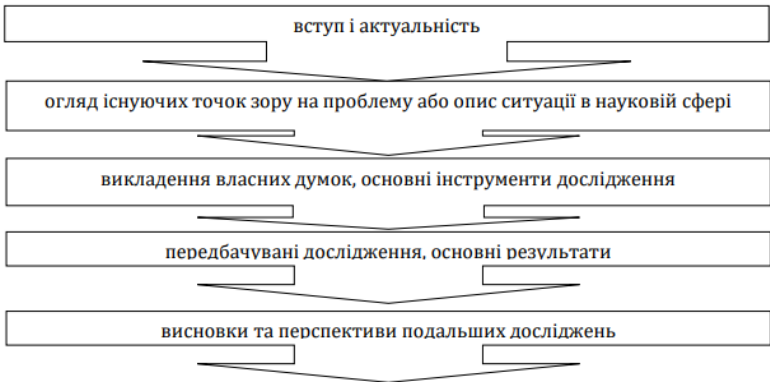

Рисунок 9.7- Структура тез наукової доповіді

9.3. Доповідь на науковій конференції

Доповідь є найбільш поширеною формою усного оприлюднення наукових результатів дослідження, у якій викладаються окремі питання, озвучуються результати, висновки та пропозиції. Доповідь

призначена для усного (публічного) оголошення із подальшим обговоренням. Структура тексту доповіді переважно відповідає структурі наукової статті, при цьому має певні особливості (рис. 9.8).

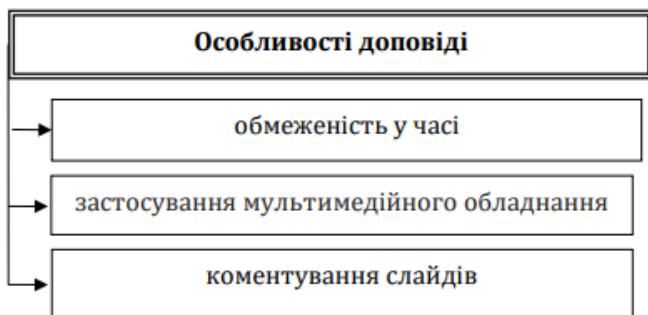

Рисунок 9.8. Особливості доповіді

Під час виступу доповідач переважно обмежений у часі. Саме тому, завданням науковця є побудувати виступ з доповіддю так, щоб вкластись в межі регламенту. Для успішного виступу доцільно викласти зміст доповіді на папері. При підготовці змісту доповіді доцільно врахувати, що за 10 хвилин доповідач може у середньому прочитати текст, викладений на чотирьох-п'яти сторінках формату А4 машинописного тексту.

Мультимедійний супровід доповіді значно покращує сприйняття слухачів та створює позитивне враження про науковця. Переважно презентацію доповіді створюють у загальновідомому і легкому у застосуванні програмному середовищі PowerPoint.

При розробленні електронної презентації доповіді не доцільно представляти таблиці із великою кількістю даних, які важко сприймаються у швидкому темпі. Крім того, велика кількість даних на слайді через малий шрифт тексту не сприймаються візуально. Іншими словами, таблиці та рисунки мають бути змістовними, однак не перенасиченими великою кількістю дрібних деталей.

У процесі виступу доповідач коментує кожен слайд, оскільки демонстрування результатів наукових досліджень без їх пояснення – ознака невідповідності або некомпетентності науковця. Якість коментування слайдів доповіді залежить від ораторських здібностей

доповідача та його уміння чітко і професійно висловлювати власне бачення та формулювати думки. Говорити слід виразно, голосно та не поспішаючи.

Для набуття навиків публічного виступу можна під час підготовки записувати виступ на диктофон, а потім прослуховувати. Наукова доповідь завершується чіткими та лаконічно сформульованими висновками. Якщо після виступу доповідь слухачі починають активно її обговорювати, то можна зробити висновок, що доповідач виступив успішно, а зміст доповіді є цікавим та актуальним.

9.4. Звіт про результати наукових досліджень

Звіт про науково-дослідну роботу є офіційним документом призначення якого полягає представленні результатів наукового дослідження і забезпечення введення їх у науковий простір та практичну діяльність. Звіти про науково-дослідну роботу мають відповідати встановленим у державою стандартам (ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки»).

В найбільш загальному вигляді звіт про науково-дослідну роботу можна умовно поділити на:

- вступну частину;
- основну частину;
- додатки (рис. 9.9).

У звіті про науково-дослідну роботу обов'язково вказують авторів науково-дослідної роботи. Ця сторінка звіту має юридично-правовий характер, яким визначаються права кожного виконавця на певну частину результатів наукової роботи шляхом визначення обсягу роботи, яку виконав кожен із авторів.

Реферат звіту про науково-дослідну роботу має бути лаконічним, при цьому інформативним та містити відомості, які дозволяють визначити доцільність ознайомлення із текстом всього звіту. У рефераті вказують обсяг звіту, кількість використаних літературних джерел, рисунків, таблиць і додатків. Оптимальним є розмір реферату, який уміщається на одній сторінці формату А4.

Рисунок 9.9 - Складові звіту про науково-дослідну роботу

Основна частина звіту про науково-дослідну роботу починається із викладення програмних питань дослідження, які формулюються у формі задач дослідження. Вказується мета, об'єкт і предмет дослідження.

Також, в основній частині описують методи та інструменти дослідження у розрізі кожного пункту програми досліджень.

Читач може ознайомитись із: приладами та обладнанням, яке використовували у процесі дослідження, вимірними параметрами, методикою здійснення вимірів та оброблення даних.

Основна частина звіту закінчується висновками. При наявності та потреби в кінці звіту розміщують додатки [1, с.118-127]

ТЕМА 10. НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ: ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ

10.1. Загальні засади щодо вимог підготовки магістерських робіт

Магістерська робота - це самостійна науково-дослідницька кваліфікаційна робота, що синтезує підсумок теоретичної і практичної

підготовки в рамках нормативної та варіативної складових освітньо-професійної програми (ОПП), підготовки магістра за відповідною спеціальністю і є формою контролю набутих студентом у процесі навчання інтегрованих знань, умінь і навичок, які необхідні для виконання професійних обов'язків, передбачених освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ).

Основне завдання роботи - продемонструвати рівень наукової кваліфікації автора, вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання. Вона, з одного боку, має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки за відповідною ОПП, а з іншого – це самостійне оригінальне наукове дослідження студента, що має практичну цінність для підприємств, організацій, установ.

Метою магістерської роботи є глибоке осмислення професійної проблеми, комплексне оволодіння матеріалом, методами наукового дослідження, практичне застосування теоретичних знань при розробці інноваційних пропозицій у певній галузі економіки і прийняття відповідних управлінських рішень.

Запропоновані у роботі інноваційні рішення мають бути науково обґрунтованими, базуватися на комплексному аналізі існуючої ситуації і прогнозі щодо результатів впровадження пропозицій автора з урахуванням ризиків. При підготовці магістерської роботи автор повинен уміти:

- формулювати мету і завдання дослідження, визначати його об'єкт і предмет;
- складати план дослідження;
- вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати наявні та розробляти нові методи з урахуванням завдань конкретного дослідження;
- обробляти отримані емпіричні дані й теоретичні результати, аналізувати і синтезувати інформацію;
- оформляти результати досліджень відповідно до встановлених вимог.

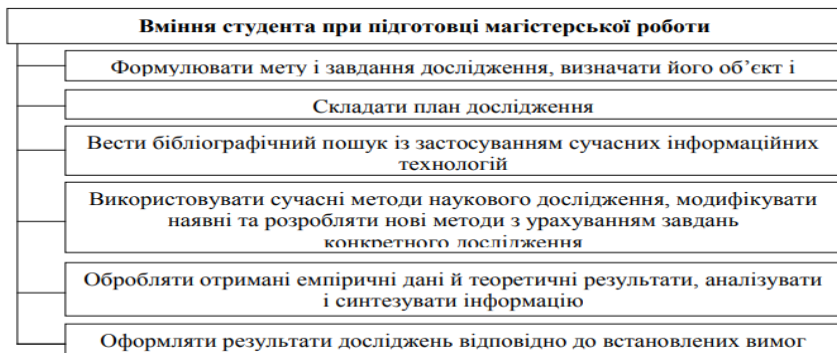

Рисунок 10.1 - Вміння студента при підготовці магістерської роботи

Комплексні завдання, що вирішуються у роботі, мають продемонструвати наявність умінь з обліково-аналітичної, прогнозно-планової, інформаційно-комунікативної, організаційно-управлінської, організаційно-розпорядчої і контрольної діяльності на посадах, передбачених ОКХ, а також здатність до підготовки документів методичного і консультативного характеру.

Робота повинна демонструвати рівень фахової підготовки її автора до наукової і професійної діяльності, а саме:

- ступінь оволодіння теоретичними засадами у певній галузі знань;
- вміння узагальнювати й аналізувати наукові джерела і фактичні (статистичні й адміністративні) дані;
- здатність працювати з нормативно-правовими актами;
- здатність використовувати сучасні методики дослідження, напрацьовані в галузях знань (економіка, право, політологія, державне управління) та сучасні інформаційні технології;
- уміння знаходити аналоги розв'язання досліджуваних проблем у вітчизняній і зарубіжній практиці, адаптувати їх до конкретного предмета (об'єкта) дослідження;
- здатність до забезпечення інноваційної діяльності в процесі виконання своїх професійних (функціональних) обов'язків;

- готовність здійснювати дії щодо розвитку (або сприяння розвитку) всіх сфер життєдіяльності людини.

Робота готується українською мовою. Наукову інформацію в ній необхідно викладати у повному обсязі, обов'язково розкриваючи хід та результати дослідження, з детальним описом його методики. Повнота наукової інформації має відбиватися в деталізованому фактичному матеріалі з обґрунтуваннями, широкими історичними екскурсами.

Текст повинен охоплювати весь наявний знаковий апарат (формули, графіки, діаграми, схеми, таблиці тощо). В мовностилістичному оформленні матеріалу необхідно враховувати особливості наукового стилю мови, стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати наукових досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології.

Назва роботи має бути якомога коротшою, відповідати галузі знань (спеціальності) і суті досліджуваної наукової проблеми (мета).

Магістерська робота повинна бути дослідницько-інноваційною працею, котра підпорядкована певній меті і передбачає вирішення конкретних економічних, соціальних, правових, управлінських та інших завдань на основі поглибленого вивчення чинного законодавства України, вітчизняної і зарубіжної літератури, передового досвіду, власних досліджень студентом реального об'єкта.

Тематика робіт розробляється випусковими кафедрами, які забезпечують реалізацію ОПП підготовки магістрів згідно з вимогами варіативної компоненти ОКХ фахівців з відповідної спеціальності або програми підготовки згідно із затвердженими програмами нормативних і вибіркових дисциплін. Вона щорічно переглядається і поновлюється. Магістерська робота, як правило, повинна виконуватися на замовлення підприємства, організації, установи. Крім цього, магістерські роботи можуть виконуватись за тематикою, яку замовлятимуть державні установи, підприємства та підприємницькі структури, що уклали контракти на навчання студентів або мають договори про співпрацю і співдружність. Ці замовлення оформлюються листом. Студент може запропонувати свою тему дослідження з обґрунтуванням доцільності її розробки (відповідно до попередньої науководослідної роботи, місця роботи тощо).

При виборі теми дослідження, необхідно звернути увагу на актуальність та важливість її розробки для конкретного підприємства. Виконання дипломних робіт може проводитись на замовлення

підприємства. Теми дипломних робіт та методичні вказівки розроблені згідно із вимогами підготовки здобувача вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок».

Виклад змісту кожного питання дипломної роботи має бути цілісним, логічним, доказовим і пояснювальним та науково аргументованим. Дипломна робота повинна відповідати таким вимогам і містити:

- системний аналіз проблеми відповідно до предмета наукового дослідження;

- реальні обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення управлінської діяльності на досліджуваному об'єкті, актуальні для впровадження у практику суб'єктів господарювання;

- елементи наукової новизни з предмета дослідження;

- бути належно оформленою і мати всі необхідні супровідні документи.

У будь-якому випадку студент після вибору теми подає на ім'я завідувача випускової кафедри заяву з назвою магістерської роботи та обґрунтуванням, вказує об'єкт, на матеріалах якого виконуватиметься робота, методи дослідження, перелік питань, що будуть досліджуватися.

Але вибираючи тему, слід враховувати її новизну і перспективність, наявність наукової бази, можливість отримання й опрацювання фактичного матеріалу, наявність наукових і методичних наробок, перспективу професійного росту тощо.

Дипломна робота повинна містити результати власних теоретичних і прикладних досліджень.

Дипломна робота є завершальним етапом підготовки здобувача вищої освіти з фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку.

Виконання дипломної роботи забезпечує:

- систематизацію, закріплення, розширення та застосування знань здобувача вищої освіти під час виконання конкретних науково-дослідних і прикладних завдань;

- розвиток навичок самостійної роботи;

- оволодіння методикою дослідження при вирішенні наукових та прикладних проблем.

На засіданні випускової кафедри розглядаються і затверджуються теми магістерських робіт, призначаються наукові керівники. Як виняток, за рішенням вченої ради університету,

керівництво магістерською роботою можуть здійснювати спеціалісти підприємств, організацій та установ, котрі працюють за профілем магістерської роботи і мають науковий ступінь або є магістрами за відповідною спеціальністю, Кількість магістерських робіт на одного керівника визначається нормативними документами Міністерства освіти і науки України.

Витяг із протоколу засідання кафедри подається в навчальне управління університету (центр підготовки магістрів) для формування наказу. Наказ про закріплення за студентами тем магістерських робіт і наукових керівників оформлюється не пізніше, ніж за вісім місяців до завершення навчання.

Подальші зміни у формулюванні назви магістерської роботи аргументуються письмовою заявою студента, погоджуються з науковим керівником (віза на заяві) і потребують зміни у наказі за письмовим поданням завідувача кафедри (витяг із протоколу засідання) не пізніше ніж за три місяці до захисту. Зміни щодо керівників магістерських робіт оформлюють також наказом ректора університету за письмовим клопотанням завідувача кафедри в момент виникнення такої потреби.

Науковий керівник магістерської роботи:

- керує підготовкою роботи;
- формує разом зі студентом завдання на підготовку роботи;
- надає допомогу в розробці календарного графіку написання роботи;
- рекомендує необхідну основну літературу, довідкові та інші матеріали;
- контролює виконання графіка підготовки роботи;
- проводить систематичні консультації, бесіди;
- контролює рівень виконання роботи (частинами та загалом);
- надає письмовий відгук на завершену роботу.

При складанні завдання на підготовку роботи науковий керівник передбачає в разі необхідності запрошення консультантів з окремих розділів роботи за рахунок часу загального обсягу, що надається на керівництво відповідно до норм часу. Призначення консультанта здійснюється наказом ректора університету, а також фіксується в завданні та вказується на титульному аркуші роботи.

Після затвердження теми дипломної магістерської роботи (далі – ДР) науковий керівник разом зі здобувачем вищої освіти складають

завдання на дипломну роботу у якому формують план (графік) підготовки та виконання ДР із зазначенням послідовності і строків виконання окремих розділів (табл. 10.1).

Завдання є основою для організації та контролю поточного та кінцевого етапів виконання ДР відповідно до графіку навчального процесу.

Таблиця 10.1 – План (графік) виконання дипломної роботи

Етапи ДМР	Зміст етапу	Термін виконання етапів ДР
Підготовчі й	Складання та погодження з керівником плану (графіку) підготовки та виконання ДР із зазначенням послідовності і строків виконання окремих розділів та підрозділів.	
Ознайомчий	Вивчення вимог до змісту та оформлення ДМР, консультація з керівником роботи щодо збору необхідних для написання роботи матеріалів з теми дослідження	
Основний	Опрацювання літературних джерел, здійснення та інтерпретація даних, отриманих під час переддипломної практики. Підготовка публікацій з теми роботи. Написання та подання попереднього тексту ДР керівникові на перевірку. Апробація результатів та пропозицій. Оформлення ДР згідно з вимогами. Систематизація додатків. Подання ДР на попередній захист. Усунення недоліків, підготовка остаточного варіанту тексту ДР	
Підсумковий	Отримання зовнішньої рецензії та відгука керівника. Підготовка доповіді та презентації ДР. Подання ДР до захисту. Захист ДР відповідно до затвердженого графіку	

Наукове керівництво ДР здійснюється в індивідуальному порядку призначеним викладачем кафедри обліку та фінансів.

Обов'язки керівника ДР від кафедри:

- консультація здобувачів вищої освіти з метою уточнення змісту завдань ДР, її оформлення та захисту;

- здійснення контролю за якістю та своєчасним виконанням здобувачем вищої освіти ДР відповідно до графіку навчального процесу;

- підготовка відгуку до ДР.

Обов'язки здобувача вищої освіти:

- до початку написання ДР одержати від керівника, призначеного кафедрою, консультації щодо уточнення змісту, вимог до якості виконання завдань ДР, її оформлення та захисту;

- скласти та погодити з керівником план (графік) підготовки та виконання ДР із зазначенням послідовності і строків виконання окремих розділів.

- якісно та у повному обсязі виконувати всі завдання ДР відповідно до даних методичних вказівок та уточнень керівника;

- своєчасно повідомляти керівника від кафедри про виникнення труднощів з виконанням ДР та отримувати відповідні консультації;

- згідно з вимогами до змісту та оформлення скласти ДР, подати її керівнику на рецензування;

- своєчасно, у зазначений термін надати дипломну роботу до захисту;

- захистити ДР перед екзаменаційною комісією у визначений термін.

10.2. Структура та обсяг роботи

Магістерська робота повинна виконуватись відповідно до затвердженого календарного плану та завдання. На кафедрі складається графік консультацій наукових керівників, в якому вказується час і місце їх проведення.

Текст роботи набирається на комп'ютері з використання текстового редактора Word. Рекомендований обсяг магістерської роботи становить приблизно 100-120 сторінок комп'ютерного набору.

Рекомендується така структура роботи:

- зміст – 1 %;

- перелік умовних позначень і спеціальних термінів (за необхідності);

- вступ – 2 %;

- розділи основної частини: 1й – 30 %, 2й – 30 %, 3й – 30 %;

- висновки і пропозиції – 3 %;

- бібліографічний список – 2 %;
- додатки (за необхідності) – 2 %.

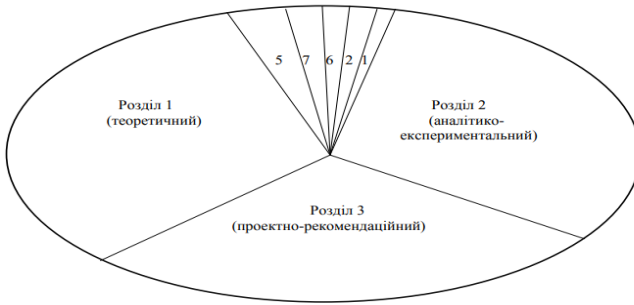

Рисунок 10.2 -Структура магістерської роботи

Наповнення кожної частини магістерської роботи визначається її темою. В процесі підготовки слід застосовувати весь арсенал методичних і технічних прийомів наукового дослідження.

В НУ «Запорізька політехніка» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» відповідно з Методичними вказівками до виконання дипломної роботи для здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня

ДР складається із:

- титульної сторінки;
- завдання на дипломну роботу;
- анотації українською та англійською мовами, ключові слова;
- переліку умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів - 1 арк.;
- змісту;
- вступу– 3 – 4 арк.;
- першого розділу - 25-30 арк.;
- другого розділу – 40 арк.;
- третього розділу – 25 арк.;
- висновків - 3 – 4 арк.;
- списку використаних джерел (додаток Р);

- додатків.

Структура дипломної роботи представлена на рис. 10.3.

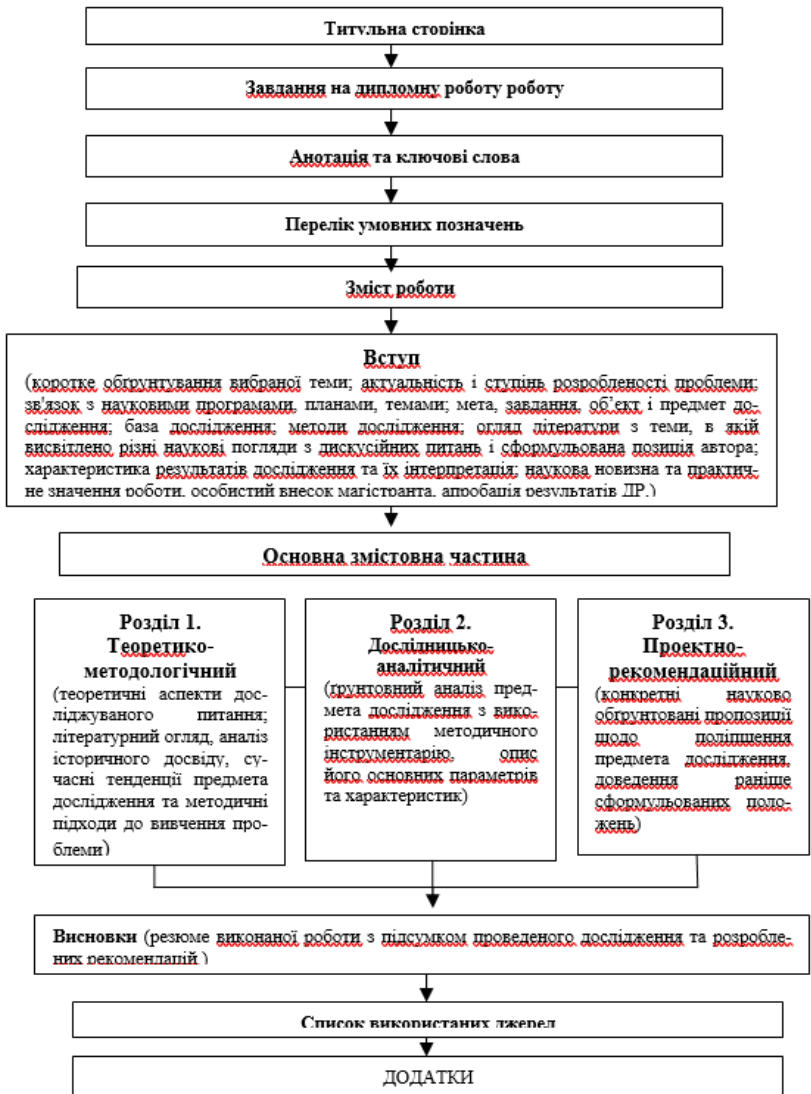

Рисунок 10.3 - Структура дипломної роботи

10.3. Підготовка розділів магістерської роботи

Виконання та захист магістерської роботи має відобразити (виявити) основні рівні досягнення навчальних цілей за відповідною магістерською програмою і, зокрема, вміння:

- описати стан і рівень дослідженості проблеми в спеціальній літературі, висвітлити проблеми, що виникають у певній сфері діяльності;

- дати науково обґрунтовану інтерпретацію фактам, які виявлені в процесі дослідження, порівняти характер управлінських підходів до розв'язання проблеми в досліджуваній сфері діяльності з вітчизняними або світовими аналогами;

- висвітлити об'єктивні та суб'єктивні причини, котрі обумовили певний стан, управлінську ситуацію тощо;

- запропонувати вирішення проблеми, визначити економічний і соціальний ефект запропонованих рішень, використати зарубіжний і вітчизняний досвід, адаптувати його до конкретних умов, завдань і функцій;

- дати оцінку фактам, законодавчій базі, нормативним документам, проаналізувати інформаційну базу, викласти обґрунтовану точку зору на існуючу практику в певній сфері діяльності, показати власне бачення варіантів розв'язання проблеми, розробити концепцію удосконалення діяльності та запропонувати відповідні управлінські рішення, в т. ч. із застосуванням сучасної комп'ютерної техніки.

Робота повинна містити розроблені автором положення наукового, методичного і прикладного характеру, які є предметом захисту.

У випадку запозичення ідей, розробок та інших матеріалів (текст, таблиці, схеми тощо) обов'язково робити посилання на автора і джерело інформації. При виявленні зловживання авторським правом і плагіату магістерська робота не допускається до захисту.

У роботі необхідно вказувати відомості про практичне використання отриманих у процесі дослідження результатів або рекомендацій щодо їх застосування, давати інформацію про апробацію результатів дослідження.

На захист як самостійна розробка може подаватися розроблений автором варіант документа (проект доповідної записки, проект закону,

проект постанови, проект доповнення до діючих нормативно-правових актів тощо).

За наявності подають опубліковані праці, довідку про апробацію (або впровадження).

В структуру магістерської роботи включається **анотація українською та англійською мовами, ключові слова**, які розміщуються після бланку завдання на магістерську роботу.

Зміст розміщують на початку роботи. У ньому вказують назви розділів, підрозділів, рубрик, які мають самостійний заголовок, номери їхніх початкових сторінок. Заголовки змісту мають точно повторювати заголовки в тексті.

Скорочувати або давати їх за іншою редакцією, послідовністю і підпорядкованістю порівняно з текстом не можна.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів подають у роботі окремим списком перед вступом, якщо вжито специфічну термінологію, а також маловідомі скорочення, нові символи, позначення тощо.

Перелік друкують двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять скорочення, а справа - їх детальне розшифрування. Якщо в роботі спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення тощо повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ – дуже важлива частина роботи, оскільки розкриває суть і стан дослідженості наукової проблеми, її значущість, підстави та вихідні дані для розробки теми. У ньому обґрунтовуються актуальність обраної теми, її наукова новизна і практичне значення, ступінь висвітлення проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі, мета і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, зазначаються обрані методи дослідження, теоретична та практична цінність роботи, інформація про апробацію результатів роботи і публікації.

Основна частина розкриває зміст дослідження. Вона складається з розділів, підрозділів (параграфів), пунктів, підпунктів. У розділах основної частини детально розглядаються методика і техніка дослідження, узагальнюються його результати. Всі несуттєві для вирішення наукового завдання матеріали виносяться в додатки. Зміст розділів має точно відповідати темі роботи і повністю її розкривати.

Основна частина повинна складатися не менше як з трьох розділів, кожний розділ - не менше як з двох параграфів. У

магістерській роботі автор обов'язково має продемонструвати вміння застосовувати сучасні інформаційні комп'ютерні технології.

В розділах основної частини подають:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків дослідження; -
- виклад загальної методики й основних методів дослідження;
- опис аналітичної частини і методики дослідження;
- опис проведених теоретичних та експериментальних досліджень;
- аналіз та узагальнення результатів дослідження.

Рекомендується наступний зміст розділів магістерської роботи.

Перший розділ – теоретичний. У ньому розкриваються основні теоретичні і методологічні положення, проблеми, що існують у практиці, дискусійні та невирішені аспекти теми, нормативно-правове забезпечення у певній сфері діяльності, огляд літератури, зарубіжний досвід розв'язання проблеми.

Другий розділ – аналітико-експериментальний. У ньому описується сучасний стан досліджуваного об'єкта, наводяться методи вирішення завдань і їхні порівняльні оцінки, здійснюється аналіз і критична оцінка практики управлінської діяльності стосовно визначеного об'єкта дослідження, його стану та перспектив розвитку, розробляється загальна методика дослідження. Всі аналітичні розрахунки, таблиці, графіки повинні супроводжуватися тлумаченнями та висновками, котрі дають змогу визначити сутність досліджуваних явищ і процесів.

Завданням третього розділу – проектно-рекомендаційного – є розробка конкретних рекомендацій, пропозицій, моделей управління параметрами розвитку та діяльності досліджуваного об'єкта. Тут подаються виклади результатів дослідження з висвітленням власного бачення шляхів вирішення проблеми, того нового, що вносить автор у розробку проблеми. Доцільно також результати емпіричних досліджень зіставити з теоретичними, розглянути питання впровадження, ефективності дослідження, перспективи подальшої розробки проблеми.

У разі необхідності основна частина може складатися більше ніж з трьох розділів. Кожний розділ основної частини завершується висновками, які містять стислий виклад наукового результату (1–1,5 стор.)

Надзвичайно важливим розділом є – **висновки**, де наводяться основні наукові результати, отримані автором особисто, стисло викладаються підсумки проведеного дослідження. У них коротко розглядаються найважливіші наукові та практичні результати, формулюється суть розв’язаних наукових завдань та їхнє значення для науки і практики, визначаються позитивні та негативні сторони запропонованих рішень, які порівнюються з відомими положеннями, даються рекомендації щодо наукового і практичного використання здобутих результатів.

Бібліографічний список містить джерела, з котрих у роботі використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки для розробки власних проблем, завдань, питань. Цей список рекомендується розмішувати в порядку згадування у тексті або в алфавітному порядку з їх наскрізною нумерацією.

У **додатки** виносяться допоміжні або додаткові матеріали, які переобтяжують текст основної частини, але необхідні для повноти її сприйняття. За формою це може бути текст, таблиця, схема, графік, карта, веб - сайт тощо.

10.4. Оформлення магістерської роботи

Наукову роботу, що подається на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, готують у вигляді спеціально підготовленого рукопису (комп’ютерний варіант) у твердій палітурці. Її оформлення – важливий процес, нехтувати яким не можна, оскільки вміння дотримуватися встановлених вимог свідчить про кваліфікацію і професіоналізм автора.

Титульний аркуш магістерської роботи містить:

- найменування міністерства – Міністерство освіти і науки України;
- найменування вищого навчального закладу, інституту або факультету та кафедри, де виконана магістерська робота;
- прізвище, ім’я, по батькові автора;
- тему магістерської роботи;
- шифр і найменування спеціальності;
- науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника і консультанта;
- місто, рік.

Вона має назву «Пояснювальна записка» та складається відповідно до Форми № 24, яка наведена у розділі сайту НУ «Запорізька політехніка» «Бланкова документація».

Завдання на дипломну роботу розміщується відразу ж після титульної сторінки і є документом, що визначає обсяги і порядок виконання роботи. Бланк завдання на ДР оформлюється на типографських бланках, виконаних на двох сторінках аркуша, і розміщується після титульного листа. Форму Завдання на ДР наведено у розділі сайту НУ «Запорізька політехніка» «Бланкова документація» - форма № 25.

Анотація призначена для попереднього ознайомлення з ДР. Анотація має бути розміщена безпосередньо за завданням на ДР, починаючи з нової сторінки. Вона виконується шрифтом - Times New Roman 14- pt, інтервал -1,0. Обсяг анотації кожною мовою не повинен перевищувати однієї сторінки.

Перелік **ключових слів** повинен давати уявлення про зміст дипломної магістерської роботи і включати 5-7 слів (словосполучень) у називному відмінку, виконаних у рядок через кому, великими літерами.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за необхідності). Якщо в магістерській роботі вжито специфічну термінологію, а також маловідомі скорочення, нові символи, позначення, то їхній перелік може бути поданий окремим списком, який розміщують перед вступом.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (завдання) та її значущість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

У вступі подають загальну характеристику магістерської роботи у такій послідовності:

1. *Актуальність теми.* На основі критичного аналізу відомих шляхів вирішення проблеми чітко й аргументовано обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, державного управління тощо.

2. *Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.* Дипломна робота виконана згідно з темою № №05714 «Концептуальні основи та пратика розвитку обліку, аудиту, оподаткування, фінансів та кредиту в умовах невизначеності» кафедри обліку та фінансів НУ «Запорізька політехніка».

3. *Мета і завдання дослідження.* Формулюють мету роботи і завдання, котрі необхідно вирішити для її досягнення. Не слід формулювати мету як “Дослідження...”, “Вивчення...”, “Аналіз...”, тому що ці слова вказують на засіб досягнення, а не на неї саму. Мета роботи, як правило, тісно переплітається з назвою магістерської роботи і повинна чітко вказувати, що саме вирішується в магістерській роботі.

4. *Об'єкт дослідження* дипломної роботи - це процес або явище, що створює проблемну ситуацію і обрані для вивчення. Визначення об'єкта пов'язано з відповіддю на питання: що розглядається? Наприклад, фінансовий стан, капітал/активи підприємства, фінансова стійкість підприємства, платоспроможність страхової компанії та ін.

5. *Предметом дослідження* дипломної роботи є соціально-економічні закономірності функціонування та розвитку об'єкта, різноманітні його якості, властивості, тощо. Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове.

6. *Методи дослідження.* Подають перелік використаних методів дослідження. Перераховувати їх треба відповідно до змісту роботи, коротко відзначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

7. *Наукова новизна отриманих результатів.* Коротко викладають нові наукові положення (рішення), запропоновані автором особисто. Показують відмінність отриманих результатів від відомих раніше, описують ступінь новизни (вперше отримано, вдосконалено, набуло подальшого розвитку).

8. *Наукове значення роботи.* Показують, яке значення мають наукові положення, запропоновані в магістерській роботі, з точки зору розвитку (доповнення) наукових знань для вирішення тієї чи іншої наукової проблеми.

9. *Практичне значення отриманих результатів.* Висвітлюють результати практичного застосування отриманих результатів або рекомендацій щодо їх використання. Необхідно коротко повідомити про впровадження результатів досліджень, назвавши організації, в яких здійснена реалізація, форми реалізації і реквізити відповідних документів. Впровадження, як правило, оформлюється актом або довідкою.

10. *Апробація результатів роботи* має містити назви статей, тез доповідей, підготовлених за матеріалами роботи, виступи на науково-

практичних конференціях.

11. В *структурі та обсягу ДР* подається інформація про структуру та обсяг дипломної роботи.

Наприклад. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 156 сторінок комп'ютерного тексту, з них 145 основного тексту, в тому числі 17 рисунків, 17 таблиць, 75 джерел, 2 додатки.

Основна частина магістерської роботи складається з розділів, підрозділів (параграфів), пунктів, підпунктів. Кожен розділ починається з нової сторінки.

У загальних **висновках** викладають найважливіші наукові та практичні результати магістерської роботи з формулюванням розв'язаної наукової проблеми (завдання) та зазначенням вагомості для науки і практики. Далі подають висновки і рекомендації щодо наукового і практичного використання здобутих результатів.

Список використаної літератури готують відповідно до вищенаведених вимог.

У разі потреби до **додатків** можна включити допоміжний матеріал:

- проміжні формули і розрахунки;
- таблиці допоміжних цифрових даних;
- інструкції і методики, опис алгоритмів і програм вирішення задач на ПК;
- ілюстрації допоміжного характеру.

Слід зазначити, що до загального обсягу магістерської роботи не входять додатки, список використаних джерел, таблиці і рисунки, які займають всю площу сторінки, однак всі ці сторінки підлягають наскрізній нумерації на загальних засадах.

Магістерську роботу друкують за допомогою комп'ютера на одній стороні аркуша білого паперу (формат А4), розміщуючи на сторінці до 30 рядків, що містять 1600–1700 друкованих знаків. При наборі використовують шрифти текстового редактора Word розміру 14 пунктів через 1,5 міжрядкового інтервалу.

Текст магістерської роботи друкують, залишаючи поля: праве – 1 см, ліве – 3 см, верхнє і нижнє – 2–2,5 см.

Вписувати в текст окремі іншомовні слова, формули, умовні знаки можна лише чорним кольором, при цьому щільність вписаного тексту повинна бути наближеною до щільності основного тексту.

Заголовки структурних частин “ЗМІСТ”, ”ВСТУП”, “РОЗДІЛ 1”, ”ВИСНОВКИ” друкують великими літерами симетрично до тексту жирним шрифтом.

Заголовки підрозділів – маленькими літерами (крім першої) з абзацного відступу жирним шрифтом. Крапка в кінці заголовка не ставиться.

Якщо заголовок складається з двох речень, їх розділяють крапкою.

Кожен розділ магістерської роботи починають з нової сторінки.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами.

Першою сторінкою магістерської роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок, не проставляючи номер.

Наступні сторінки нумеруються у правому верхньому куті без крапки в кінці.

Після слова “РОЗДІЛ” ставиться його номер без крапки, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу двома цифрами: перша цифра – номер розділу, а друга - порядковий номер підрозділу, між якими ставиться крапка. В кінці номера підрозділу ставиться крапка, в тому ж рядку друкується назва підрозділу.

Приклад.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИКАТОРІВ БЮДЖЕТНОЇ, ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Дослідження індикаторів бюджетної безпеки

2.1.2. Дефіцит державного бюджету

Одними з основних показників бюджету є дефіцит державного бюджету, а також номінальний та реальний ВВП.

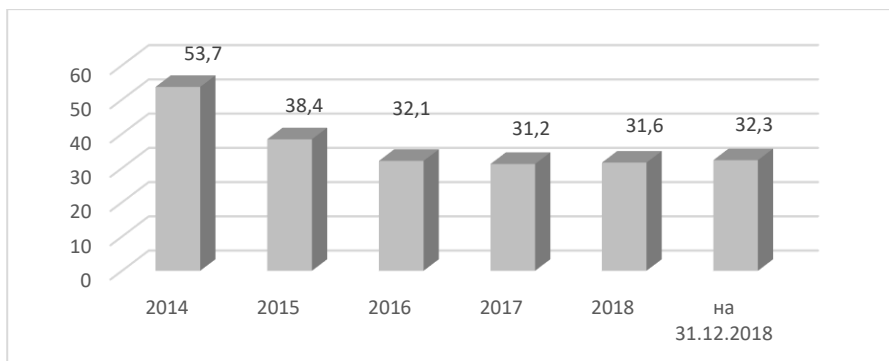
.....

Пункти нумеруються в межах кожного підрозділу за аналогічним правилом; цей номер складається з трьох цифр, розділених крапкою (наприклад, 2.1.1.)

Ілюстрації (схеми, графіки) і таблиці необхідно подавати безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації позначаються словом “Рисунок” і нумеруються в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією.

Рисунок 2.1 - Динаміка прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) за 2014-2018 роки (на початок року), млрд. дол. США [номер посилання у переліку використаних джерел, номер сторінки]

Рисунок 10.4 – Приклад оформлення рисунка

Таблиці нумерують послідовно в межах розділу.

Таблицю подають безпосередньо після тексту, у якому її згадано вперше, таким чином, щоб її можна було читати без обертання тексту або з обертанням за годинниковою стрілкою, або на наступній сторінці. На кожену таблицю має бути посилання в тексті ДР із зазначенням її номера.

Таблиці нумерують наскрізно арабськими цифрами, крім таблиць у додатках.

Таблиці нумерують в межах розділу, номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою, наприклад, «Таблиця 2.1» — перша таблиця другого розділу.

Текст у таблиці оформлюється: 1,0 інтервал, 12 pt, шрифт - Times New Roman.

При посиланні на таблицю вказують її повний номер, а слово «Таблиця» пишуть у скороченому вигляді, наприклад: таблиця 1.2., або (табл. 1.2).

Таблиці кожного додатка нумерують окремо. Номер таблиці додатка складається з позначення додатка та порядкового номера таблиці в додатку, відокремлених крапкою.

Наприклад, «Таблиця В.1 — Назва таблиці», тобто перша таблиця додатка В.

Назву таблиці друкують з великої літери і розмішують над таблицею з абзацного відступу і наводять **жирним шрифтом**. Наприкінці таблиці вказують посилання, якщо використано таблицю з посібника, наукового журналу тощо.

Приклад оформлення таблиці наведено на рисунку 9.4.

У разі поділу таблиці на частини дозволено її головку чи боковик замінити відповідно номерами колонок або рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами в першій частині таблиці.

Слово «Таблиця » подають лише один раз над першою частиною таблиці.

Над іншими частинами таблиці з абзацного відступу друкують «Продовження таблиці __» без повторення її назви.

У першій частині таблиці нижню горизонтальну лінію, що обмежує таблицю, не проводять.

Зразок схеми оформлення таблиці.

Таблиця 4.1 - Зведена таблиця основних показників ліквідності підприємства. Джерело: сформовано на основі [вказується джерело на основі якого зроблені розрахунки]

Показники	I квартал попереднього року	IV квартал звітнього року	Відхилення
1	2	3	4
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,11	1,18	0,07

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,07	0,1	0,03
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,012	0,01	-0,002

Рисунок 10.5 - Зразок оформлення таблиці

Формули в магістерській роботі (якщо їх більше однієї) нумерують в межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між ними ставлять крапку. Нумери пишуть біля правого поля в одному рядку з формулою в круглих дужках.

Пояснення познак, які входять до формули чи рівняння, треба подавати безпосередньо під формулою або рівнянням у тій послідовності, у якій їх наведено у формулі або рівнянні.

Пояснення познак треба подавати без абзацного відступу з нового рядка, починаючи зі слова «де» без двокрапки. Познаки, яким встановлюють визначення чи пояснення, рекомендовано вирівнювати у вертикальному напрямку.

Приклад оформлення математичної формули
Відомо, що

$$Z = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{\sigma_1^2 + \sigma_2^2}}, \quad (2.1)$$

де M_1, M_2 — математичне очікування;

σ_1, σ_2 — середні квадратичні відхили [23].

Примітки до тексту і таблиць, в яких подається довідкова та пояснювальна інформація (дані), нумерують послідовно в межах однієї сторінки. Якщо приміток на одній сторінці кілька, то після слова “Примітки” ставиться крапка.

Всі помилки й описки необхідно виправити. Кількість виправлень повинна бути мінімальною: на одній сторінці не більше двох виправлень від руки чорним чорнилом. Магістерську роботу як кваліфікаційну працю оцінюють також за рівнем бібліографічного апарату, котрий характеризує використані автором джерела.

Для підтвердження власних аргументів з посиланням на авторитетне джерело або критичного аналізу друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення може викривити зміст, закладений автором.

Крім тексту до цитат належать запозичені таблиці, схеми, діаграми, формули тощо.

Загальні вимоги до цитування такі:

1. Текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться дослівно, тобто у тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання.

2. Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і перекручень думок автора. Пропуск слів і речень у цитаті допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками.

3. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

4. При непрямому цитуванні (переказі, викладанні думок інших авторів своїми словами) слід бути максимально точним і коректним, посилатися на джерело.

5. Якщо автор виявляє своє відношення до цитованого тексту, то після нього в круглих дужках ставиться знак оклику або знак питання.

Посилання в тексті магістерської роботи роблять відповідно до їх переліку в квадратних дужках [1–7] або [48]. Коли використовуються монографії, статті, інші джерела, що мають великий об'єм, тоді в посиланні необхідно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул, наприклад, [1, с. 25].

Додатки оформлюють переважно як продовження магістерської роботи на наступних сторінках або як окрему частину (книгу) і розміщують у порядку наведення посилань у тексті. Кожний додаток починається з нової сторінки, йому дають назву, надруковану з великої літери симетрично до тексту. Над заголовком посередині рядка з великої літери друкується слово “Додаток” і велика літера, що його позначає. Вони позначаються послідовно великими літерами української абетки, крім літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь.

Текст кожного додатка за необхідністю може бути поділений на розділи і підрозділи, які нумеруються в межах додатку за загальними правилами: А.2, А.2.1.

Ілюстрації, таблиці і формули нумеруються в межах кожного додатка: рисунок Д.1.2; формула (А.3).

10.5. Захист дипломної роботи

Відповідно до календарного плану підготовки магістерської роботи студент повинен подавати її текст частинами на перегляд науковому керівнику, а в установленій графіком кінцевий термін подати завершену магістерську роботу для отримання письмового відгуку.

В разі позитивного відгуку наукового керівника магістерська робота допускається до попереднього захисту (заслуховується на засіданні відповідної кафедри).

У разі негативної оцінки науковим керівником це питання розглядається на засіданні кафедри за участі наукового керівника.

До проведення попереднього захисту на кафедрі випускник повинен додати до магістерської роботи рецензію керівника організації

(зовнішня рецензія), яка була об'єктом дослідження, завірену печаткою. В ній має бути засвідчено достовірність наведеної інформації, правдивість фактичних даних, самостійність дослідження, практична значущість і перспективи впровадження рекомендацій. На попередньому захисті кафедрою обов'язково перевіряється самостійність виконання роботи її автором.

До захисту ДР допускаються здобувачі вищої освіти, що успішно виконали весь обсяг навчальної роботи, передбачений навчальним планом.

В рамках комплексу заходів НУ «Запорізька політехніка» із забезпечення якості освіти та академічної доброчесності ДР підлягають обов'язковій перевірці на наявність академічного плагіату та встановлення відсотку унікальності ДР.

Академічний плагіат - оприлюднення (часткове або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворенню опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Унікальність твору - співвідношення матеріалу, що не має збігів з іншими публікаціями, до загального об'єму матеріалу.

Перевірка ДР здобувачів вищої освіти на наявність плагіату здійснюється на етапі допуску роботи до захисту.

Підтвердженням проходження перевірки на наявність запозичень в ДР є скріншот результатів перевірки роботи спеціалізованими онлайн сервісами з визначення ступеня унікальності роботи. Рекомендовані для використання онлайн сервіси: Unicheck, Plagiat, AntiPlagiarism.Net, Advego Plagiatius, Shingles Expert.

Рішення про допуск ДМР до захисту, відповідно до відсотка унікальності ДМР, приймає випускова кафедра.

Рекомендована шкала (у відсотках до загального об'єму матеріалу):

- достатня унікальність, робота допускається до захисту - 100-70%;
- низька унікальність, робота потребує доопрацювання - 69-50%;
- незадовільна унікальність, робота відхиляється - 50% та нижче.

Результати перевірки на наявність академічного плагіату в роботі оформлюються протоколом засідання кафедри.

Для забезпечення належного рівня якості ДР і підготовки

здобувачів вищої освіти до їх захисту випускові кафедри проводять нормо-контроль та можуть здійснювати попередній захист дипломних магістерських робіт. Для цього випускові кафедри створюють відповідні комісії з особового складу викладачів.

Випускні ДР подаються здобувачами вищої освіти на випускову кафедру, як правило, не пізніше ніж за два тижні (або 10 робочих днів) до дня захисту в комісії. Дні захисту визначаються графіком (розкладом) захисту ДР.

До ЕК можуть подаватися також інші матеріали, які характеризують наукову і практичну цінність ДР: друковані статті за темою роботи, документи, що вказують на практичне застосування роботи, макети, зразки матеріалів, виробів тощо.

Захист ДР здійснюється, як правило, державною мовою. Рішення про допуск до захисту проекту (роботи) іноземною мовою приймає на своєму засіданні до початку роботи ЕК випускова кафедра за заявою здобувача вищої освіти та за наявності реферату (державною мовою) його ДР, виконаного іноземною мовою обсягом 10 - 15 сторінок зі стислим викладенням основних положень проекту.

Крім оформленої належним чином ДР до секретаря ЕК треба подати наступні документи:

а) подання голові екзаменаційної комісії щодо захисту дипломної роботи. Форму подання наведено у розділі сайту НУ «Запорізька політехніка» «Бланкова документація» - форма № 26;

б) електронну копію ДР та публікацій в pdf форматі для розміщення в репозитарії НУ «Запорізька політехніка»;

в) ілюстративний матеріал (5 екземплярів);

г) висновок наукового керівника;

д) рецензію;

е) копії публікацій;

ж) довідку про перевірку ДР на наявність запозичень з вказанням відсотка унікальності ДР.

з) якщо ДР містить дані, які складають комерційну таємницю, то здобувач вищої освіти надає довідку з підприємства про заборону ним розміщення матеріалів стосовно підприємства у відкритому доступі у репозитарії НУ «Запорізька політехніка», або таке зауваження вказується у рецензії на ДР, якщо вона надається посадовою особою з базового підприємства.

Якщо завідувач кафедри вважає за неможливе допустити магістерську роботу до захисту через її незадовільний стан, це рішення оформлюється протоколом засідання кафедри і подається на затвердження ректору університету.

Списки студентів, котрі допущені до захисту магістерських робіт, подаються ЕК, склад якої затверджується ректором університету.

Захист магістерської роботи відбувається на відкритому засіданні ЕК за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії та керівника магістерської роботи.

У разі відсутності наукового керівника з поважних причин його може представляти завідувач кафедри.

Захист магістерської роботи має підтвердити необхідний рівень знань випускника, його вміння репрезентувати результати дослідження.

Дата захисту визначається графіком засідань ЕК, що затверджується ректором і доводиться до відома голови та членів ЕК і випускників.

Для розкриття змісту проекту (роботи) здобувачу вищої освіти надають до 20 хвилин.

Обсяг тексту доповіді має відповідати 5-7 хвилинам виступу. Доповідь повинна супроводжуватися презентацією, яка складається з набору таблиць, графіків, діаграм, схем чи інших слайдів. При цьому можуть використовуватися різні форми візуалізації доповіді: обов'язковий графічний матеріал проекту, визначений завданням на дипломне проектування, слайди, мультимедійні проектори, аудіо -, відеоапаратура тощо. Головне призначення презентації – детально і наочно проілюструвати основні положення ДР, тому здобувач вищої освіти повинен вчасно посилатися на відповідні матеріали та акцентувати на них увагу членів ЕК.

Доповідь повинна містити обґрунтування актуальності теми, мету і завдання роботи, розкривати новизну та практичну цінність ДР, основні результати вивчення теоретичних аспектів теми, результати аналізу матеріалів діючого підприємства, Особливе місце має бути відведене обґрунтованим пропозиціям і рекомендаціям. Завершуючи доповідь, здобувач вищої освіти повинен відзначити:

- які розробки і висновки впроваджені чи намічені до впровадження;

- де слід, на його думку, застосувати результати дослідження;

- яка фактична чи очікувана економічна ефективність запропонованих ним заходів.

Після доповіді здобувач вищої освіти відповідає на запитання членів ЕК. Запитання можуть стосуватися як теми виконаної роботи, так і мати загальний характер у межах змісту навчальних дисциплін (модулів) спеціальності (освітньої програми). За дозволом голови ЕК запитання можуть ставити всі присутні на захисті.

Відповіді здобувача вищої освіти мають бути конкретними, аргументованими і короткими.

Після цього секретар ЕК зачитує відгук керівника та рецензію. Після відповіді здобувача вищої освіти на зауваження, викладені у відгуку та рецензії, захист завершується.

Загальний час захисту здобувачем вищої освіти ДР не повинний перевищувати до 15-20 хвилин.

ЕК на закритому засіданні обговорює результати захисту та визначає підсумкову, диференційовану, за стобальною шкалою, оцінку ДР. У випадку незгоди членів ЕК думка голови є вирішальною. Рішення комісії оголошується її головою у той же день.

Критеріями оцінки ДР виступають:

- сутнісні аспекти роботи, зокрема: актуальність обраної теми; чіткість формулювання мети і задач дослідження; відповідність логічної побудови роботи поставленим цілям і задачам; якість і глибина теоретико-методологічного аналізу теми, наявність та якість критичного огляду літературних джерел, наявність наукової аргументації, якість аналізу практики на матеріалах реального суб'єкта господарювання, спрямованість роботи на розробку реальних практичних рекомендацій; новизна та обґрунтованість заходів, що пропонуються для підвищення економічної ефективності;

- відповідність змісту та оформлення роботи методичним вимогам, чинним в НУ «Запорізька політехніка», якість оформлення (до 5 балів);

- оцінка, зауваження і пропозиції, що містяться в зовнішній рецензії і відгуку наукового керівника ДР (до 5 балів);

- якість змісту дипломної роботи (до 60 балів);

- якість доповіді та презентації, зокрема, демонстрація здобувачем вищої освіти здатності стисло, послідовно і чітко викласти у доповіді сутність і результати дослідження(до 20 балів);

- якість відповідей на питання членів Екзаменаційної комісії, зокрема, демонстрація здатності логічно послідовно аргументувати свою точку зору, презентувати пропозиції і рекомендації (до 10 балів).

Оцінювання рівня теоретичної, наукової та практичної підготовки здобувачів вищої освіти під час проведення атестації здійснюється за 100- бальною системою згідно з таблицею 5.1. Позитивними оцінками є оцінки від 60 до 100 балів за 100-бальною шкалою. Межею незадовільного захисту ДР є оцінка нижче 60 балів за 100-бальною шкалою

Таблиця 10.2 - Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінювання захисту дипломної роботи
60 – 100	60 – 100
1-59	незадовільно

Здобувач вищої освіти, який отримав на захисті ДР незадовільну оцінку, має бути відрахованим із НУ «Запорізька політехніка». У такому випадку йому видається академічна довідка встановленого зразка. За ним залишається право бути повторно допущеним до захисту ДР роботи протягом наступних трьох років.

Повторно ДР виконується за наявності заяви здобувача вищої освіти про допуск до захисту, дозволу ректора і рішення випускової кафедри про затвердження теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника.

На вимогу кафедри тему ДР може бути змінено або в межах тієї ж теми матеріали роботи здобувач вищої освіти може суттєво оновити і доповнити. Незалежно від причин повторний захист ДР у той же рік забороняється.

Після захисту ДР передається на зберігання до архіву НУ «Запорізька політехніка» [1,26].

ТЕМА 11. НАУКОВІ ШКОЛИ. КВАЛІФІКАЦІЙНІ РІВНІ. НАУКОВІ ЗВАННЯ ТА СТУПЕНІ

11.1. Наукові школи

З другої половини XIX ст. для науки здебільшого характерною стає колективна діяльність формальних та неформальних дослідницьких структур, зокрема наукових шкіл. Останні є надзвичайно ефективними формами творчого колективного співробітництва вчених, їх кооперації в процесі наукового пошуку. Тому дослідження питань, пов'язаних з ними, завжди викликало і викликає неабиякий інтерес широкої наукової громадськості.

З науковими школами пов'язуються успіхи в конкретних науках, розширення можливостей управління наукою та великими дослідницькими колективами. Перенесення на них принципів роботи наукових шкіл, утвердження в цих колективах окремих позитивних рис школи – це також один із шляхів інтенсифікації наукової діяльності.

Наукова школа (НШ) – неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою і стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера. Це об'єднання однодумців, що розробляє життєво важливі для суспільства проблеми під керівництвом відомого в певній галузі дослідника, має значні теоретичні і практичні результати своєї діяльності, визнані у наукових колах і сфері виробництва.

У діяльності наукової школи реалізуються такі основні функції:

- виробництво наукових знань (дослідження і навчання);
- поширення наукових знань (комунікація);
- підготовка обдарованих вихованців (відтворення).

Науковій школі властива сукупність ознак, які дають змогу ідентифікувати таке творче об'єднання дослідників. Головною ознакою НШ є ефективне засвоєння і дослідження її членами актуальних проблем з висунутих керівником наукових напрямів. Мінімальний цикл, що дає підстави фіксувати існування школи, становлять три покоління дослідників: засновник школи – його послідовник – учні послідовника.

Ключова фігура НШ – її лідер, ім'ям якого названо школу. Це – видатний, авторитетний вчений, котрий розробляє фундаментальні та

загальні питання науки, продукує ідеї, нові напрями досліджень, здатний об'єднати навколо себе колектив однодумців.

Серед інших ознак НШ виділяють такі:

- багаторічна наукова продуктивність, що характеризується як кількісними (кількість публікацій, посилань), так і якісними показниками (лідер і члени НШ є авторами фундаментальних наукових праць, членами редколегій провідних професійних журналів і збірників);

- широта проблемно-тематичного, географічного, хронологічного діапазонів функціонування НШ;

- збереження традицій і цінностей НШ на всіх етапах її становлення та розвитку, забезпечення спадкоємності в напрямках наукових досліджень, стилю наукової роботи;

- розвиток атмосфери творчості, новаторства, відкритості для наукових дискусій як у професійній пресі, так і в спілкуванні;

- об'єднання в НШ певного кола талановитих учених, постійне її поновлення обдарованими вихованцями – послідовниками лідера, здатними до самостійного пошуку;

- постійні комунікаційні зв'язки (горизонтальні і вертикальні) між учителем та учнями, рядовими членами школи;

- активна педагогічна діяльність (кількість здобувачів, аспірантів, докторантів, підручників, навчальних посібників, розробка нових курсів);

- офіційне визнання державою (науковою спільнотою) важливості наукових досліджень НШ (число академіків, докторів, кандидатів наук, професорів, доцентів, заслужених діячів і працівників).

Вважається, що лідером НШ є переважно доктор наук. У її складі має бути не менше трьох докторів наук за спеціальністю.

Проблематика наукових досліджень учнів обов'язково має бути пов'язана з тематикою вчителя – лідера школи. Інколи вказують на географічну дислокацію як одну з ознак школи. Ця формальна ознака може бути використана як додаткова в процесі ідентифікації НШ.

Найпоширенішим методом ідентифікації НШ є вивчення потоку кандидатських і докторських дисертацій науковців, які входять до цього неформального колективу.

Такий підхід правомірний, оскільки виявляє взаємовідносини «вчитель – учень», що є особливо суттєвим для НШ. Він є ефективним,

оскільки дає змогу отримати конкретні результати, що базуються на кількісних даних про захищені під керівництвом того чи іншого вченого дисертації, свідчить про відповідність тематики дисертацій учнів проблематиці дисертації лідера. Цей метод простий, оскільки зводить завдання ідентифікації до встановлення формальних показників.

Виявленням документних потоків методом контент-аналізу можна дослідити змістовну єдність проблематики НШ.

Бібліометричні методи допомагають вивчити частоту цитування праць керівника його учнями.

Наукові школи є головною неформальною структурою науки, роблять значний внесок у її розвиток. Їх представники, як правило, досягають значних наукових результатів.

Унікальність наукової школи зумовлюється також тим, що це колектив дослідників, який самоорганізується.

Члени його об'єднані передусім спільними науковими інтересами, в більшості своїй є однодумцями, що мають однаковий духовний знаменник. Для цього колективу характерні демократичність та ентузіазм, обстановка творчості, безперервного наукового спілкування, гострих і палких дискусій, принципової, проте доброзичливої критики.

Як свідчить практика, найбільш плідно група чи колектив дослідників на чолі з науковим лідером функціонують в таких структурах:

- науковий лідер – кафедра вузу – інститут чи відділ (лабораторія) – семінар;

- науковий лідер – кафедра вузу – семінар;

- науковий лідер – інститут чи відділ (лабораторія) – семінар. НШ сприяють залученню творчої молоді до науки, виступаючи своєрідними системами відбору, підготовки та виховання дослідників.

У результаті навколо лідера формується колектив його учнів і співробітників, який за певних умов може стати зародком школи або навіть перетворитися на неї.

І, навпаки, за несприятливих організаційних умов перспективна в науковому відношенні група може залишитися в зародковому стані, тобто не набути характерних рис наукової школи.

Отже, формуючи сприятливий мікроклімат у колективі, надаючи йому необхідне фінансове та кадрове забезпечення, можна певною

мірою керувати процесом формування школи. Наукова школа – найяскравіший прояв колективної форми творчості під безпосереднім ідейним та практичним керівництвом видатного вченого й учителя, який живить цей колектив науковими ідеями й визначає методи та зміст робіт, що проводяться в школі.

Наукові школи – як охоронець набутих традицій, наукової “ідеології”, концентрований досвід ряду поколінь, своєрідна естафета передачі знань у науці.

Школа «зосереджує» величезну творчу енергію вчених, координує їх діяльність у процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих учених, їх вихованню й перетворенню в зрілих дослідників, ініціює нові «точки росту» науки та напрямів, сприяє їх становленню.

Ось чому питання, пов'язані з формуванням та успішним функціонуванням шкіл, їх внеском у науку, науково-технічний і соціальний прогрес, набувають особливого значення у зв'язку із трансформацією наукової системи в нашій країні, коли наукові школи можуть стати свого роду «точками опори».

Запозичення нагромадженого в школах досвіду, методів та стилю керівництва науковими колективами, створення в них здорового мікроклімату і моральних принципів, високого стандарту досліджень сприятиме успішному вирішенню завдань, поставлених перед вітчизняною наукою.

Проте, хоч нині наука робиться в основному колективно, роль особистостей в ній, як і раніше, залишається величезною. Вчений, який повною мірою поєднує талант дослідника й вчителя, унікальний, бо його значення для науки від цього тільки зростає.

Виховання таких лідерів науки, всебічна підтримка їх, посилення зв'язків академічної науки з вузами як джерелами поповнення її молодими дослідниками сприятиме формуванню й розвитку наукових шкіл.

Нового аспекту набувають і дослідницькі програми. Нині вони можуть становити державне замовлення науці. Треба тільки вирішити, якій з формальних чи неформальних груп вчених або шкіл його запропонувати, якій з них віддати перевагу в конкурсі на здобуття гранту тощо. І, навпаки, наукова школа, колектив учених можуть пропонувати таку дослідницьку програму, що зацікавила б державні структури.

Досвід реалізації замовлення програми в історії науки є, наприклад, уранової програми в США. До того ж у процесі виконання дослідницьких програм колективи вчених на чолі з керівниками, як правило, перетворюються на наукові школи, набуваючи притаманних їм ознак. Інакше кажучи, наукові школи доцільно використовувати в гнучких організаційних структурах науки, створюючи на їх основі тимчасові колективи для реалізації певної дослідницької програми як державного замовлення.

Таким чином, наукові школи, що склались, або колективи, які наближаються до них, можуть відіграти значну роль у перебудові науки в нашій країні, здобутті вагомих наукових результатів.

11.2. Національна рамка кваліфікації

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти.

Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей особистості, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню

Національної рамки кваліфікацій. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Україна наразі здійснює модернізацію своїх освітніх і професійних стандартів, формує відповідну законодавчо-нормативну базу, створює умови для залучення до процесів розбудови нової інноваційної Національної системи кваліфікацій (НСК) за сприяння Європейського фонду освіти (ЄФО) та зацікавлених сторін (стейкхолдерів).

Національна рамка кваліфікацій впроваджена з метою:

– введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців;

- забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні;

- налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

Для цілей Національної рамки кваліфікацій терміни вживаються у такому значенні:

- автономність і відповідальність – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності;

- знання – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності.

Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні); інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;

- кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами;

- кваліфікаційний рівень – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня;

- компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;

- комунікація – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

- результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання;

- уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем.

Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

В таблиці 11.1 представлено опис кваліфікаційних рівней

Таблиця 11.1 - Опис кваліфікаційних рівнів

Рівень	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
1	2	3	4	5
0	Здатність адекватно діяти у відомих простих ситуаціях під безпосереднім контролем. Готовність до систематичного навчання			
	Елементарні загальні знання про себе та довкілля	виконання елементарних завдань у відомих однотипних ситуаціях	ситуативна взаємодія в обмеженому колі осіб за допомогою інших	виконання завдань під безпосереднім контролем
	Розуміння найпростіших причинно-наслідкових та просторово-часових зв'язків		реагування на прості усні повідомлення	
1	Здатність виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання. Виконання завдань під безпосереднім керівництвом. Готовність до навчання на наступному рівні			
	Елементарні фактологічні знання	виконання простих завдань за визначеними правилами та інструкціями у типових ситуаціях з використанням простих інструментів	інтеграція до соціальних груп	виконання завдань під безпосереднім керівництвом
	Розуміння найпростіших понять про себе і довкілля, основ безпечної поведінки		реагування на прості письмові та усні повідомлення	обмежена індивідуальна відповідальність формулювання елементарних суджень

Продовження таблиці 11.1

1	2	3	4	5
2	Здатність виконувати типові нескладні завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання. Виконання завдань під керівництвом з елементами самостійності			
	Базові фактологічні знання, набуті у процесі навчання та/або трудової діяльності	виконання типових нескладних завдань за визначеними правилами та інструкціями у різних типових ситуаціях з використанням інструментів	взаємодія в колективі для виконання завдань	виконання завдань під керівництвом з елементами самостійності
	Розуміння основних (загальних) процесів у навчанні та/або трудовій діяльності	оцінювання результатів виконання завдань відповідно до установлених критеріїв, застосування аргументації	продукування деталізованих усних і письмових повідомлень	індивідуальна відповідальність за результати виконання завдань у навчанні та/або трудовій діяльності
3	Здатність виконувати виробничі або навчальні завдання середньої складності за визначеними алгоритмами за встановленими нормами часу і якості			
	Загальні систематизовані знання у сфері освіти та/або професійної діяльності	виконання типових завдань у різних ситуаціях шляхом вибору і застосування основних методів, інструментів, матеріалів та інформації	здатність до ефективної роботи в команді. Сприйняття критики, порад і вказівок	самостійне виконання завдань під мінімальним керівництвом
	Розуміння основних (загальних) принципів, процесів і понять у навчанні та/або професійній діяльності	оцінювання результатів виконання завдань відповідно до критеріїв, які в основному заздалегідь обумовлені	продукування деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності	відповідальність за результати виконання завдань у навчанні та/або професійній діяльності

Продовження таблиці 11.1

1	2	3	4	5
4	Здатність самостійно виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, зокрема в нестандартних ситуаціях			
	Спеціалізовані фактологічні та теоретичні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності	виконання складних спеціалізованих завдань, що передбачає прийняття рішень, у ситуаціях, що змінюються, зокрема в нестандартних ситуаціях	здійснення наставництва, передавання досвіду	самостійність у навчанні та/або професійній діяльності
	Розуміння принципів, методів, процесів у навчанні та/або професійній діяльності	планування власної роботи та в обмеженому контексті організація, контроль, оцінювання та коригування роботи інших	продукування складних деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності	відповідальність за результати навчання та/або професійної діяльності обмежена відповідальність за результати роботи інших
5	Здатність розв'язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов			
	Широкі спеціалізовані фактологічні та теоретичні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності, розуміння (усвідомлення) рівня цих знань	розв'язання типових спеціалізованих задач широкого спектра, що передбачає ідентифікацію та використання інформації для прийняття рішень планування, зокрема розподіл ресурсів, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб	взаємодія, співробітництво з широким колом осіб (колеги, керівники, клієнти) для провадження професійної або навчальної діяльності	здійснення обмежених управлінських функцій та прийняття рішень у звичних умовах з елементами непередбачуваності покращення результатів власної навчальної та/або професійної діяльності і результатів діяльності інших здатність до подальшого навчання з деяким рівнем автономності

Продовження таблиці 11.1

1	2	3	4	5
6	<p>Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов</p> <p>Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень</p>	<p>розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів</p>	<p>донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності</p>	<p>управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах</p>
	<p>Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності</p>		<p>здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію</p>	<p>відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності</p>
7	<p>Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог</p> <p>Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи</p>	<p>розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог</p>	<p>зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються</p>	<p>прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування</p>

Продовження таблиці 11.1

1	2	3	4	5
7	Критичне осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей	провадження дослідницької та/або інноваційної діяльності	використання іноземних мов у професійній діяльності	відповідальність за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди, здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним
8	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики			
	Найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності і на межі предметних галузей	критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей	спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності	ініціювання інноваційних комплексних проєктів, лідерство та повна автономність під час їх реалізації
		розроблення та реалізація проєктів, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем		соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень, здатність саморозвиватися і самовдосконалювати ся протягом життя, відповідальність за навчання інших
9	Здатність визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення стійкого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій			

Продовження таблиці 11.1

1	2	3	4	5
9	Нові концептуальні та методологічні знання в певній та суміжних галузях науково-дослідної та/або професійної діяльності, які набуті на основі особистого комплексного дослідження та є основою для відкриття нових напрямів і проведення подальших досліджень	критичний аналіз комплексних проблем, синтез нових складних ідей, зокрема у міждисциплінарних сферах розроблення та реалізація комплексних проєктів, як правило, у рамках власної дослідницької школи, які дають змогу глибоко переосмислювати наявне і забезпечувати вагомий приріст нового системного знання та/або модернізації професійної практики, та розв'язання складних соціально значущих проблем з використанням дослідницько-інноваційних методів	лідерство, вільне компетентне спілкування в діалоговому режимі з широким колом фахівців, зокрема найвищої кваліфікації, та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності	ініціювання оригінальних дослідницько-інноваційних комплексних проєктів, спрямованих на розв'язання складних соціально значущих проблем, лідерство та автономність під час їх реалізації глибоке усвідомлення та відповідальність за наукове обґрунтування стратегічних рішень, достовірність прогнозування розвитку суспільства безперервний саморозвиток і самовдосконалення, відповідальність за розвиток інших, зокрема в межах власної дослідницької школи

Зіставлення освітніх рівнів у системі освіти України з кваліфікаційними рівнями НРК наведено у таблиці 11. 2

Таблиця 11.2 - Зіставлення освітніх рівнів у системі освіти України

Кваліфікаційний рівень НРК	Загальна середня освіта	Професіно-технічна (професійна) освіта	Вища освіта
0	Дошкільна		
1	Початкова		
2	Базова	Кваліфікаційний робітник (свідоцтво)	
3	Повна		
4		Кваліфікаційний робітник (диплом)	Молодший спеціаліст
5			
6			Бакалавр
7			Магістр
8			Кандидат наук
9			Доктор наук

11.3 Наукові ступені

В Україні, Законом України «Про вищу освіту», збережено двоступеневу систему – доктор філософії (перший ступінь, до цього ступеня прирівнюється ступінь кандидата наук) та доктор наук – другий (вищий) науковий ступінь.

Науковий ступінь доктора філософії відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної кваліфікації. Науковий ступінь доктора філософії передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Ph.D. (іноді: PhD чи DPhil, з лат. Philosophiæ doctor, МФА:

–доктор філософії, науковий ступінь в більшості країн світу, включно з Україною).

В Україні запровадили науковий ступінь Ph.D. 2016 року на зміну радянського наукового ступеня кандидат наук згідно із Законом України «Про вищу освіту».

Науковий ступінь кандидата наук, після набрання чинності цим Законом, прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії (як першого наукового ступеня). Згідно з Законом, підготовка кандидатів наук, що здійснюється вищими навчальними закладами та науковими установами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується в межах передбаченого строку підготовки.

Особи, які закінчили аспірантуру до набрання чинності цим Законом, мають право на захист дисертації протягом одного року. За результатами захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук здобувачам присуджується науковий ступінь кандидата наук та видається диплом кандидата наук.

Ступенем PhD вперше почали номінувати у Болонському університеті в 1130 році, а потім в 1231 році Паризьким університетом. PhD залишається найвищим науковим ступенем у більшості країн світу.

Треба зауважити, що ступінь не має безпосереднього відношення до галузі сучасної філософії, його отримують дослідники всіх (в Україні) наукових галузей, наприклад: доктор філософії в літературі або доктор філософії в фізиці, доктор філософії в медицині.

Це зумовлено традиціями, започаткованими у середньовічних університетах, стандартна структура яких зазвичай передбачала наявність факультетів філософії, юриспруденції, теології та медицини.

В країнах західної Європи та США прийнято розділяти ступені з філософії, медицини, права та теології (наприклад: доктор медицини, доктор права, тощо).

В деяких країнах Європейського Союзу (Франція, Італія, Фінляндія), Мексиці, США і Канаді, цей ступінь є найвищим. Ступінь доктора філософії, отриманий в США і Канаді, не має аналогів в деяких країнах. Ступінь доктора філософії (отриманого в країнах, де він не є найвищим) прирівнюється до ступеня кандидата наук.

В українській емігрантській традиції ступінь доктора філософії присуджувався Українським Вільним Університетом (УВУ) в Мюнхені. На початку 90-х рр. XX ст. певна частина західноукраїнських науковців після короткотривалого стажування в УВУ і захисту дисертації отримувала там ступінь доктора філософії, котрий, проте, в Україні прирівнюється до почесних звань зарубіжних країн.

Кваліфікаційною роботою для здобуття ступеня Ph.D. є докторська дисертація.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра.

Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій Вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі).

Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки.

Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30 – 60 кредитів ЄКТС. Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з вищим навчальним закладом. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова – у вищому навчальному закладі.

Протягом строку навчання в аспірантурі аспірант зобов'язаний виконати всі вимоги освітньо-наукової програми, зокрема здобути теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, та захистити дисертацію.

Освітньо-наукова програма та навчальний план аспірантури є основою для формування індивідуального навчального плану та

індивідуального плану наукової роботи, які погоджуються з науковим керівником та затверджуються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) протягом двох місяців з дня зарахування особи до аспірантури.

Індивідуальний навчальний план аспіранта повинен містити перелік дисциплін за вибором аспіранта в обов'язку, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС.

При цьому аспіранти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти і які пов'язані з тематикою дисертаційного дослідження, за погодженням із своїм науковим керівником та керівником відповідного факультету чи підрозділу.

Засвоєння аспірантами навчальних дисциплін може відбуватися на базі вищого навчального закладу (наукової установи), до якого зарахований аспірант, а також в рамках реалізації права на академічну мобільність – на базі інших вищих навчальних закладів (наукових установ).

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Аспірант має право змінювати свій індивідуальний навчальний план за погодженням із своїм науковим керівником у порядку, який затверджується вченою радою. Усі аспіранти незалежно від форми навчання зобов'язані відвідувати аудиторні заняття і проходити всі форми поточного та підсумкового контролю, передбачені індивідуальним навчальним планом аспіранта та освітньо-науковою програмою аспірантури вищого навчального закладу (наукової установи).

Освітньо-наукова програма аспірантури вищого навчального закладу (наукової установи) має включати не менше чотирьох

складових, що передбачають набуття аспірантом таких компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій:

- здобуття глибинних знань із спеціальності (групи спеціальностей), за якою (якими) аспірант (ад'юнкт) проводить дослідження, зокрема засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить не менш як 12 кредитів ЄКТС);

- оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить чотири – шість кредитів ЄКТС);

- набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проєктами та/або складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності (орієнтовний обсяг такої освітньої складової становить не менш як шість кредитів ЄКТС);

- здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності (рекомендований обсяг такої навчальної складової становить шість – вісім кредитів ЄКТС).

Аспірант, який підтвердив рівень свого знання іноземної мови, зокрема англійської, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment, на рівні C1 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, має право:

- на зарахування відповідних кредитів, передбачених освітньо-науковою програмою аспірантури, як таких, що виконані у повному обсязі;

– на використання обсягу навчального навантаження, передбаченого для набуття мовних компетентностей, для здобуття інших компетентностей (за погодженням з науковим керівником).

Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) має право прийняти рішення про визнання набутих аспірантом (ад'юнктом) в інших вищих навчальних закладах (наукових установах) компетентностей з однієї чи декількох навчальних дисциплін (зарахувати кредити ЄКТС), обов'язкове здобуття яких передбачено освітньо-науковою програмою аспірантури.

Наукова складова освітньо-наукової програми передбачає проведення власного наукового дослідження під керівництвом одного або двох наукових керівників та оформлення його результатів у вигляді дисертації.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії є самостійним розгорнутим дослідженням, що пропонує розв'язання актуального наукового завдання в певній галузі знань або на межі кількох галузей, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань відповідної галузі (галузей) та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Наукова складова освітньо-наукової програми оформляється у вигляді індивідуального плану наукової роботи аспіранта і є невід'ємною частиною навчального плану аспірантури. Атестація здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється постійно діючою або спеціалізованою вченою радою, утвореною для проведення разового захисту, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації.

Стан готовності дисертації аспіранта до захисту визначається науковим керівником (або консенсусним рішенням двох керівників). Обов'язковою умовою допуску до захисту є успішне виконання аспірантом (ад'юнктом) його індивідуального навчального плану.

Здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії захищають дисертації, як правило, у постійно діючій спеціалізованій вченій раді з відповідної спеціальності, яка функціонує у вищому навчальному закладі (науковій установі), де здійснювалася підготовка аспіранта.

Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) має право подати до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти документи для акредитації спеціалізованої вченої ради, утвореної для проведення разового захисту, або звернутися з відповідним клопотанням до іншого вищого навчального закладу

(наукової установи), де функціонує постійно діюча спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за державним замовленням здійснюється виключно в аспірантурі заочною (денною, вечірньою) формою навчання.

Здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою.

Особи, які професійно провадять наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати вищу освіту ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою) у відповідному вищому навчальному закладі (науковій установі) без переривання трудової діяльності або під час перебування у творчій відпустці.

Такі особи прикріплюються строком до п'яти років до вищого навчального закладу (наукової установи), що має ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за відповідною спеціальністю.

Здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою передбачає повне та успішне виконання відповідної освітньо-наукової програми та навчального плану аспірантури зазначеного вищого навчального закладу (наукової установи) згідно із затвердженими в установленому порядку індивідуальним навчальним планом та індивідуальним планом наукової роботи прикріпленої особи та публічний захист дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Правила та процедури прикріплення до вищого навчального закладу (наукової установи) визначаються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи).

Навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти осіб, які прикріплені до вищого навчального закладу (наукової установи) для реалізації свого права на здобуття вищої освіти ступеня доктора філософії поза аспірантурою, а також їх наукове керівництво здійснюється за кошти відповідного вищого навчального закладу (наукової установи).

У разі звільнення з роботи особа втрачає право здобувати вищу освіту ступеня доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою) у відповідному вищому навчальному закладі (науковій установі) та має право:

– продовжити свою підготовку для здобуття ступеня доктора філософії поза аспірантурою у вищому навчальному закладі (науковій установі), до якого особа зарахована на посаду науково-педагогічного чи наукового працівника (за умови прийняття відповідного рішення таким вищим навчальним закладом (науковою установою));

– вступити до аспірантури (ад'юнктури) вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття відповідного ступеня за очною (денною, вечірньою) або заочною (дистанційною) формою навчання і зарахування їй відповідних кредитів ЄКТС, здобутих поза аспірантурою.

У дипломі доктора філософії зазначаються назва вищого навчального закладу (наукової установи), в якому здійснювалася підготовка, назва вищого навчального закладу (наукової установи), у спеціалізованій вченій раді якого (якої) захищено наукові досягнення, а також назва кваліфікації, що складається з інформації про здобутий особою науковий ступінь, галузь знань та/або спеціальність.

У назві кваліфікації зазначаються ступінь доктора філософії та галузь знань (доктор філософії в галузі технічних наук тощо).

У разі якщо дисертаційне дослідження виконано в суміжних галузях знань, ступінь доктора філософії присуджуються у провідній галузі із зазначенням міжгалузевого характеру роботи. Невід'ємною частиною диплома доктора філософії є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершене навчання.

У додатку до диплома міститься інформація про результати навчання особи, що складається з інформації про назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

Доктор наук – це другий (вищий) науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у відповідній науковій галузі і 9 кваліфікаційний рівень НРК. Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року, № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» з метою завершення роботи над науковими дослідженнями та оформлення їх результатів та/або для підготовки публікацій до захисту для здобуття ступеня доктора наук

особа має право вступити до докторантури вищого навчального закладу (наукової установи).

Протягом строку перебування в докторантурі докторант зобов'язаний захистити результати своїх наукових досягнень у вигляді дисертації, або опублікованої монографії, або наукової доповіді за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується МОН, у спеціалізованій Вченій раді.

Здобувач ступеня доктора наук у дисертації (монографії, сукупності наукових робіт) повинен представити узагальнення самостійних досліджень стосовно актуальної наукової проблеми (групи проблем) у межах однієї або кількох галузей знань, результати яких забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення, є достовірними та пройшли широку апробацію. Перебування в докторантурі не є обов'язковою умовою для подання наукових досягнень до спеціалізованої вченої ради та подальшого їх публічного захисту для здобуття ступеня доктора наук.

До докторантури приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії, наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих в наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

Для вступу до докторантури вступник не менше ніж за два місяці до вступу подає кафедрі, відділу, лабораторії чи іншому структурному підрозділу вищого навчального закладу (наукової установи) розгорнуту пропозицію, в якій міститься план дослідницької роботи та/або інформація про обсяг наукової роботи, необхідної для підготовки результатів проведених досліджень до захисту. Протягом місяця з дня надходження документів від усіх вступників відповідний структурний підрозділ заслуховує їх наукові доповіді і шляхом голосування визначає можливість зарахування кожного вступника до докторантури та подає висновки на розгляд вченої ради вищого навчального закладу (наукової установи). Перелік та строк подання

документів, необхідних для вступу до докторантури визначається в правилах прийому до вищого навчального закладу (наукової установи).

Перелік повинен включати, зокрема: письмову характеристику наукової діяльності вступника, складену доктором наук, який є штатним науково-педагогічним або науковим працівником відповідного вищого навчального закладу (наукової установи), із згодою бути науковим консультантом в разі його вступу до докторантури; копію диплома доктора філософії або кандидата наук.

Вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи) в місячний строк розглядає висновки кафедри, відділу, лабораторії щодо кожного вступника і приймає рішення про його зарахування до докторантури та відповідно до наданої характеристики наукової діяльності вступника призначає докторанту наукового консультанта з числа штатних науково-педагогічних або наукових працівників відповідного вищого навчального закладу (наукової установи) із ступенем доктора наук з відповідної спеціальності.

Рішення вченої ради затверджується і оформляється наказом керівника вищого навчального закладу (наукової установи). На здійснення наукового консультування відводиться щороку 50 академічних годин навантаження на одного докторанта. Науковий консультант може здійснювати підготовку лише одного докторанта.

Інформація про розподіл державного замовлення оприлюднюється на офіційному веб-сайті МОН та веб-сайтах вищих навчальних закладів (наукових установ), що отримали державне замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора наук.

Атестація докторанта здійснюється постійно діючою спеціалізованою вченою радою з відповідної спеціальності, яка функціонує у вищому навчальному закладі (науковій установі), до якого зарахований докторант. Якщо у вищому навчальному закладі (науковій установі), до якого зарахований докторант, не функціонує спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності, атестацію докторанта може здійснювати постійно діюча спеціалізована вчена рада з відповідної спеціальності іншого вищого навчального закладу (наукової установи) за клопотанням вищого навчального закладу (наукової установи), що здійснював підготовку здобувача вищої освіти ступеня доктора наук, або за заявою докторанта.

11.4. Наукові звання та посади

Наукові ступені і вчені звання – кваліфікаційна система в науковій та науково-педагогічній діяльності, державне визнання рівня кваліфікації вченого, що є критеріями ранжування наукових і науково-педагогічних працівників. В Україні присуджують наукові ступені – кандидата і доктора наук.

Вчені звання доцента (по кафедрі), професора (по кафедрі, за спеціальністю) та старшого наукового співробітника (за спеціальністю) – присвоюють за рішенням вченої ради Міністерством освіти і науки України. Вчені звання доцента та старшого наукового співробітника присвоюють кандидатам і докторам наук, а вчене звання професора, як правило, – докторам наук.

Запам'ятайте, що Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. визначено, що науковими ступенями в Україні є:

- доктор філософії;
- доктор наук.

Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. визначено, що вченими званнями в Україні є:

- доцент;
- старший дослідник – професор.

Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань є державним визнанням рівня кваліфікації вченого. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Дипломи кандидата і доктора наук, атестати старшого дослідника, доцента і професора видаються Міністерством освіти і науки України.

Наявність відповідного наукового ступеня та вченого звання є кваліфікаційною вимогою для зайняття науковим працівником відповідної посади.

Наукові ступені присуджують спеціалізовані вчені ради на підставі прилюдного захисту дисертацій. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів затверджуються Міністерством освіти і науки України.

Наукові ступені доктора філософії і доктора наук присуджуються спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій у порядку, затвердженому Кабінетом

Міністрів України. Також, слід розрізняти посади: асистента, викладача (старшого викладача), доцента та професора.

Асистент кафедри організує та проводить роботу у взаємодії з іншими працівниками кафедри, студентами університету, науково-дослідною частиною університету, профкомом та іншими підрозділами університету. Кваліфікаційні вимоги: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) без вимог до науково-педагогічного стажу роботи.

Асистент кафедри університету зобов'язаний:

- здійснювати навчально-виховну роботу, проводити практичні семінарські та лабораторні заняття з відповідної навчальної дисципліни курсу, факультативів;

- впроваджувати в навчальний процес сучасні інноваційні методи, формувати у студентів навички творчого, самостійного підходу до освоєння теоретичного матеріалу (ділові ігри, дискусії, методи розвивального навчання тощо), застосовувати сучасні новітні знання з педагогіки, психології забезпечувати поглиблене вивчення теоретичного матеріалу шляхом практичних і лабораторних занять;

- організувати та забезпечувати контроль самостійної роботи студентів, аналізувати їх успішність;

- брати участь у науково-методичній та науково-дослідній роботі кафедри та університету;

- контролювати виконання студентами вимог охорони праці та техніки безпеки життєдіяльності;

- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію, впроваджувати інноваційні підходи до навчання та сучасні ІТ-технології, у встановлені терміни проходити підвищення кваліфікації;

- забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності, напрямку підготовки;

- брати участь у проведенні фахових вступних випробувань щодо прийому на підготовку за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста та ступенем магістра;

- додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються в університеті;

- щорічно звітувати за підсумками своєї діяльності на засіданні кафедри;

– своєчасно представляти дані у систему рейтингового оцінювання науково-педагогічних працівників, якщо цього потребує керівництво кафедри чи університету;

– брати участь в організації і проведенні профорієнтаційної роботи з потенційними здобувачами вищої освіти, а саме:

– пропонувати заходи для підвищення іміджу та створення позитивного сприйняття кафедри й університету;

– підтримувати існуючі і створювати нові взаємозв'язки із загальноосвітніми закладами, технікумами та коледжами з метою: проведення агітаційної роз'яснювальної роботи серед учнів, випускників та батьків про спеціальності, за якими ведеться підготовка в університеті й на кафедрі;

– інформувати про особливості вступу до університету, спеціальності та спеціалізації кафедри – приймати участь у проведенні «Днів відкритих дверей», олімпіад, конференцій з залученням потенційних абітурієнтів, студентів та випускників кафедри.

Викладач. Старший викладач Посада «Старший викладач» відноситься до категорії «Професіонали». Кваліфікаційні вимоги – вища освіта відповідного напрямку підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра. Стаж науково-педагогічної роботи на посаді викладача не менше 5 років.

Повинен володіти державною мовою.

Має право:

– здійснювати індивідуальну педагогічну діяльність;

– брати участь у розробці освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм, структури та навчальних планів за напрямами підготовки та спеціальностями;

– обирати та бути обраним до Ученої ради вищого навчального закладу;

– брати участь в обговоренні та вирішенні питань навчальної, методичної, виховної, наукової діяльності;

– обирати педагогічні технології, методи та засоби навчання, що найбільш повно відповідають індивідуальним особливостям викладача та забезпечують високу якість засвоєння курсантами (слухачами) навчального матеріалу, розвиток їх самостійності, творчості та ініціативи;

- брати участь у наукових дискусіях, конференціях, симпозиумах тощо, проводити наукові дослідження та публікувати їх результати за встановленим порядком згідно із законодавством України;

- користуватися лабораторіями, кабінетами, аудиторіями, читальними залами, бібліотеками тощо Інституту;

- підвищувати свою кваліфікацію, робити самостійний вибір змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, які здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку;

- брати участь у конкурсах на заміщення наукових і науково-педагогічних посад.

Старший викладач призначається на посаду та звільняється з посади наказом по організації (підприємству/організації). Старший викладач підпорядковується безпосередньо завідувачу кафедри.

Старший викладач під час відсутності, заміщається особою, призначеною в установленому порядку, яка набуває відповідних прав і несе відповідальність за належне виконання покладених на нього обов'язків.

Характеристика робіт, завдання та посадові обов'язки:

- викладає відповідну дисципліну з використанням найефективніших форм, методів і засобів навчання, нових педагогічних технологій;

- формує у слухачів професійні вміння та навички, готує їх до використання здобутих знань у практичній діяльності;

- бере участь у розробці освітніх програм;

- забезпечує виконання вимог режиму секретності та збереження державної таємниці;

- контролює навчальну дисципліну, режим присутності слухачів на заняттях;

- забезпечує виконання навчальних планів і програм;

- проводить виховну роботу;

- підвищує свою професійну кваліфікацію;

- відповідає за науковий і методичний рівень всіх видів занять, що проводяться ним особисто та групою викладачів, якою він керує;

- знає, розуміє і застосовує діючі нормативні документи, що стосуються його діяльності;

- знає і виконує вимоги нормативних актів про охорону праці та навколишнього середовища, дотримується норм, методів і прийомів безпечного виконання робіт.

Старший викладач несе відповідальність за неправомірне використання наданих службових повноважень, а також використання їх в особистих цілях.

Доцент Посада «Доцент» відноситься до категорії «Професіонали». Кваліфікаційні вимоги – науковий ступінь кандидата або доктора наук відповідного наукового спрямування, наявність наукових праць. Стаж науково-педагогічної роботи у вищому навчальному закладі відповідно до чинного законодавства.

Доцент призначається на посаду та звільняється з посади наказом по організації (підприємству/організації).

Доцент підпорядковується безпосередньо завідувачу кафедрою та керівнику навчального закладу. Доцент під час відсутності, заміщається особою, призначеною в установленому порядку, яка набуває відповідних прав і несе відповідальність за належне виконання покладених на нього обов'язків. Характеристика робіт, завдання та посадові обов'язки:

- здійснює планування, організацію та контроль за навчальною та навчально-методичною роботою з дисциплін, які викладає;
- бере участь у науковій та/або науково-дослідній роботі за одним з наукових напрямів кафедри, у науково-методичній роботі з питань професійної освіти;
- читає лекції з відповідних фахових дисциплін; – забезпечує виконання вимог режиму секретності та збереження державної таємниці; – здійснює контроль якості проведення викладачами кафедри всіх видів навчальних занять з відповідних фахових дисциплін;
- розробляє робочі програми з відповідних фахових дисциплін;
- бере участь у науково-методичній роботі кафедри у складі методичної комісії за фахом або науково-методичної ради факультету (структурного підрозділу навчального закладу);
- контролює, комплектує та розробляє методичне забезпечення відповідних фахових дисциплін;
- організовує та керує науково-дослідною роботою слухачів;
- бере участь у підвищенні кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедри, надає методичну допомогу новим викладачам для оволодіння педагогічною майстерністю та професійними навичками;
- організовує та планує самостійну роботу слухачів з відповідних фахових дисциплін;

- проводить роботу з профорієнтації зі школярами за відповідними напрямками кафедри;
- своєчасно повідомляє керівництво кафедри про неможливість виконання роботи, обумовленої розкладом занять;
- передає у власність навчального закладу підготовлені в рамках виконання службового завдання підручники, монографії, навчальні посібники, патенти, методичні вказівки, робочі програми та інші види методичних розробок та інтелектуальної власності;
- знає, розуміє і застосовує діючі нормативні документи, що стосуються його діяльності;
- знає і виконує вимоги нормативних актів про охорону праці та навколишнього середовища, дотримується норм, методів і прийомів безпечного виконання робіт.

Має право:

- обирати та бути обраним до Ученої ради навчального закладу;
- брати участь у роботі будь-якого структурного підрозділу навчального закладу, в якому аналізуються та вирішуються проблемні питання, що належать до компетенції кафедри;
- вносити керівництву кафедри пропозиції щодо коригування плану роботи кафедри, робочих програм та іншої навчальної документації кафедри з подальшим їх затвердженням в установленому порядку;
- вносити на розгляд кафедри пропозиції щодо вдосконалення навчальної, навчально-методичної, науково-методичної, науково-дослідної робіт кафедри; контролювати всі види навчальних занять з відповідних фахових дисциплін, які проводяться викладачами кафедри;
- вносити, за необхідності, пропозиції щодо поліпшення організації навчальних занять;
- надавати пропозиції щодо залучення в установленому порядку до виконання наукових досліджень особовий склад навчального закладу;
- керувати підготовкою аспірантів і претендентів;
- вносити завідувачу кафедри пропозиції щодо морального та/або матеріального заохочення слухачів, студентів та аспірантів за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідних роботах, щодо накладення стягнення на слухачів і аспірантів; залучати навчально-допоміжний персонал кафедри, аспірантів і курсантів кафедри до робіт, пов'язаних з організацією та забезпеченням навчального процесу,

підготовкою аудиторної фундації до навчального року, переобладнанням навчальних лабораторій кафедри;

– одержувати організаційне та матеріально-технічне забезпечення своєї професійної діяльності.

Професор Посада «Професор» відноситься до категорії «Професіонали».

Кваліфікаційні вимоги – науковий ступінь доктора наук відповідного наукового спрямування, учене звання професора, доцента або старшого наукового співробітника, наявність наукових праць. Стаж науково-педагогічної роботи у вищому навчальному закладі відповідно до чинного законодавства. Повинен володіти державною мовою.

Професор призначається на посаду та звільняється з посади наказом по організації (підприємства/організації). Професор підпорядковується безпосередньо завідувачому кафедри та керівнику учбового закладу.

Професор під час відсутності, заміщається особою, призначеною в установленому порядку, яка набуває відповідних прав і несе відповідальність за належне виконання покладених на нього обов'язків. Характеристика робіт, завдання та посадові обов'язки:

– здійснює, планує, організовує та контролює навчальну та навчально-методичну роботу із дисциплін, які викладає;

– організовує та/або керує науковою або науково-дослідною роботою за профілем кафедри;

– бере участь у науково-методичній роботі з питань професійної освіти;

– читає лекції з відповідних фахових дисциплін, у тому числі з вивчення апаратури урядового та спеціальних видів зв'язку, ключової та технічної документації до неї, організації та забезпечення безпеки урядового та спеціальних видів зв'язку;

– забезпечує виконання вимог режиму секретності та збереження державної таємниці; – контролює якість проведення всіх видів навчальних занять та їх форм викладачами кафедри, по яких він є куратором з відповідних фахових дисциплін;

– розроблює робочі програми або керує розробкою робочих програм з дисциплін, по яких він є куратором;

– бере участь у науково-методичній роботі кафедри у складі методичної комісії за фахом або науково-методичної ради структурного підрозділу вищого навчального закладу.

– контролює методичне забезпечення дисциплін, по яких він є куратором;

– керує підготовкою підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій, методичних вказівок та іншого методичного матеріалу з дисциплін, по яких він є куратором, здійснює керівництво підготовкою їх до видання;

– організовує та керує на кафедрі науково-дослідною роботою слухачів – бере участь у підвищенні кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедри, надає методичну допомогу новим викладачам в оволодінні педагогічною майстерністю та професійними навичками;

– керує підготовкою науково-педагогічних кадрів за профілем кафедри; – організовує та планує самостійну роботу студентів;

– проводить семінари з наукової організації педагогічної праці;

– керує профорієнтаційною роботою зі школярами за відповідними фахами кафедри; – бере участь у пропаганді науково-технічних, соціально-економічних і правових знань серед населення;

– сприяє у розвитку матеріально-технічної бази кафедри;

– своєчасно повідомляє керівництво кафедри факультету (структурного підрозділу вищого навчального закладу) про неможливість виконання роботи, обумовленої трудовим договором і розкладом навчальних занять;

– передає у власність навчального закладу підготовлені в рамках виконання службового завдання підручники, монографії, навчальні посібники, патенти, методичні розробки, робочі програми та інші види інтелектуальної власності;

– знає, розуміє і застосовує діючі нормативні документи, що стосуються його діяльності;

– знає і виконує вимоги нормативних актів про охорону праці та навколишнього середовища, дотримується норм, методів і прийомів безпечного виконання робіт; – професор має право вживати дії для запобігання та усунення випадків будь-яких порушень або невідповідностей;

– професор несе відповідальність за невиконання або несвоєчасне виконання покладених цією посадовою інструкцією обов'язків та (або) невикористання наданих прав;

– професор несе відповідальність за недотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту;

– професор несе відповідальність за розголошення інформації про організацію (підприємство/установу), що відноситься до комерційної таємниці;

– професор несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання вимог внутрішніх нормативних документів організації (підприємства/установи) та законних розпоряджень керівництва.

Має право:

– обирати та бути обраним до Ученої ради навчального закладу;

– брати участь у роботі будь-якого виборчого органу або структурного підрозділу навчального закладу, де аналізуються та вирішуються питання, що належать до компетенції кафедри;

– вносити пропозиції щодо коригування плану роботи кафедри, планів роботи викладачів, робочих програм, іншої навчальної документації кафедри з подальшим їх затвердженням в установленому порядку;

– вносити на розгляд кафедри пропозиції щодо вдосконалення навчальної, навчально-методичної, науково-методичної, науково-дослідної роботи кафедри; відвідувати всі види навчальних, педагогічних занять, іспити, тести та заліки з дисциплін, по яких він є куратором, що проводяться викладачами кафедри;

– вносити, за необхідності, пропозиції щодо поліпшення організації навчальних занять;

– залучати в установленому порядку до виконання наукових досліджень викладацький склад і навчально-допоміжний персонал кафедри, студентів особовий склад інших кафедр навчального закладу, інших підприємств, установ та організацій;

– добирати кандидатів в аспіранти та докторанти та представляти їх в установленому порядку до затвердження;

– керувати підготовкою аспірантів, докторантів і претендентів;

– обирати методи та засоби навчання, роз'яснювати навчальний матеріал за своїми методиками, обирати теми для наукових досліджень і проводити їх за своїми методами; вносити завідувачу кафедри пропозиції щодо морального та/або матеріального заохочення студентів і аспірантів за успіхи в навчанні та активну участь у науково-дослідних роботах, щодо накладення стягнень на студентів аспірантів і докторантів [18, с. 364-395].

ТЕМА 12. СПОСОБИ ЗАХИСТУ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. ОСНОВНІ АСПЕКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

12.1. Основні поняття авторського права

Авторське право в об'єктивному розумінні являє собою сукупність правових норм, що регулюють коло суспільних відносин зі створення та використання творів науки, літератури і мистецтва.

Авторське право в суб'єктивному розумінні – це особисті немайнові та майнові права, які виникають у автора у зв'язку зі створенням ним твору і охороняються законом.

Об'єктом авторсько-правових відносин є нематеріальне благо у вигляді продукту духовної творчості, а саме – твори науки, літератури, мистецтва.

Для інституту авторського права характерний принцип незастосування будь-якої формальності для виникнення правової охорони прав на твір. Цей принцип закріплений у ч. 2 ст. 433 ЦК, а також у ст. 11 Закону «Про авторське право і суміжні права» і означає, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення.

Для його виникнення і здійснення не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також додержання будь-яких інших процедур.

Особа, яка є творцем, вправі спеціальним знаком охорони сповістити про наявність у неї авторських прав і не повинна доводити їх належність, оскільки законом передбачена презумпція авторства особи, яка зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору. Обов'язок підтвердження належності прав може бути покладено на неї лише у ході судового провадження у разі оспорювання цього факту іншою особою.

12.2. Історичні передумови виникнення вітчизняної системи охорони авторського права

Творчість людини виникла разом з людиною. Без будь-якого сумніву створене людиною навіть у дуже далекі часи, як особисто нею самою, так і тими, хто її оточував, усвідомлювалося, як її власність. Уже в ті далекі часи власність визнавалася священною і недоторканною.

Отже, з цього випливає, що уже в ті далекі часи існували засоби охорони своєї власності, у тому числі і результати своєї творчості. Відомо, що у Стародавньому Римі і в Греції плагіат та літературна крадіжка досить суворо каралися, а про застосування і охорону товарних знаків відомо ще раніше. Якщо існували ці об'єкти, то існувала і їх охорона.

Простежуються **чотири етапи еволюції авторського права**, які істотно відрізняються один від одного і послідовно змінюють один одного:

– перший етап найдавніший фактично нам невідомий. Його правові засади в історичній літературі не простежуються. Ми можемо лише припускати, якщо були результати творчості, то були і засоби їх охорони. Цей етап існував приблизно до XII ст.;

– другий етап – становлення правової охорони результатів творчої діяльності характеризується привілеями. Цей період охоплює приблизно XII–XVIII ст.

Привілей надавався певній особі, як правило, наближеній до першої особи, надавав їй певне виключне право, певну перевагу перед іншими. Разом з тим, привілей був монопольним правом. Він засвідчувався певною грамотою, яку видавав владика, носій вищої влади (сюзерен, король, імператор, князь та ін.).

Промислова революція, що відбулася у ряді країн наприкінці XIX на початку XX ст., зумовила різке зростання винахідницької активності. Кількість виданих патентів також невідомо збільшується. У період 1815 – 1820 рр. США, Франція, Британія видавали по 100 патентів на рік, а в період 1850 – 1854 рр. кожна з названих країн уже видавала більше 1000 патентів на рік.

Інтернаціоналізація правової охорони товарних знаків була започаткована Паризькою конвенцією про охорону промислової власності.

Законодавство України про інтелектуальну власність надзвичайно молоде, його становлення відбувається паралельно зі встановленням державності та формуванням правової держави.

Перехід України до приватної власності й ринкової економіки зумовив необхідність реформування в цьому ж напрямі правової бази тих суспільних відносин, які пов'язані з охороною та використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, що припав на період становлення незалежності нашої держави, змусив переглянути авторськоправові категорії та оновити чинне законодавство.

Авторське право має відношення до художніх творів (поезія, романи, музика, живопис, кінофільми тощо). У більшості європейських мов використовується англійський термін (copyright – копи-райт), що у буквальному перекладі означає – право на виготовлення копій.

Авторське право – набір виключних прав, які дозволяють авторам отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності. АП історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва; нині АП поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи комп'ютерні програми, бази даних, фільми, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти і технічні креслення.

Авторське право – особисті (немайнові) і майнові права авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням наукових літературних і мистецьких творів. Виходячи з цього визначення, поняття «авторське право» - право автора поділяють на особисті (немайнові) і майнові.

До немайнових прав відносять:

- вимагання визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в його примірниках і за будь якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
  - забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він, як автор твору, бажає залишитись анонімом;
  - вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора.
- Особисті немайнові права не можуть бути передані іншим особам.

До майнових прав автора належать:

- виключне право на використання твору у будь-якій формі;
- виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами;
- відтворення творів;
- переклад творів;
- публічне використання і публічне сповіщення творів тощо.

Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права, який

вміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери С у колі – ©, імені (найменування) особи, яка володіє авторським правом, і року першої публікації твору.

Законодавча база, що стосується авторського права в Україні практично сформована. Це не розрізнена сукупність чинних нормативних актів, а достатньо цілісна система. Ієрархія законодавчої бази формується на основі правової сили певних нормативних актів.

Нормативні акти нижчого рангу співголосні та не суперечать актам вищого рангу, що мають більшу юридичну силу.

Розглянемо систему нормативних актів з авторського права в Україні, до яких належать:

- а) Конституція України;
- б) міжнародні угоди;
- в) Закони України:
  - 1) спеціальні,
  - 2) інші закони;
- г) Цивільний та Кримінальний кодекси України;
- д) підзаконні акти (Президента, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств).

Основний Закон є найважливішим джерелом українського авторського права та має найвищу юридичну цінність. Усі закони й інші нормативно-правові акти ґрунтуються на положеннях Конституції України та повинні відповідати їй. Стосовно сфери інтелектуальної творчої діяльності в Основному Законі йдеться: про свободу літературної, художньої та наукової творчості, право володіти, користуватися й розпоряджатися результатами своєї творчої діяльності тощо.

Оскільки авторське право є складовою частиною цивільного права, найвищу юридичну чинність серед нормативно-правових актів якого має Цивільний кодекс України, останній широко застосовується в регулюванні авторських відносин. Від здобуття незалежності Україна тривалий час послуговувалася нормами радянського Цивільного кодексу, що був прийнятий ще в 1963 р. Однак унаслідок невідповідності цього документа новим суспільним умовам, у 1994 р. спеціальним законом були вилучені статті 473 – 513, тобто фактично всі статті, що регулювали авторські правовідносини.

Однією з основних умов успішного функціонування системи інтелектуальної власності є забезпечення захисту прав авторів.

Отож, важливу роль у цьому відіграє поява в 2001 р. нового Кримінального кодексу України та подальші його редакції та зміни, зокрема від 22 травня 2003 р. та 9 лютого 2006 р. Зміни, внесені до Кримінального кодексу України у травні 2003 р. та лютому 2006 р., встановлюють суворіші санкції, що можуть бути застосовані до порушників чинного законодавства у сфері авторського права та суміжних прав. Загалом прийняття нового Кримінального кодексу України можна розглядати як політично важливий крок у напрямі європейської інтеграції та створення в Україні якісного законодавства, що регулює значну частину правовідносин у сфері захисту об'єктів інтелектуальної власності.

12.3. Об'єкти й суб'єкти авторського права

Об'єктами авторського права є твори у галузі науки, літератури і мистецтва, виражені в будь-якій об'єктивній формі.

До **об'єктів авторського права** ст. 433 ЦК та ст. 8 Закону відносять твори у галузі науки, літератури і мистецтва. Законодавство пропонує досить широкий перелік різноманітних за характером творчості та формою вираження творів, яким надається охорона.

Однак він не є вичерпним, що дає змогу надавати охорону тим об'єктам, які виникатимуть у майбутньому завдяки розвитку науки, культури і техніки та будуть відповідати загальним ознакам твору. У науковій літературі авторські твори часто класифікують за їх змістом. Якщо твір являє собою систему понять, то це - науковий твір, а якщо – систему образів, то це - твір художній. Останні, у свою чергу, поділяються на твори літератури (белетристичні, публіцистичні, драматичні та ін.), музичні та музично-драматичні твори, аудіовізуальні, твори образотворчого мистецтва, твори хореографії та пантоміми, твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; твори ужиткового мистецтва, фотографічні твори

Також закон надає охорону таким творам, як комп'ютерні програми та бази даних, які можуть містити елементи наукового та інформаційного характеру.

За своєю формою наукові та художні твори можуть бути письмовими (книги, брошури, статті), усними (виступи, лекції, промови, проповіді), у вигляді картин, зображень, ілюстрацій, карт, планів, креслень, ескізів, пластичних форм (декорації, макети).

Причому охороні підлягають твори незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети, незалежно від ступеня їх завершеності, а також факту їх оприлюднення.

Необхідною умовою авторсько-правової охорони є ознаки, яким повинен відповідати будь-який твір. До таких ознак належать: творчий характер результату діяльності людини та об'єктивна форма вираження твору.

Творчість визначається як сфера духовного виробництва, інтелектуальна діяльність людини, яка характеризується певними якостями.

Продукт творчості – це результат відображення у свідомості людини оточуючої її об'єктивної дійсності.

Творчість – складний процес, який зумовлюється індивідуальними здібностями творця, умовами, за яких він творить, метою, яку він перед собою поставив, та іншими факторами. Творчість породжує щось якісно нове і таке, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та унікальністю.

Твір – це результат творчої праці, комплекс ідей, образів, поглядів тощо. При цьому твір визнається об'єктом правової охорони незалежно від його призначення, художнього рівня, а також змісту і способу його вираження. Для надання правової охорони не має значення чи твір опублікований, чи ще не опублікований, важливо, щоб він був виражений у певній об'єктивній формі. Форма вираження твору може бути усна, письмова, звуко- чи відеозапис, зображення, об'ємно-просторова тощо.

Розвиток науки і техніки породжує все нові форми вираження твору. Чинне законодавство не містить повного переліку об'єктів авторського права, оскільки життя у своєму розвитку може породжувати все нові й нові форми об'єктивного вираження творчої діяльності людей.

Отже, об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, що має певні, встановлені законом, ознаки: творчий характер, вираження у будь-якій об'єктивній формі.

Об'єктом авторського права може бути лише твір, що є результатом творчої праці. Якщо якое творення не є результатом творчої праці, то така робота не може бути визнана твором і, отже, об'єктом авторського права.

Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота (наприклад, передрук на друкарській машинці чи набір на комп'ютері чужого твору або навіть його літературна обробка, редагування, коректура тощо).

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 8) об'єктами авторського права є літературні та художні твори, зокрема:

- романи, поеми, статті та інші письмові твори та графіки;
- лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші сценічні твори;
- твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
- фотографічні твори;
- твори ужиткового мистецтва;
- ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
- переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів;
- збірники творів, інші складені твори, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної власності;
- комп'ютерні програми;
- компіляція даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
- інші твори.

Відповідно до ст. 7 Закону суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права.

Автором є фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір, тобто безпосередній створювач твору (ст. 1 Закону).

При створенні твору спільною творчою працею кількох осіб первинні авторські права виникають у них одночасно і вони визнаються згідно зі ст. 436 ЦК та ст. 13 Закону співавторами.

Авторське право на створений у співавторстві твір належить їм спільно. Визначальними ознаками співавторства є сумісна творча праця і творчий внесок кожного зі співавторів.

Не визнається співавторством допомога технічного, організаційного, фінансового характеру. Другою ознакою співавторства є створення єдиного цілісного результату спільної творчої праці. Для нього характерним є те, що виключення окремих частин твору, що створювалися різними авторами, або взагалі неможливе з причин їх тісної взаємопов'язаності, або фізично можливе, але тягне за собою неможливість використання твору як єдиного цілого, призводить до втрати твором первісного значення. Співавторство може бути двох видів – подільне та неподільне.

Неподільне співавторство має місце, коли твір утворює одне нерозривне ціле, тому що він або спочатку до кінця створювався спільно поєднаними діями кількох осіб, або його частини, що були створені різними авторами та не мають самостійного значення.

Подільне співавторство характеризується тим, що твір складається із частин, створених різними авторами, і кожна з них має самостійне значення та може використовуватися відокремлено від твору в цілому. Співавторам спільно належить право на використання твору в цілому. Тому його використання іншими особами потребує згоди кожного співавтора та кожен з них має право на отримання за це винагороди. Відносини між самими співавторами мають узгоджуватися у договорі між ними.

Якщо твір був створений у неподільному співавторстві, то жоден із співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на використання або зміну твору. Подільне співавторство дає право кожному співавтору використовувати свою частину на власний розсуд, якщо між собою вони не домовились про заборону таких дій. Авторська винагорода за використання належить їм у рівних частках.

До первинних суб'єктів слід віднести також роботодавця, якому належать майнові права на службовий твір. Останнім є той, що створений у порядку виконання службового завдання або трудової функції. До похідних суб'єктів належать набувачі авторських прав на твори: особи, які уклали з автором авторський договір; спадкоємці, до яких майнові права перейшли у спадщину, а також інші особи - правонаступники.

12.4 Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет

Інтернет (від англ. Internet) – всесвітня система взаємополучених комп'ютерних мереж, що базуються на комплекті Інтернет-протоколів. Інтернет також називають мережею мереж.

Інтернет складається з мільйонів локальних і глобальних приватних, публічних, академічних, ділових і урядових мереж, пов'язаних між собою з використанням різноманітних дротових, оптичних і бездротових технологій. Інтернет становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, таких як взаємопов'язані гіпертекстові документи Всесвітньої павутини.

В повсякденній мові слово Інтернет найчастіше вживається в значенні Всесвітньої павутини і доступної в ній інформації, а не у значенні самої фізичної мережі. Також вживаються терміни: Всесвітня мережа, Глобальна мережа чи навіть одне слово Мережа, Інет, Тенета, Міжмережжя, Інтернетрі або Нетрі. Все частіше Інтернет вживається і з малою літери, що можна пояснити паралелями з термінами «радіо», «телебачення», які пишуть з малої.

Інтелектуальна власність є безпосереднім об'єктом міжнародної торгівлі та становить близько 2% від усього світового товарообігу, більшість якого регулюється правом Світової організації торгівлі, членом якої є й Україна.

Вступ до Світової організації торгівлі (далі – СОТ) зумовив необхідність ретельного вивчення права цієї організації та зокрема Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, скорочено TRIPS, звідки походить український варіант назви ТРІПС) – міжнародна угода, що адмініструється Світовою організацією торгівлі та встановлює мінімальні стандарти для визнання та захисту основних об'єктів інтелектуальної власності.

Цю угоду було прийнято під час Уругвайського раунду Генеральної угоди по тарифам та торгівлі (ГАТТ) у 1994 році.

Базові стандарти ТРІПС:

– термін захисту майнових авторських прав має бути не менше 50 років після смерті автора, для фільмів та фотографій цей строк становить відповідно 50 та 25 років з моменту створення;

– авторське право має надаватись автоматично й не може залежати від виконання жодних формальностей, таких як реєстрація;

– комп'ютерні програми розглядаються як літературні твори з погляду авторського права й мають такі ж умови захисту;

– національні обмеження авторського права, такі як, наприклад, добropорядне користування у Сполучених Штатах, мають бути чітко обмежені;

– патенти мають надаватися в усіх галузях технології, однак дозволяються винятки з метою захисту суспільних інтересів;

– термін захисту майнових прав, що надаються патентом, має становити не менше 20 років;

– перелік об'єктів, що не можуть бути запатентовані, має бути обмежений так само, як і обмеження авторського права;

– кожна держава має надавати громадянам інших країн, що приєднались до ТРІПС, такий рівень прав у галузі інтелектуальної власності, який вона надає своїм власним громадянам.

На жаль, поки що, Україна не є стороною Угоди TRIPS, а положення Договорів ВОІВ лише тільки мають бути імplementовані до її законодавства. За таких обставин уявляється вкрай складним завданням передбачити, яку позицію займе суд, отримавши позов про порушення авторських прав на твір, розміщений в Інтернеті.

Таким чином, далеко не в кожній країні, в тому числі і в Україні, розгляд справи про порушення авторських прав на розміщений в Інтернеті твір має великі шанси закінчитися винесенням судового рішення на користь їхнього володільця.

Для того, щоб уникнути сумнівів щодо обсягу та сфери дії авторсько-правової охорони в іншій державі, володільць авторських прав може укласти з іноземним користувачем результатів своєї творчості ліцензійну угоду, передбачивши в ній, що у випадку виникнення спору між сторонами з приводу умов ліцензії застосуванню підлягає право країни, із законодавством якої володільць авторських прав обізнаний найкраще.

Однак, пізніше ліцензіат, опинившись у ролі відповідача у справі про порушення договірних зобов'язань, може просити суд визнати вибір права недійсним. Підставами такого визнання, визнаними

міжнародним приватним правом більшості країн, є протиріччя норм обраного права публічному порядку країни суду та значно більша зацікавленість країни суду у вирішенні справи.

Отже, відповідач у справі про порушення авторських прав, який розглядається українським судом, може доводити, що будь-який контракт, яким обмежується право України регулювати авторсько-правові відносини в межах її території, має бути визнано недійсним.

Відповідач також може заявити, що будь-які умови ліцензії, які обмежують його право на вільне використання творів у випадках, передбачених українським законодавством, мають бути визнані судом недійсними як такі, що суперечать публічному порядку України.

Окрім проблем із сфери міжнародного приватного права та матеріального права країни, де шукає захисту володілець порушених авторських прав на розміщені в Інтернеті твори, йому також наведеться зіткнутися з деякими ускладненнями процесуального характеру. Взагалі, будь-яка особа, що вирішила відстояти свої інтереси в іноземному суді, неминуче стикається з наступними труднощами.

Все вищесказане, включаючи зауваження стосовно фінансового боку справи, в повній мірі стосується і судового переслідування володільцем авторських прав порушника своїх прав в країні останнього. Висока вартість представництва в іноземному суді дуже часто призводить на практиці до того, що порушення авторських прав, в тому числі і на розміщені в Інтернеті твори, залишаються безкарними.

У випадку України, як і багатьох інших країн, що розвиваються, та країн з «перехідною» економікою, до наведеного переліку можна додати низький рівень обізнаності суддів у питаннях інтелектуальної власності та міжнародного механізму її захисту, а також у технічних питаннях, хоча б мінімальний ступінь розуміння яких є просто необхідним при розгляді справ, що стосуються комп'ютерної техніки та інформаційних мереж [18, с.184-194].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
2. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.
3. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.
4. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: *Навч. посіб.* / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.
5. Невлюдов І.Ш., Олександров Ю.М., Андрусевич А.О., Чала О.О. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. Prague, OKTAN PRINT, 2024 – 468 с. з іл.
6. Марта Мальська, Наталія Паньків Основи наукових досліджень : навчальний посібник / Марта Мальська, Наталія Паньків. – Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. - 226 с.
7. «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей»: Наказ Міністерства освіти і науки України № 1057 від 14.09.2011 . Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>.
8. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок цінних паперів України*. 2017. № 1-2. С. 3-30. URL: <http://securities.usmdi.org/PDF/993.pdf>.
9. Лопух К. В. Історія економічного консерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах. *Бізнес-інформ*. 2013. № 3. С. 376-381.
10. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид., перероб і доповн. К.: Знання, 2012. 687 с.
11. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / О.М. Сінчук, Т.М. Берідзе, М.Л. Барановська, О.В. Данілін, Д.О. Кальмус. – Кременчук : ПП Щербатих О.В. – 2022. – 196 с.
12. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст.25. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
13. Що таке міждисциплінарні наукові дослідження? Публікація результатів міждисциплінарного дослідження. Режим доступу: <https://statti.in.ua/shho-take-mizhdisciplinarni-naukovi-doslidzhennya-publikaciya-rezultativ-mizhdisciplinarnogo-doslidzhennya/>.

13. Методологія наукових досліджень : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Харків : Право, 2019. – 368 с. Режим доступу: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

15. Рейтинг найпопулярніших пошукових систем у світі за 2024 рік. Режим доступу: <https://web-promo.ua/ua/blog/najpopulyarnishi-poshukovi-sistemi-v-ukrayini-ta-sviti-u-2024-roci/>

16. Текст лекції з навчальної дисципліни «Вступ до правових досліджень» вибіркового компонент освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 081 Право (право) за темою № 8. «Інформаційне забезпечення наукової роботи». Харківський національний університет внутрішніх справ. Сумська філія. Кафедра гуманітарних дисциплін, Суми, 2024. Режим доступу: nm2.univd.edu.ua > download

17. Тулайдан В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. 105 с.

18. Невлюдов І.Ш., Олександров Ю.М., Андрусевич А.О., Чала О.О. Основи наукових досліджень: Навч. посібник. Prague, OKTAN PRINT, 2024 – 468 с. з іл.

19. ДСТУ 8008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання». Режим доступу: https://science.kname.edu.ua/images/dok/derzhstandart_3008_2015.pdf

20. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>.

21. Постанова КМУ «Деякі питання реалізації статті 54 Закону України “Про вищу освіту”» від 19 серпня 2015 р. № 65. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-2015-%D0%BF#n88>.

22. Fundamental Values of Academic Integrity. The International Center for Academic Integrity. URL: <https://academicintegrity.org/resources/fundamental-values>.

23. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 10.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

24. Рижко О. Поняття, види, класифікації плагіату. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2016. № 8. С. 134-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnbbyivs_2016_8_12

25. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>

26. Методичні вказівки до виконання дипломної роботи для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» другого магістерського рівня усіх форм навчання / Укл. Лищенко О.Г., Фатюха Н. Г. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. – 71 с